

Tartu ülikool
Usuteaduskond

Nele Dresen

RICHARD MAURICE BUCKE'I 1872. AASTA KOGEMUSE JA KOSMILISE
TEADVUSE TEOORIA KUJUNEMISRAAMISTIK

Magistritöö

PhD Roland Karo

2015

"Whitman has, and will always have, the eternal glory of being the first man who was so great that even the Cosmic Sense could not master him."¹

¹ **Richard Maurice Bucke.** *Cosmic Consciousness: A Study in the Evolution of the Human Mind*, Innes & Sons, Philadelphia, 1905, lk 77

Sissejuhatus.....	4-8
1. Peatükk: 1872. aasta kogemus.....	9-37
1.1. Müstiline kogemus.....	9-14
1.2. Bucke'i kogemus	14-21
1.3. Kogemus vs. Kirjeldus.....	21-24
1.4. Bucke'i kogemuse kontekst.....	24-37
1.4.1. Bucke'i biograafiline taust.....	24-30
1.4.2. Bucke'i kogemust mõjutanud tegurid.....	30-37
1.4.2.1. Luule kui võimalik kogemuse käivitaja.....	31-36
Whitman.....	32-36
1.4.2.2. Töö ja kurnatus.....	36-37
2. Peatükk: Bucke'i KT kontseptsioon ja selle kujunemist mõjutanud tegurid.....	38-60
2.1. KT kujunemist mõjutanud tegurid	38-45
2.1.1. Man's Moral Nature.....	38-41
2.1.2. Walt Whitman kui Bucke'i võimalik kogemuse interpreteerimise allikas.....	42-45
2.2. Bucke'i kosmilise teadvuse kontseptsioon.....	45-60
2.2.1. KT teooria ja KT kogemuse iseloomustus.....	46-51
2.2.2. KT juhtumite analüüs.....	51-60
Järeldused.....	60-61
Kokkuvõte.....	62-63
Bibliograafia.....	63-65
Summary.....	66-67

Sissejuhatus

Minu huvi Richard Maurice Bucke'i kogemuse ning kosmilise teadvuse teooria vastu sai alguse ühest viie aasta tagusest kogemusest, mille sisu, tõsi küll, on juba hakanud vaikselt kustuma,² aga mille toimumishetke ning emotsiooni mäletan siiaani.

Kogemus juhtus 2010. aasta sügisel või talvel. Mäletan, et istusin laua taga, ning vaatasin aknast välja. Järsku tabas mind midagi sellist, mida ma varem tundnud ei olnud, või vähemalt ei mäletanud tundnud olevat. Loodu mu ümber paistis äkitselt nii harmooniline ja ülev. Ma tundsin ülimat õnne ning rahu, kuna mulle tundus, et looduses peituv harmoonia on nii võimas ja kestev, et minu mured on selle kõrval tühised. Mäletan, et olin nii kogemusest kui ka sellega kaasnenud tõdemusest niivõrd puudutatud, et isegi pisarad tulid silma.

Kogemus mõjutas suuresti minu maailma mõtestamist. Sellest hetkest alates hakkasin rohkem väärtustama maailmas peituvat ilu ja headust. Otsustasin, et ei ole mõtet vihastada, kuna see on emotsioon, mis toodab vaid halba. Hakkasin püüdlema suurema mõistmise ning tänulikkuse poole.

Sügavamalt hakkasin kogemuse üle mõtlema aga alles neli aastat hiljem, 2014. aastal, kui ülikoolis ühe seminari raames tuli esimest korda juttu Richard Maurice Bucke'i kosmilise teadvuse kogemusest. Kirjeldades enda kogemust õppejõule, sain teada, et minu kogemus omas sarnasusi Bucke'i kosmilise teadvuse kogemusega. Nii võrsus minus mõte, et äkki minu 2010. aasta kogemuse puhul oli tegu ka kosmilise teadvuse kogemusega. See küsimus viiski mind Bucke'i kogemuse ning kontseptsiooniga tutvumiseni. Tutvumisest sai aga suurem huvi transpersonaalse kogemuse kui sellise vastu, ning nii sündiski lõpuks minu magistritöö - "Richard Maurice Bucke'i 1872. aasta kogemuse ning kosmilise teadvuse teooria kujunemisraamistik".

Selleks, et jõuda lähemale antud teema olemusele ning tähtsusele, olgu siinkohal toodud ära lühike ülevaade käesoleva töö peakangelasest Bucke'st, tema teooriast ning teda käsitletud uurimustest.

Richard Maurice Bucke'i puhul oli tegu 19. sajandi Kanada psühhiaatriga, kes on teadusajalukku läinud oma 1901. aastal ilmunud teosega "Cosmic Consciousness: A Study in

² Õnneks oli mul kasutada poolteist aastat tagasi kirjapanud kirjeldus enda kogemusest, mille lauseehitust ma antud töö raames veidi muutsin

the Evolution of the Human Mind”³. Teos käsitleb inimese teadvust läbi teadvuse kolme arengustaadiumi teooria, millest viimaseks on kosmiline teadvus. Bucke on kindel, et kosmiline teadvus on inimkonna arengu järgmiseks staadiumiks⁴, veelgi enam - kosmiline teadvus omab inimkonna päästja rolli⁵. Kosmilise teadvuse näidetana mainib Bucke näiteks Buda, Jeesust, Francis Baconi ning Walt Whitmani⁶. Bucke väidab, et ka tema ise on kosmilise teadvuse kogemust kogunud, ning toob teoses ära ka kirjelduse oma kogemusest.⁷

Kui Bucke ei oleks oma kogemuse kirjeldust avaldanud, siis ei teaks avalikkus arvatavasti midagi tema kogemusest, ning on suhteliselt tõenäoline, et tema kuulsus ei oleks ületanud suurt lompi. Bucke aga kirjeldas oma kogemust, ning nii on ta leidnud müstikuna käsitlemist mitmete müstitsismi uurijate, nagu näiteks William James’i, Walter Terence Stace’i, Robert M. May ning Paul Marshalli poolt⁸.

Bucke ei ole avalikkust huvitanud aga mitte ainult oma kogemuse tõttu. Seda näitavad tema kohta ilmunud teosed, mis erinevad suuresti oma käsitletud teemade ning lähenemiste poolest. Osa teoseid on keskendunud Bucke’i eluloole, tuues, tõsi küll, mõnikord päris hea ülevaate ka tema teooriatest üldiselt⁹, muist keskenduvad aga Bucke’i meditsiinilise karjäärile¹⁰. Peale üldisemate käsitluste on publitseeritud ka Bucke’i kirjavahetusest ning väljalõikeid tema poolt kirjutatud artiklitest ja raamatutest¹¹.

Liikudes internetiavarustesse, selgub, et Bucke on kuum sõna *new age*’i liikumises. Kirjutades otsingumootoris “Bucke cosmic consciousness” annab Google 0,19 sekundiga mitu tuhat tulemust. Lehekülgi sirvides selgub, et Bucke’i kosmilise teadvuse olemuse üle arutatakse mitmetes foorumites, kus inimesed kommenteerivad ning räägivad nii oma kosmilise teadvuse kogemustest kui ka Bucke’i teooriast üldiselt.

³ **Richard Maurice Bucke**. Cosmic Consciousness: A Study in the Evolution of the Human Mind, Innes & Sons, 1905. Oman seda pdf-i kujul

⁴ **Op. cit**, lk 3

⁵ **Op. cit**, lk 5

⁶ **Op. cit**, lk 69-212

⁷ **Bucke**, lk 7-9

⁸ **Walter Terence Stace**. Mysticism and Philosophy. J.B. Lippincot Company, 1960; **Paul Marshall**. Mystical Encounters with the Natural World: Experiences and Explanations. 2005; **William James**. Usulise kogemuse mitmekesisus. Uurimus inimloomusest. Ilmamaa, 2013

⁹ **James H. Coyne**. Richard Maurice Bucke: A Sketch. Toronto: Henry S. Saunders, 1923; **Peter A. Rechnitzer**. R. M. Bucke: Journey to Cosmic Consciousness. Toronto: Associated Medical Services, Inc /Fitch Henry & Whitside, 1994 sarjast “Canadian Medical Lives” (koost) T.P. Moley

¹⁰ **Samuel Edward Dole Shortt**. Victorian Lunacy: Richard M. Bucke and the Practice of Late Nineteenth-Century Psychiatry. Cambridge: Cambridge University Press, 1986

¹¹ **Cyril Greenland & John Robert Colombo**. The New Consciousness. Selected Papers of Richard Maurice Bucke. Colombo & Company, 1997; **Artem Lozynsky** (koost). The Letters of Dr. Richard Maurice Bucke to Walt Whitman. Detroit: Wayne State University Press, 1977

Kõige kõnekamaks faktiks Bucke'i kosmilise teadvuse kogemuse ja kontseptsiooni elujõulisusest on aga arvatavasti see, et tema rohkem kui sajand tagasi ilmunud teost "Cosmic Consciousness" avaldatakse ikka veel, kusjuures viimane väljaanne ilmus 2009. aastal¹².

Tutvudes Bucke'i kohta avaldatud uurimustega, selgub aga, et ükski neist ei ole süvenenud sellesse, kuidas Bucke'i kogemuse ning selle kirjeldus suhestusid tema laiemaga kontekstiga. Nimelt on mitmed eelpool mainitud teosed viidanud sellele, et Bucke'i maailmavaade oli tugevasti mõjutatud 19. sajandil levinud filosoofilistest (romantism, transtsendentalism) ning teaduslikest vooludest (evolutsionism, positivism). Eriti paistab silma aga Ameerika pea kõige kuulsama luuletaja Walt Whitmani mõju^{13,14}. See tekitab küsimuse, et kui maailmavaade on millestki või kellestki nii suuresti mõjutatud, siis kas võivad maailmavaadet mõjutanud tegurid mõjutada ka kogemuse kirjeldamist? Küsimuse tähtsust suurendab asjaolu, et kuigi Bucke koges kosmilise teadvuse kogemust väidetavalt 1872. aastal, siis räägib ta sellest esimest korda avalikult alles pea 20 aastat hiljem oma 1901. aasta teoses, kusjuures ei ole teada, et Bucke oleks kogemuse vahetult kirja pannud¹⁵. Kas need 20 aastat, mis jäid kogemuse kogemise ning kogemuse kirjelduse vahele, võisid mängida rolli kogemuse mõtestamisel, selle interpreteerimisel? Kuna kogemus mängis olulist rolli kosmilise teadvuse teoorias, siis kas võis teooria mõjutada kogemuse kirjeldust? Missugune oli kogemuse ning teooria suhe?

Sellest tulenevalt on käesoleva töö eesmärgiks uurida võimalikke tegureid, mis võisid mõjutada Bucke'i 1872. aasta kogemuse ning kosmilise teadvuse teooria kujunemist (edaspidi KT) ning mõtestamist. Antud töös olen ma need tegurid koondanud üldnimetaja alla "kontekst". Konteksti analüüsimisel püüab töö eriliselt suunata tähelepanu kogemuse kirjelduse nendele kohtadele, mille puhul võib tekkida kahtlus, et tegu on interpretatsiooniga, ning tuua välja võimalikud interpretatsiooniallikad. Töö laiemaks eesmärgiks on uurida kontekstuaalse lähenemise plusse ja miinuseid müstilise kogemuse kirjelduse analüüsimisel.

¹² **Richard Maurice Bucke.** Cosmic Consciousness: A Study in the Evolution of the Human Mind. Mineola, New York: Dover Publications, 2009

¹³ Walt Whitman (31. mai 1819-26. märts 1892) on kirjandusajalukku läinud oma esimest korda 1855. aastal avaldatud luulekogumikuga "Leaves of Grass." "Leaves of Grass" oli Whitmani elutöö, mida ta täiustas kuni elulõpuni ning millest ilmus 46 aasta jooksul kokku 11 erinevat väljaannet. Vt <http://www.poets.org/poetsorg/poet/walt-whitman> Eesti keeles on "Leaves of Grass" ilminud Boris Kaburi tõlkes 1962. aastal pealkirja all "Rohulehed". Vt Walt Whitman. Rohulehed. (tõlk) Boris Kabur, Eesti Riiklik Kirjastus, 1962

¹⁴ Bucke'i maailmavaate mõjutajaid on käsitlenud oma teostes nii P. Marshall, S.E.D. Shortt kui ka R.M. May. Ülevaatliku kuid sisutiheda tutvustuse Bucke'i maailmavaadet mõjutanud teaduslikest ja kirjanduslikest vooludest annab S.E.D. Shortti artikkel Dictionary of Canadian Biography's URL http://www.biographi.ca/en/bio/bucke_richard_maurice_13E.html (kasutatud 7. mai 2015)

¹⁵ Minu teadmine sellest, et Bucke ei pannud kogemust kirja, põhineb sellel, et mitte ükski Bucke'i käsitlev teos ei ole viidanud ei otse ega kaudselt Bucke'i märkmetele või kirjeldustele seoses 1872. aasta kogemusega. Kõik Bucke'i uurinud autorid viitavad Bucke'i 1901. aastal ilmunud teosele või 1890ndate keskel ilmunud brošüürile, milles tuleb juttu hiljem. Rechnitzer avaldab oma teoses imestust, et Bucke ei maininud oma kirjades heale sõbrale, bibliograafile ning ning raamatumüüjale H. Buxton Formanile kordagi kogemust. Vt **Rechnitzer**, lk 70

Käesolev töö jaguneb kahte ossa. **1. peatüki** alguses tutvustan lühidalt müstilist kogemust ning annan ülevaate selle fenomenoloogiast. Seejärel siirdun Bucke'i 1872. aasta kogemuse kirjelduse juurde, mida analüüsin Stace'i ning Marshalli müstitsismi käsitluste raames. Pärast seda avan Bucke'i biograafilise tausta, misjärel käsitlen võimalikke Bucke'i 1872. aasta kogemuse tekkimist mõjutanud tegureid. **2. peatükis** tutvustan kosmilise teadvuse eellast - Bucke'i moraalse arengu teooriat - misjärel käsitlen Whitmani kui võimalikku kogemuse interpreteerimise allikat. Seejärel annan ülevaate kosmilise teadvuse teoriast ja kogemusest, millele järgneb KT kogemuse ja Bucke'i konteksti vahel sarnasuste ja erinevuste leidmine ning Bucke'i KT juhtumite analüüs.

Kuna antud töö puhul on tegu kontekstualistliku lähenemisega Bucke'i kogemusele, siis kasutan küsimuste puhul suunatud sisuanalüüsi (ingl *directed content analysis*). Peamisteks analüüsiobjektideks on Stace'i väljasuunatud müstilise kogemuse tunnused, Bucke'i 1872. aasta kogemuse kirjeldus, Bucke'i maailmamõttestamist puudutavad katked, moraalse arengu teooria, kosmilise teadvuse teooria ning Walt Whitmani "Rohulehed". Analüüsiühikuteks on eelpool mainitud analüüsiobjektide lausungites ehk terviklikes väidetes peituvad sõnalised ning ideelised sarnasused.

Käesolev töö allikaline baas tugineb peamiselt sekundaarallikatele. Seda peamiselt seetõttu, et kahjuks ei olnud mul võimalik külastada Kanadas Lääne-Ontario ülikooli (Western Ontario University) arhiivis (Western Archives) asuvat Richard Maurice Bucke'i kogu¹⁶.

Olulisimaks allikaks on juba eelpool nimetatud Richard Maurice Bucke teos "**Cosmic Consciousness: A Study in the Evolution of the Human Mind**". Teos sisaldab endas nii kosmilise teadvuse teooria, kosmilise teadvuse kogemuse kui ka Bucke'i enda kogemuse kirjeldust. Teos on oluline ka sellepolest, et näitlikustab väga hästi seda, kuidas Bucke on kosmilise teadvuse teooria juhtumeid analüüsinud. Bucke'i teadusliku maailmavaate koha pealt on oluline ka Bucke'i 1879. aastal välja antud teos "**Man's Moral Nature: An Essay**"¹⁸.

Bucke'i eluloo puhul on kõige oluliseks allikaks 1994. aastal ilmunud Peter A. Rechnitzeri teos "**R. M. Bucke: Journey to Cosmic Consciousness**". See annab olulist informatsiooni Bucke'i eluloo kohta, mis primaarallikatele ligipääsmatuse tõttu on essentsiaalse tähtsusega. Eluloos aitab orienteeruda ka 1923. aastal välja antud James H. Coyne'i teos "**Richard Maurice Bucke: A Sketch**". Kuna Bucke'i maailmavaate mõistmisel on oluliseks märksõnaks Walt Whitman, siis annab hindamatut materjali eesti keeles

¹⁶ Vt. Western Archives URL <https://www.lib.uwo.ca/archives>

¹⁸ **Richard Maurice Bucke**. *Man's Moral Nature*. G.P. Putnam's Sons, 1879

avaldatud Walt Whitmani luulekogu “Rohulehed”.¹⁸ Kuna tegu on mittetäieliku tõlkega “Rohulehtedest”, siis oli väga suureks abiks “Rohulehtedega” tutvumisel ka 2008. aastal Gutenbergi projekti raames koostatud e-väljaanne “Leaves of Grass”¹⁹. Hindamatut materjali Bucke’i kirjutatud artiklite kohta teemadel Whitman, moraalne areng, nooruspõlve seiklused ning kosmiline teadvus, annab 1997. aastal ilmunud Cyril Greenland & John Robert Colombo teos “**The New Consciousness. Selected Papers of Richard Maurice Bucke**”.²⁰ Müstilist kogemuse ning Bucke’i kogemuse vahel aitas paralleele lahti selgitada W.T. Stace’i oma 1960. aastal ilmunud teoses “**Mysticism and Philosophy**” ning Paul Marshall 2005. aastal avaldatud teoses “**Mystical Encounters with the Natural World: Experiences and Explanations**”²¹.

Nende teoste kõrval ei olnud vähetähtsamad ka mitmed artiklid ning teosed, mis andsid olulist informatsiooni teemadel müstitsism ja selle uurimine, psühholoogia, 19. sajandi filosoofilised ja kirjanduslikud voolud, ida religioonid, ning Walt Whitmani.

Olles tutvustanud käesoleva töö raamistikku, on aeg suunduda Bucke’i ja tema kosmilise teadvuse juurde.

¹⁸ **Walt Whitman**. Rohulehed. Boris Kabur (tõlk), R. Sepp (toim). Eesti Riiklik Kirjastus. Tallinn, 1962

¹⁹ Gutenberg Project, 2008 URL <https://www.gutenberg.org/files/1322/1322-h/1322-h.htm>

²⁰ **Cyril Greenland & John Robert Colombo**. The New Consciousness. Selected Papers of Richard Maurice Bucke. Colombo & Company, 1997

²¹ **Paul Marshall**. Mystical Encounters with the Natural World: Experiences and Explanations. 2005

1. PEATÜKK: 1872. AASTA KOGEMUS

Bucke väidab oma 1901. aasta avaldatud teoses “Cosmic Consciousness: A Study in the Evolution of the Human Mind”, et tema kosmilise teadvuse teooria (edaspidi kasutan lühendit KT) kasvas välja 1872. aastal kogetud kogemusest²². Bucke’i 1872. aasta kogemuse ning KT vahelist seostele viitavad ka mitmed teda uurinud autorid²³. Selleks, et täpsemalt aru saada kogemuse ja KT vahelisest seosest, on vajalik avada Bucke’i kogemuse olemus, ning uurida, missugused tegurid võisid kogemuse tekkimist mõjutada. Kuna kirjanduses on Bucke’i kogemust käsitletud müstilise kogemusena²⁴, siis lähenen ka mina Bucke’i kogemusele läbi müstilise kogemuse prisma, et läbi selle selgitada välja sarnasused ning erinevused müstilise kogemuse ning Bucke’i kogemuse tunnuste vahel.

1.1. Müstiline kogemus

Sõna “müstika” ning tema tuletised (nt. müstiline, müstitsism) omavad mitmeid erinevaid tähendusi. See, mida “müstika” ning tema tuletiste all mõeldakse, sõltub kontekstist, mis määrab omakorda ära selle, missuguse hinnangu osaliseks fenomen saab. Hinnang võib olla negatiivne, positiivne või neutraalne. Negatiivse tähenduse näitena toob William James välja “müstika” kasutamise vaadete kohta, “millel puudub faktiline või loogiline alus, ning mida peetakse seetõttu ebamäärasteks ja sentimentaalseteks”²⁵. Jamesi näide sarnaneb Tõnu Lehtsaare poolt toodud tähendusega, kus “müstika” vastandub “teaduslikule ja tõsiseltvõetavale”²⁶. Teise tähendusena toob Lehtsaar välja “müstika” seostamise millegi salapärase ja seletamatuga²⁷, mis omab üldiselt pigem neutraalset kui positiivset või negatiivset hinnangut. Kolmanda “müstika” kasutusviisina mainib Lehtsaar religioonisääri, kus “müstika” viitab “sisemisi elamusi rõhutavale usulise vagaduse vormile”²⁸. Käesolevat tööd huvitab “müstika” mõiste eeskätt seoses müstilise kogemuse kui fenomeniga.

Müstilise kogemuse puhul valitseb tavarusaamas tihtipeale kaks kujutlust: 1) müstiline kogemus on seotud mingi kindla religiooniga, ning 2) tegu on väga harva nähtusega. Mingis

²² Bucke, lk 9. Sama meelt on ka Stace. Vt. Stace, lk 25

²³ Vt R.M. May. Cosmic Consciousness Revisited. 1991, lk 7; Marshall, lk 50

²⁴ Vt Walter Terence Stace. Mysticism and Philosophy. J.B.Lippincot Company, 1960, lk 67, 80, 108, 146, 220, 277, 308; Paul Marshall. Mystical Encounters with the Natural World: Experiences and Explanations. 2005, lk 49-53, 114; William James. Usulise kogemuse mitmekesisus. Uurimus inimloomusest. Ilmamaa, 2013, lk. 407-409. Mainitud teoste puhul ei ole toodud ära kõik leheküljed, kus autorid Bucke’i mainivad, vaid tegu on valikuga.

²⁵ James, lk 388-389

²⁶ Tõnu Lehtsaar. Sissejuhatus religioonipsühholoogiasse. Eesti Keele Sihtasutus, 2013, lk 44

²⁷ Lehtsaar, lk 44

²⁸ Op.cit

mõttes on müstilise kogemuse seostamisel religiooniga tõepõhi all, kuna juba aastatuhandeid on müstiline kogemus erinevates religioonides olulist rolli mänginud. Nii on ajaloost teada sellised kuulsad katoliiklasest müstikud nagu Meister Eckhart (1260 - 1327), Franciscus Assisist (u.1182 - 1226), Avila Teresa (1515-1582), Siena Katariina (1347 - 1380) ja Risti Johannes (1542-1591). Müstitsism on esindatud ka teistes religioonides - islamis viljelevad müstitsismi sufid²⁹, budismis vajrayana koolkond³⁰.

James on väitnud, et “igasuguse isikliku religioosse kogemuse juured ja keskpunkt peituvad teadvuse müstilises seisundis”³¹. Mitte aga kõik uurijad ei nõustu Jamesiga. Marshall väidab, et “oleks viga pidada müstilist kogemust mingi religiooni olemuseks või eesmärgiks kui selliseks, kuna religioonid on kompleksed, mitmetahulised fenomenid ning spirituaalne elu koosneb rohkemast kui teatud teadvuse seisunditeni jõudmisest/---/”³².

Vaatamata sellele, et müstiline kogemus on traditsiooniliselt omanud tugevat seost religiooniga, ei tähenda see seda, et religiooni kuulumine on müstilise kogemuse vajalikuks eeltingimuseks. Nii väidabki Stace, et müstilise kogemuse kogeja ei pea alati kuuluma mõnda religiooni³³. Temaga nõustub Marshall, kes väidab, et müstiline kogemus ei küsi vanust, religioossust ega kohta³⁴. See ei viita aga sellele, et müstilise kogemuse puhul on tegu tavapärase kogemusega. Vastupidi - müstilist kogemust eristab teistest kogemustest nii selle sisu, intensiivsus kui ka mõju kogejale. Marshalli väite mõte peitub pigem selles, et müstilised kogemused ei ole harvad inimkonna mõttes ning kogeja religioosne taust, ruum ja aeg ei määra ära veel seda, kas inimene on võimeline müstilist kogemust kogema või mitte.

Selleks, et iseloomustada müstilise kogemuse ning religiooni seost, olgu toodud ära vene sinoloogi ja tõlkija Jevgeni Tortšinovi³⁵ müstilise kogemuse definitsioon. Tortšinov käsitleb müstilist kogemusest kogemust, millega kaasneb “teadvuse laienemine, ning kus kogeja tunneb ühtsust oma südame-ja-mõistuse (ingl *mind*) ning peidetud (või varjatud), kõige eksistentsi ontoloogilise tasandi, või siis kõigi asjade ja olendite algupärase printsiibiga”³⁶. Ühtsust toonitab ka Stace, kelle jaoks on müstilise kogemuse tuumaks “Ühtsus, Üks, mida tajutakse, või mõistetakse vahetult”³⁷.

Tegu on müstilise kogemuse olemuse mõistmisel kasulike määratlustega, kuna tuues välja

²⁹ **Christopher Partridge** (toim). Eesti Entsüklopeediakirjastuse AS, 2006, lk 365

³⁰ **Op.cit.**, lk 193

³¹ **James**, lk. 388

³² **Marshall**, lk 5

³³ **Stace**, lk 38-39

³⁴ **Marshall**, lk 24

³⁵ Евгений Алексеевич Торчинов (22. august 1956 — 12. juuli 2003) Vene sinoloog, budismi uurija, professor ja tõlkija

³⁶ **Jevgeni Tortšinov**. *Mysticism and Its Cultural Expression: An Inquiry into the Description of Mystical Experience and Its Ontological and Epistemological Nature* .- *The International Journal of Transpersonal Studies*, 2003, Vol 22, lk 40

³⁷ **Stace**, lk 66

kogemuse tuuma, ühtsuse tundmine, jätavad definitsioonid lahti selle, *Mis* või *Kes* on see, millega või kellega ühtsust tuntakse. Sellest järelduvalt võib öelda, et müstilise kogemuse ajal võib müstik tunda ühtsust Jumalaga, aga ei pruugi - ühtsustunnet võib tunda ka näiteks Reaalsusega, Kõiksusega. See ei tähenda aga seda, et ühtsuse tundmine või tajumine on ainuke, mida kogeja müstilise kogemuse ajal kogeb. Ühtsuse tundmise kui müstilise kogemuse tuumaga käib kaasas mitmeid teisi tunnuseid, milledele järgnevalt keskendungi.

Müstilise kogemuse kirjelduste seas valitseb kirev mitmekesisus. Seega on loogiline, et ka müstilise kogemuse käsitlustes ei valitse üksmeel erinevate tunnuste tähtsuses ning olemuses. Järgnevalt annan ülevaate William Jamesi, Evelyn Underhilli, W.T. Stace'i ning Paul Marshalli müstilise kogemuse tunnustest. Ülevaate toomine on vajalik, kuna see aitab paremini orienteeruda Bucke'i kogemuses.

William James (1842-1910), Ameerika psühholoog ning filosoof, toob kogemuse puhul välja neli tunnust - väljendamatus, noetilisus, lühiajalisus ja passiivsus.

1. Väljendamatus (ingl *ineffability*). Selle all peab James silmas kogeja tunnet, et ta ei suuda väljendada kogemuse sisu, kuna talle tundub, et seda on võimatu sõnadega edasi anda. Seega, selleks et saada aru, tuleb kogemust ise vahetult kogeda.

2. Noetilisus. Müstiline kogemus tundub kogejale tunnetusviisina, "mille abil avaneb täies sügavuses tõde, mis on diskursiivsele intellektile käsitamatu". Kogemus tundub tähendusrikkana ning olulise ilmutusena, vaatamata oma väljendamatussele ning "reeglina kaasneb nendega ülima usaldusväärse tunne".³⁸

3. Lühiajalisus. Müstiline seisund kestab vähe aega - "peale harvade erandite vaid pool tundi ja kõige rohkem tund-kaks", pärast mida see hajub. Kogemust on hiljem võimalik meenutada puudulikult, aga kui seisund korduma peaks, siis tunneb inimene selle ära.

4. Passiivsus. Kuigi müstilisele seisundile võib teadlikult kaasa aidata (nt. mediteerimine kehalised harjutused jne), siis kogemuse kätte jõudes müstik tajub, et "tema tahe on peatatud, ning mõnikord tajub ta, et on just nagu kõrgema jõu võimuses."³⁹

James väidab, et kui esimesed kaks - väljendamatus ja noetilisus - on põhitunnused, siis lühiajalisus ja passiivsus ei ole müstilises kogemuses nii silmatorkavalt esindatud⁴⁰.

Evelyn Underhill (1875 – 1941), inglise anglo-katoliiklasest müstik⁴¹ ning müstilise traditsiooni akadeemilise uurimise teerajaja ja selle kõige tuntum esindaja⁴², seevastu väidab,

³⁸ James, lk. 389

³⁹ Op.cit, lk. 390

⁴⁰ Op.cit

⁴¹ Robert Morneau. Evelyn Underhill: More Than a Beacon or Bridge: An Artist.- *The Evelyn Underhill Association*, lk 1; URL http://www.evelynunderhill.org/articles/2009_bishop.pdf

⁴² Kevin Hogan. The Experience of Reality: Evelyn Underhill and Religious Pluralism.- *Anglican Theological Review*, 74, nr 3, 1992, lk 334

et Jamesi poolt mainitud karakteristikud “ei rahulda kirjeldamiseks müstitsismi”⁴³, ning esitab seejärel enda neli müstitsismi elementi. Esiteks, “müstitsism on aktiivne ja praktiline, mitte passiivne ja teoreetiline”. Teiseks, “selle eesmärk on täielikult transtsendentaalne ja spirituaalne”. Kolmandaks, Üks (ehk Absoluut) on müstiku jaoks “elav ja personaalne armastuse objekt”, ning neljandaks, “elav ühendus Ühega” on “täiustatud elu vorm”.⁴⁴

Erinevused Jamesi ja Underhilli müstilise kogemuse tunnustes on osalt tingitud asjasse pühendatu (eemiline) ja mitte pühendatu (etiline) vaatenurkadest. Kui Underhill müstikuna omas isiklikku suhet Ühega, pidades kogemust täiustatud eluvormiks, siis James ei olnud kunagi müstilist kogemust kogenud⁴⁵. Samas oli James avatud müstiliste kogemuste suhtes, väites, et “nad (müstilised kogemused - N.D) avavad võimaluse teistsuguste tõdede jaoks, mida me võime vabalt edasi uskuda, kui nad meile eluliselt vajalikud on”⁴⁶.

Teiseks Underhilli ning Jamesi käsitluste erinevuse põhjuseks on religioosete kogemuste uurija Lynn Bridgers toonud välja metodoloogia⁴⁷. Bridgers väidab, et Jamesi analüüs lähtus peamiselt “bioloogilisest, fenomenoloogilisest ja filosoofilisest lähenemisest”⁴⁸, kus religioossed kogemused ning juhtumid huvitasid teda eeskätt osana tema suuremast fenomenoloogiast ning religioonifilosoofiast. Underhill seevastu lähenes müstilise kogemuse käsitlemisele kui arengulisele uurimusele, kus ta pööras tähelepanu paralleelidele ning etappidele, mida müstik oma arengu vältel läbib⁴⁹. Underhilli müstikute käsitlust iseloomustab “siirus ning armastusele keskse rolli omistamine”.⁵⁰

Bridgers väidab aga, et vaatamata erinevustele, omavad Jamesi ja Underhilli uurimused ka sarnasusi. Nende mõlema jaoks oli “müstitsismi, ning sellest lähtuvalt ka religiooni tuumaks, inimese võime astuda suhtesse Jumalikuga”.⁵¹

Underhilli müstitsismi käsitlusele järgnesid Rudolf Otto ning Robert Charles Zaehneri tööd müstitsismist⁵². Kuigi nende uurijate panus müstitsismi uurimisele on olnud märkimisväärne, siis kuna antud töö maht ei luba käsitleda kõikide oluliste müstitsismi uurijate lähenemisi, jätkan hetkel filosoofi ning müstitsismi uurija **W.T. Stace’ga** (1886-1967), kelle

⁴³ **Evelyn Underhill**. *Mysticism: A Study of the Nature and Development of Man's Spiritual*. Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library (õppejõu poolt saadetud pdf), lk 78

⁴⁴ **Op.cit**, lk 78-79

⁴⁵ **James**, lk 388

⁴⁶ **Op. cit**, lk 433

⁴⁷ Vt. **Lynn Bridgers**. *The Head and the Heart: William James and Evelyn Underhill on Mysticism*. - *William James Studies*, 2012, Vol 9, lk 27-36

⁴⁸ **Bridgers**, lk 28

⁴⁹ **Op.cit**, lk 34

⁵⁰ **Bridgers**, lk 28

⁵¹ **Op.cit**, lk 35

⁵² **Rudolf Otto**. *The Idea of the Holy: An Inquiry into the Non-rational Factor in the Idea of the Divine and Its Relation to the Rational*, trans. John W. Harvey. Oxford: Oxford University Press, 1923;

R. C. Zaehner. *Mysticism Sacred and Profane: An Inquiry into Some Varieties of Praeternatural Experience*. Oxford: Clarendon Press, 1957

müstilise kogemuse tunnused on oluliseks orientiiriks Bucke'i kogemus analüüsimisel.

Nagu juba eelnevalt mainitud sai, siis on Stace'i jaoks müstilise kogemuse tuumaks Ühtsus, Üks, mida tajutakse, või mõistetakse vahetult. Teisteks sagedasti esinevateks tunnusteks on Stace'i järgi 1. objektiivsuse või reaalsuse tunnetus, 2. õndsuse ja rahu tunne, 3. tunne, et see, mida tajutakse on püha või jumalik/numinoosus, 4. paradoksaalsus, 5. müstikute väitel väljendamatus.⁵³

Objektiivsuse ja reaalsuse tunnetus haakub Jamesi noeetilise tunnusega, samas on oluline märkida, et James ei käsitle õndsuse ega rahu tunnet. Kahtlemata on nende puhul tegu oluliste müstilise kogemuse tunnusega, mis leiavad käsitlust mitmetes müstilise kogemuse tunnuste käsitlustes⁵⁴. Stace'i puhul on tähelepanuvääriv see, et ta ei too väljendamatus välja tavalise tunnusena, vaid toonitab, et müstikud väidavad (minu rõhutus - N. D), et kogemus on väljendamatu. Sellega pöörab Stace õigustatult tähelepanu asjaolule, et kuigi kogemus on müstikute jaoks raskesti sõnastav, siis ometigi nad kirjeldavad oma kogemust. See ongi põhjus, miks Stace ei lisa seda hariliku tunnusena.⁵⁵ Seevastu James ning mitmed hilisemad uurijad on väitnud, et väljendamatus on üks mitmest olulisest müstilist kogemust defineerivast karakteristikust⁵⁶.

Nagu juba eelnevalt öeldud, on müstilise kogemuse puhul tegu väga mitmekesise ning kireva fenomeniga. Et seda korrastada, on müstilist kogemust püütud tüpologiseerida. Toon järgnevalt ära Stace'i müstilise kogemuse jaotuse.

Stace jaotab müstilise kogemuse kaheks - väljasuunatud ja sissesuunatud müstiliseks kogemuseks (ingl *extrovertive experience, introvertive experience*)⁵⁷. Marshalli väitel tugineb Stace kaheks jaotamises R. Otto kahekordsele tüpoloogiale, kus eristatakse müstilist kogemust kui 1) “tagasitõmbumist” Minasse, vaimu või hinge” ning 2) “liikumist väljapoole, mitmekesise maailma suunas”⁵⁸. Nimelt väidab Stace, et kui väljasuunatud kogemus vaatab väljapoole, kasutades selleks erinevaid meeli, siis sissesuunatud kogemuse puhul toimub vaatamine vaimu (ingl *mind*). Mõlema kogemuse puhul on kulminatsiooniks aga “ülima Ühtsuse tajumine.”⁵⁹ Stace kirjeldab Ühtsuse saavutamise protsessi järgmiselt: ”Väljasuunatud müstik, kasutades oma füüsilisi meeli, tajub väliste objektide

⁵³ Stace, lk 131-132

⁵⁴ Vt. **Walter Pahnke**. Drugs and Mysticism. International Journal of Parapsychology 1966, vol 8, lk 295-324 (viidatud läbi **David M. Wulff**, Psychology of Religion: Classic & Contemporary Views. New York, NY: Wiley & Sons, 1997, lk 188.); **Paul Marshall**. Mystical Encounters with the Natural World: Experiences and Explanations. 2005, lk. 28, 58

⁵⁵ Stace, lk 79

⁵⁶ **James**, lk 389. Vt ka **William G. Braud**. Thoughts on the Ineffability of the Mystical Experience. - The International Journal For the Psychology of Religion, 12 (3), 141-160

⁵⁷ Stace, lk 60. Väljasuunatud ja sissesuunatud kogemuse puhul on tegu Lehtsaare tõlkega. Vt **Lehtsaar**, lk. 47

⁵⁸ Vastavalt ingl *mystical experience of withdrawal 'inwards' to the self, mind, soul ning mystical experience of movement 'outwards' to the diversified world*. **Marshall**, lk 55

⁵⁹ Stace, lk 61

arvukust paljusust - meri, taevast, majad, puud - müstiliselt muudetuna, nii et Üks või siis Ühtsus, paistab neist läbi. Sissesuunatud müstik seevastu otsib aga teadlikult oma meeli sulgedes, kaotades tervenisti teadvusest tunnete, kujutluste ja mõtete mitmekesisuse, et siis sukelduda oma ego sügavustesse. Ta väidab, et seal, pimeduses ja vaikuses, tajub ta Ühte - ning saab temaga üheks. Vastupidiselt väljasuunatud kogemusele ei näe ta Ühtsust aga läbi paljususe vaid läbi paljastatud (ingl *naked*) Ühe, ilma mingisuguse paljususeta”.⁶⁰ Stace viitab väljasuunatud ja sissesuunatud müstilise kogemuse puhul ka sellele, et kui esimene tekib tavaliselt spontaanselt ning seda ei saa tekitada ega kontrollida, siis sissesuunatud müstiliste kogemusteni jõutakse pigem vastavate harjutuste, tehnikate ja praktikate kaudu⁶¹.

Olles välja toonud olulisemad müstilise kogemuse käsitlused, siirdun nüüd Bucke'i 1872. aasta kogemuse juurde, et võrrelda kogemuse tunnuseid eelpool käsitletud tunnustega.

1.2. Bucke'i kogemus

Kuigi Bucke koges kogemust 1872. aastal, siis kirjeldab ta seda esimest korda alles mitukümmend aastat hiljem. Kõik Bucke'i kogemust mainivad teosed, millega ma kokku olen puutunud, võtavad Bucke'i kogemusest rääkimise aluseks tema 1901. aastal ilmunud “Cosmic Consciousness” teoses avaldatud kirjelduse. Teada on aga, et Bucke kirjeldas oma kogemust juba enne. Sellele viitab oma teoses James, kus ta mainib, et tsiteerib “siinkohal brošüüri, mis ilmus enne Bucke'i mahukamat teost, ning erineb viimases vähesel määral sõnastuse poolest”⁶². Tutvudes mainitud kirjeldusega, nõustun ma Jamesiga, et erinevused ei ole suured, samas aga arvan, et iga erinevus sama kogemuse kirjeldamisel peaks kutsuma üles tähelepanule. Seega toon esmalt ära 1901. aastal avaldatud kogemuse kirjelduse ning seejärel annan ülevaate ka peamistest erinevustest brošüüri ning 1901. aasta kirjelduse vahel.

Bucke'i kogemuse kirjeldus teoses “Cosmic Consciousness”:

See juhtus varakevadel, tema 36. eluaasta alguses. Tema ja ta kaks sõpra olid õhtul koos aega veetnud lugedes Wordsworthi, Shelleyt, Keatsi, Browningut ning eriti Whitmani. Nad lahkusid südaöisel ning teda ootas ees pikk kojusõit kaarikus.⁶³

⁶⁰ **Op. cit.** lk 61-62

⁶¹ **Op. cit.** lk 60

⁶² Vt. **James**, lk 409. Brošüüri mainib näiteks KT teoorias KT juhtumina käsitletud J. William Lloyd (Vt. **Bucke**, lk. 285). Kuna J.W. Lloyd viitab rääkides KT sisust 10. ja 11. leheküljele, ning James, rääkides Bucke'i KT kogemusest, 7. ja 8. leheküljele, siis võib eeldada, et tegu on sama brošüüri, mis siis sisaldas nii 1) Bucke'i kogemust kui ka 2) KT kirjeldust. Täpselt selles järjekorras nagu 1901. aastalgi. Kahjuks ei jõudnud ma jälile sellele, mis brošüüri täpsemalt tegu oli. Arvatavasti ei saanud brošüür ilmuda enne KT teooria tutvustamist teadusringkonnale 1894. aastal. Sellele viitab ka see, et Bucke mainib, et kogemuse mõju jäi püsima “tervelt veerandsajandiks” (Vt **James**, lk 409), mis viitab sellele, et see kohe kindlasti ei saanud ilmuda enne 1897 aastat. Uurides Bucke'i fondi ei leidnud ma viidet KT-d käsitleva brošüürile, küll aga selgus, et pärast 1894. aasta ettekannet avaldati KT teooria nii American Medico-Psychological Proceedings väljaandes ning kahel korral Toronto Globe's. Western Archive Finding Aid for Dr. Richard Maurice Bucke and Family Fonds. AFC 203

⁶³ **Bucke**, lk 7

Tema mõte, sügavalt mõjutatud õhtul loetud ning vestluse käigus tekkinud ideedest, kujutlustest ja emotsioonidest, oli rahulik ning rahumeelne. Ta tundis rahulikku, peaaegu passiivset naudingut. Äkitselt, ilma igasuguse hoiatuseta, leidis ta end mässituna leegi-värvilisse pilve. Hetkeks mõtles ta, et äkki on tegu mõnes suurlinnas toimuva tulemõllu või suurpõlenguga; järgmisena saabus talle aega teadmine, et see valgus oli temas endas. Vahetult pärast seda tundis ta juubeldust, tohutut lustilisust (ingl *joyousness*), millega kaasnes või millele koheselt järgnes intellektuaalne valgustus, mida on suhteliselt võimatu kirjeldada. Tema ajju voolas hetkeline Brahmilise sulniduse piksevälgatus (ingl *Brahmic Splendor'i lightning-flash*), mis on sellest ajast saati valgustanud ta elu; tema südamele langes üks tilk Brahmilist õndsust (ingl *Brahmic Bliss*), jättes sellest hetkest alates alatiseks taevaliku järelmaitse. Koos teiste asjadega ta nägi ja teadis, et kosmos ei ole surnud materia vaid elav Olevik (ingl *living Presence*), et inimese hing on surematu, et universum on nii ehitatud ja korraldatud nii, et ilma ühegi kahtluse varjundita kõik töötab kõigi heaks, et maailma alusprintsibiiks on armastus ja et igapäevane õnn on pikemaks perspektiivis täielikult kindlustatud. Ta väidab, et ta õppis nende mõne sekundi jooksul, mil valgustus kestis, rohkem kui viimase kuu või isegi aasta õpingute jooksul, ning et ta õppis väga palju seda, mida ükski stuudium (ingl *study*) ei ole võimeline õpetama.⁶⁴

Kuigi valgustus ise ei kestnud rohkem kui mõned sekundid, siis oli selle mõju kustumatu; tema jaoks oli võimatu unustada, mida ta nägi ja teadis; samamoodi ta ei saanud mitte kunagi kahelda tões, mis end tol hetkel talle avaldas.⁶⁵

Samas kogemuse kirjelduses Bucke väidab, et tollel ööl juhtunu oli tema ainukeseks ja reaalseks initsiatsiooniks jõudmaks uuele ja kõrgemale ideede tasandile.⁶⁶ Bucke tõdeb, et tal ei olnud aimu, kust see valgus tuli ja mida see tähendas. Aastaid hiljem tutvus ta C.P-ga, kes tema meelest oli “sisenenud kõrgemasse ellu, millega Bucke ise oli tutvunud ainult põgusalt, ning oli omanud suuremat kogemust selle fenomenist”. Bucke väidab, et “vestlus C.P-ga valgustas tema poolt kogetu tõelist tähendust.”⁶⁷ Bucke mainib ka kirjelduses, et kogemuse käigus avaldus talle Whitmani transtsendentaalse suuruse saladus ning et jutuajamised J.H.J ja J.B-ga, Edward Carpenteri, T.S.R, C.M.C ja M.C.L-ga⁶⁸ aitasid suuresti tema “spekulatsioonide avardamises ja selgimises, tema mõtte laiendamises ja kooskõlastamises. Aga veel läks palju aega ja tööd enne kui idanema hakanud kontseptsioon sai rahuldavalt välja töötatud ja arendatud”.⁶⁹

Erinevus brošüüri kirjeldusega seisneb põhijoontes selles, et kui 1901. aasta kirjeldus on kirjutatud kolmandas isikus, siis brošüüri kirjeldus on kirjutatud esimeses isikus. Brošüüri kirjelduses ei ole ka selliseid kummalisena mõjuvaid mõisteid nagu Brahmilise sulniduse piksevälgatus või Brahmiline õndsus. Brošüüri kirjelduses mainib Bucke, et “See vaade, see veendumus, see teadvus - võiksin öelda - pole minus kunagi, isegi kõige sügavama depressiooni ajal kadunud”⁷⁰. Peale selle mainib Bucke ka “kosmilist korda”⁷¹.

Erinev on ka veel see, et kui 1901. aasta kirjelduses mainib Bucke ainult ühe korra, et

⁶⁴ **Op. cit.**, lk 8

⁶⁵ **Op. cit.**

⁶⁶ Ingl *The supreme occurrence of that night was his real and sole initiation to the new and higher order of ideas*

⁶⁷ **Bucke**, lk 8

⁶⁸ Kõikide initsiaalide puhul ei ole teada, keda need täpsemalt tähistavad. Rechitzer väidab aga, et tegu on Bucke'i sõprade ja tuttavatega, kes temaga oma kogemust jaganud on. **Rechnitzer**, lk 209

⁶⁹ **Bucke**, lk 9

⁷⁰ **James**, lk 408-409

⁷¹ Vt **Op. cit.** lk 408

inimese hing on surematu, siis brošüüris mainib ta lausa kolmel korral surematust: “Ma tundsin igavest elu iseendas. Ma mitte ei uskunud, et see saab mul kunagi olema, vaid tundsin, et mu elu juba ongi igavene. Ma nägin, et kõik inimesed on surematud/---/.”⁷²

Eelneval puhul tekib mitu küsimust: 1) miks räägib Bucke 1901. aasta kirjelduses kolmandas isikus ning brošüüri kirjelduses kolmandas isikus? Miks kasutab Bucke brošüüri kirjelduses selliseid mõisteid nagu “teadvus” ja “kosmiline kord”? Jätan need küsimused antud hetkel käsitlemata, et hiljem nende juurde tagasi pöörduda.

Olgu siinpuhul toodud ära üks tõlget puudutav täpsustus. Jamesi teose eestikeelses tõlkes on Indrek Meos andnud *living Presence*’i tõlkevasteks “elav olend”⁷³. Pakukuksin omalt poolt tõlkena välja aga “elav Olevik”. Nimelt on Marshall väitnud, et kuigi Bucke’i lähenemises on täheldatavad panteistlikud tendentsid, siis ei ole selge, kuidas Bucke universumi spirituaalsust nägi⁷⁴. Seega antud kontekstis, kus ei ole täpselt teada, kuidas Bucke Universumi ning elava suhet mõistab, on “elav Olevik” küll kohmakam, kuid arvan, et ettevaatlikm termin.

Stace on käsitlenud Bucke’i 1872. aasta kogemust väljasuunatud müstilise kogemusena⁷⁵. Toon järgnevalt võrdluseks ära Stace’i väljasuunatud kogemuse tunnused⁷⁶ ning Bucke’i 1872. aasta tunnused (kursiivis), nii nagu Bucke kirjeldas neid 1901. aasta teoses.

1. “Ühendatud nägemus, mis on abstraktselt väljendatud valemiga “Kõik on üks”. Ühte tajutakse läbi füüsiliste meelte objektide mitmekesisuses või läbi objektide mitmekesisuse”.

2. “Üha konkreetsem tajumine, et Üks on kõikide asjade sisemine subjektiivsus, mida kirjeldatakse mitut moodi - eluna, teadvusena, või siis elava Olevikuna⁷⁷. Avastus, et miski ei ole “tegelikult” surnud”⁷⁸.

1. ja 2. “/---/saabus talle teadmine ning nägemus sellest, et kosmos ei ole surnud materia vaid elav Olevik”⁷⁹. Stace väidab, et kuigi müstilise kogemuse keskne kinnitus “Kõik on üks” ei ole Bucke’i puhul otseselt rõhutatud, siis sisaldub see väites, et kosmos on “elav olevik.”⁸⁰

3. Objektiivsuse või reaalsuse tundmine

“ ta ei saanud mitte kunagi kahelda tões, mis end tol hetkel talle avaldas”⁸¹.

4. Õndsuse, rõõmu, rahulduse jne tundmine

“Vahetult pärast seda tundis ta juubeldust, tohutut rõõmu”; “tema südamele langes üks

⁷² **Op. cit**, lk 408

⁷³ Vt **James**, lk 408

⁷⁴ **Marshall**, lk 116

⁷⁵ **Stace**, lk 77-78

⁷⁶ **Op.cit**, lk 79

⁷⁷ Stace kasutab sõna *living Presence*, mis on arvatavasti viide Bucke’i kogemusele, seega, lähtudes enda tõlkest, tõlgin selle antud kontekstis elavaks Olevikuks

⁷⁸ **Stace**, lk 79

⁷⁹ **Bucke**, lk 8

⁸⁰ **Stace**, lk 78

⁸¹ **Bucke** lk 8

tilk Brahmilist õndsust (ingl Brahmie Bliss)."⁸²

5. "Tunne, et see, mida tajutakse on pühalik või jumalik. See on omadus, mis põhjustab kogemuse interpreteerimist kui Jumala kogemist. See on antud kogemuse religioosne element, mis on tihedalt seotud, kuid ei ole identse eelnevalt mainitud õnduse ja rõõmu tunde."⁸³

Bucke'i kogemusest ei ole aru saada, mida ta täpselt Brahmilise õndsuse all mõtleb, seega ei saa öelda, kas ta tajub pühalikku või jumalikku. Tegu võib olla lihtsalt püüdega anda kujundlikult edasi emotsiooni.

6. Paradoksaalsus.

Bucke'i "kosmos on elav Olevik"⁸⁴, on liiga üldine selleks, et saada aru, kas paradoksaalsuse element esineb või mitte. Lähtudes Stace'ist, et paradoksaalsus viitab loogika reeglite eiramisele nagu näiteks viitab väide "A on samal ajal identne ning eraldiseisev B-st"⁸⁵, siis selleks, et paradoksaalsus oleks Bucke'i puhul esindatud, oleks vaja teada, kas Bucke tundis kõige erinevust ning samal ajal samasust. Kuna hetkel see ei selgu, siis ei saa olla kindel, kas paradoksaalsus esineb või mitte.

7. Väidetavalt (müstikute sõnutsi) väljendamat, võimatu kirjeldada sõnadega.⁸⁶

*"/---/ millele koheselt järgnes intellektuaalne valgustus, mida on suhteliselt võimatu kirjeldada"*⁸⁷.

Märkima peab ka veel seda, et Stace'i väljasuunatud kogemuse tunnustega vastavalt toimus ka Bucke'i kogemus järsku, spontaanselt.

Tunnused, mida Bucke mainib, aga mis ei sisaldu Stace'i loetelus: 1) inimese hing on surematu, 2) universum on nii ehitatud ja korraldatud nii, et ilma ühegi kahtluse varjundita kõik töötab kõigi heaks, 3) maailma alusprintsipi on armastus, 4) igaühe õnn on pikemaks perspektiivis täielikult kindlustatud.

Toon ära ka lühidalt tunnused, mis Marshalli meelest moodustavad väljasuunatud müstilise kogemuse tuuma. Marshall küll ei väida kuskil, et Bucke'i 1872. aasta kogemuse puhul oleks teg olnud väljasuunatud kogemusega, samas peab hiljem loodud KT kogemust väljasuunatud kogemuse näiteks (mis, nagu hiljem selgub, omab sarnasust 1872. aasta kogemusega).

Et kvalifitseerida kogemust väljasuunatuna, peab müstiline kogemus tekitama Marshalli meelest muundunud taju ümbritsevast läbi ühe või mitme järgneva tunnuse⁸⁸:

- ühtsusetunne maailma või mõnede selle osadega

⁸² Bucke, lk 8

⁸³ Stace, lk 79

⁸⁴ Op. cit, lk 8

⁸⁵ Stace, lk 68, 76

⁸⁶ Stace, lk 79

⁸⁷ Op. cit, lk 8

⁸⁸ Marshall, lk 28

- maailma liitumine Minasse⁸⁹
- intuitiivne arusaam maailmast
- armastus, mis hõlmab kõike
- ekspansiivne nägemus maailmast⁹⁰
- maailma tavatu, ebaharilik ilu
- ümbruse helendav muundumine⁹¹
- muutunud ajalisus, mis hõlmab kõiki aegu ja kohti.⁹²

Nagu näha, siis leiab ka Marshalli väljasuunatud müstilise kogemuse käsitlusest tunnuseid, mis tunduvad vastama Bucke'i kogemuse kirjeldusele, näiteks ekspansiivne nägemus maailmast ja armastus, mis hõlmab maailma. Mulle tundub aga, et Marshalli määratlus jätab müstilise kogemuse määratlemisel liiga vabad käed, seda eriti põhjusel, et ühtsusetunde tundmine maailma või mõnede selle osadega ei ole vajalik selleks, et määrata, kas tegu on väljasuunatud müstilise kogemusega või mitte. See tekitab olukorra, kus igasugune vähegi eriline kogemus, nagu näiteks Abraham Maslow vookogemus, võib kvalifitseeruda väljasuunatud müstilise kogemuse alla. See tekitab küsimuse müstilise kogemuse termini otstarbekusest. Seega, kuna määratlus, mis ei suuda piisavalt hästi piiritleda uuritavat fenomeni, ei ole kasulik, siis lähtun edaspidi Bucke'i kogemuse kirjeldust analüüsides pigem Stace'i müstilise kogemuse määratlusest, mis ei tähendaks, et ma ei võtaks arvesse ka Marshalli või mõne teise eelpool nimetatud autori müstilise kogemuse käsitlust.

Kuna Bucke'i kogemuse kirjeldusest leiab müstilise kogemuse tunnuseid, siis võiks eeldada, et tema kogemuse puhul oligi tegu müstilise kogemusega. Seda eeldust ei tohiks ei Stace'i ega Marshalli meelest elimineerida ka see, et mõned müstilise kogemuse tunnused ei ole esindatud, ning et kogemuses esineb ebatraditsioonilisi tunnuseid. Nimelt väidab Stace, et ei saa eeldada, et müstilise kogemuse kogeja kirjelduses esineksid kõik tunnused, kuna see, mida kirja pannakse, ning mida täpsemalt rõhutakse, sõltub suuresti isikust endast, tema "temperamentist ja väljavaadetest", ning et objektiivsuse tunde intensiivsus erineb kahtlemata indiviidide vahel⁹³. Nii tõdeb ka Marshall, et "isegi kui subjektidel on väga sarnased kogemused, siis võivad nad märgata erinevaid tahke sellest ning väljendada sama tunnet erineval moel, eriti siis kui kogemus on mittetuttav ning raskesti kirjeldatav"⁹⁴.

Nõustudes küll Stace'i ja Marshalliga, väidan, et Bucke'i kogemuse kirjelduse mõned aspektid tekitavad siiski kahtlust, kas tegu ikka oli tüüpilise väljasuunatud müstilise kogemuse

⁸⁹ Ingl *incorporation of the world into the Self*

⁹⁰ Ingl *expansive vision of the world*

⁹¹ Ingl *luminous transfiguration of the environment*

⁹² Marshall, lk 29

⁹³ Stace, lk 80

⁹⁴ Marshall, lk 34

juhtumiga.

Mäletatavasti pidas Stace müstilise kogemuse tuumaks Ühtsust, Ühte, mida tajutakse, või mõistetakse vahetult. Stace väidab aga, et vaatamata sellele, et Ühtsuse tajumise puhul on tegu kogemuse tuumaga, võib see siiski erinevate juhtumite kirjeldustes “suuremal või vähemal määral erinevalt rõhutatud olla ning mõnikord seda isegi ei mainita selgesõnaliselt”.⁹⁵ Sellest tulenevalt väidabki Stace, et Bucke’i puhul viitab Ühtsuse tajumisele see, et Bucke räägib kosmosest kui “elavast Olevikust”.

Vaidleksin siinkohal Stace’le vastu. Nõustudes küll sellega, et “kõik elab” võib viidata Ühtsusele, ei pruugi see Ühtsust tähendada automaatselt. Nii Bucke’i 1901. aasta kui ka brošüüri kirjeldusest ei selgu, kuidas ta kõige elavaga suhestub. Brošüürist ilmneb, et Bucke’i esimeseks emotsiooniks peale “elava Oleviku” nägemist oli *enda* (minu rõhutus - N.D) Mina igavikulisuse, mitte kõige Ühtsuse toonitamine. Sellest järeldub, et ainuke viis, kuidas Bucke elava Olevikuga suhestus, oli läbi enda igavikulisuse tundmise. Võib ju väita, et “elav olevik” viitabki sellele, kuidas Bucke elavaga suhestus. Miks siis oli vaja seda uuesti toonitada nii enda kui inimeste puhul? Ja kui juba toonitada, siis miks mitte toonitada ka puude, loomade surematust? Ühtsusele ei saa kuidagi moodi viidata ka see, et Bucke mainib enne seda rõõmutunnet, kuna ei ole selge täpne seos emotsioonide ning intellektuaalse valgustuse vahel. Bucke võis tunda neid emotsioone võib-olla ainult seetõttu, et tundis end surematuna, mis on kahtlemata peamine emotsioon tema brošüüri kirjelduses, mitte seetõttu, et ta on üks kõige ja kõigiga. Seega pigem tundub, et Bucke’le on kogemuse puhul tähtsam Mina ning selle surematust kui Tervikuga sulandumine.

Peale Ühtsuse mainimiseta jätmise on Bucke’i kogemuse kirjelduse puhul täheldatav ka see, et kogemuse kirjeldus sisaldab tunnuseid, mis ei ole müstilisele kogemusele omased, nagu näiteks eelpool mainitud inimese hinge surematust; teadmine, et universum on nii ehitatud ja korraldatud nii, et ilma kahtluseta kõik töötab kõigi heaks; ning et igäühe õnn on pikemaks perspektiivis täielikult kindlustatud. Marshalli väitel mainitakse müstiliste kogemuste kirjeldustes surematust harva, kuigi on täheldatav see, et mõnikord mainitakse “kartmatust, mis sisaldab endas ka ükskõiksust surma ees”⁹⁶. Nagu aga näha, siis tundub surematuse tundmine olevat üheks kõige olulisemaks aspektiks Bucke’i kogemuse kirjelduses. Käsitlen hiljem surematust pikemalt.

Küsimusi ei tekita mitte ainult kogemuse sisu vaid ka selle üldine toon, detailsus ning täpsus. Taaskord tekib küsimus, miks Bucke kirjutas kolmandas isikus? Stace väidab, et enamus müstikuid hoiavad tavaliselt suu lukus enda kogemuste koha pealt, kuna nad kardavad

⁹⁵ Stace, lk 66

⁹⁶ Marshall, lk 53

naerualusteks või mittepoolehoidva vastuvõtu osaliseks saada. Sellele järgnevalt väidab Stace, et “isegi need müstikud, kes vabalt kirjutavad oma tunnustest, tihtipeale väljendavad ennast umbisikulises vormis ning väldivad esimeses isikus rääkimist.”⁹⁷ Olen veendunud, et Bucke ei kartnud naerualuseks saada, sellele viitab juba näiteks see, et ta avaldas oma kogemuse kirjelduse KT teoses ning KT kogemuse saamise tähenduslikkus inimese jaoks. Arvan, et kolmandas isikus kirjutamisel võis olla kaks põhjust - esiteks, ta võis võtta šnitti teistel müstikutelt, ning teiseks - tegu võis olla ka taotletud tagasihoidlikkusega, millel omakorda võis olla mitmeid põhjuseid.

Suundudes tagasi kogemuse kirjelduse üldmulje juurde, siis tundub Bucke'i kogemuse kirjeldus pigem kuiva ning täpse tunnuste loeteluna (kosmos ei ole surnud materia, maailma alusprintsip on armastus, jne) kui vahetu ning “vabas vormis” kogemuse kirjeldusena. Toon järgnevalt mõned põhjused, miks peaks sellistesse juhtumitesse, mis on liiga detailsed, ettevaatlikkusega suhtuma.

Psühholoog William G. Braud väidab oma uurimuses, et “meie tavapärasest teadvuses kipuvad meie kogemused olema kirjeldatavad, meie Mina tunnetus kipub olema lokaalne, eraldatud ja isoleeritud teistest, ning meie teadmised, olemine ja tegemised tunduvad sõltuma ja olema piiratud meie tavalisest sensoorsest ja kognitiivsest sisust ja funktsioneerimisest. Teiselt poolt müstilises teadvuses kipub meie kogemus olema vähem kirjeldatav; meie tunnetus Minast tundub olema vähem piiratud, rohkem seotud teiste ja kõige muu loodusega, ning mittelokaalne; ning meil tundub olema suurenenud ligipääs mittesensorsete, mitteratsionaalsetele kogemustele ning rohkem intiimses kontaktis sellega, mida mõned on kutsunud *Mind at Large*.”⁹⁸

Seega müstilise kogemuse ajal kogeja tunneb, et tema Mina on vähem piiratud, et ta saavutab kontakti selle miskiga, Ühega. Tutvudes müstiliste kogemuste kirjeldustega ei leia kuskilt adekvaatset kirjeldust sellest, mida see Üks, kellega või millega müstik ühendust tunneb, endast *täpsemalt* kujutab. Marshall toob välja selle, et kuigi müstikud väidavad, et kogemuse ajal nad küll saavutavad selle teadmise, siis see teadmine ei säili kogemuse lõppedes. Samas, müstikud siiski usuvad, et nad saavutasid kõiketeadmise.⁹⁹ Hoomamata enam, mis see Tervik on, ei suuda müstikud ka kogemuses kogetu tunnet ja teadmist edasi anda ning see ongi põhjus, miks nad ütlevad, et kogemus on kirjeldamatu.

Ma ei hakka pikemalt keskenduma erinevatele põhjustele, mis võivad mõjutada seda, miks

⁹⁷ Stace, lk 58

⁹⁸ William G. Braud. Thoughts on the Ineffability of the Mystical Experience.- *The International Journal for the Psychology of Religion*, 72(3), lk 150-151

⁹⁹ Marshall, lk 66

müstik kogemuse lõppedes enam kogemuses saadud teadmisi ei mäleta¹⁰⁰. Antud hetkel on oluline see, et vaatamata asjaolule, et kogetud teadmine pärast kogemust tuhmub või kustub, ning et müstikud ise taipavad, et tervik on kättesaamatu, püüavad nad siiski kogemust sõnadesse panna. Seda arvesse võttes peaks suhtuma ettevaatlikult nendesse juhtumitesse, kus müstik kirjeldab väga täpselt seda, mida ta nägi, tundis või teada sai, kuna see ei pruugi olla see, mida ta tegelikult koges.

Bucke väidab oma kogemuse 1901. aasta kirjelduses, et kogemust oli raske sõnadesse panna, ning et ta ei mõistnud täpselt, mida ta koges ning miks ta seda koges. Ometi on ta kogemus täpne ning detailne. Kohati isegi tundub, nagu oleks keegi kogemusest rehaga üle käinud, et muuta see veel täpsemaks, selgemaks ja mõjusamaks. Täpsus ja detailsus on seda imekspandavamad, võttes arvesse seda, et kuigi Bucke koges kogemust väidetavalt 1872. aastal, siis pole teada, et ta oleks kogemust kirja pannud või kogemuse sisust vahetult kellegagi rääkinud. Tõsi küll on, et Bucke viitab oma kirjelduses sellele, et ta rääkis kogemusest C.P-ga, samas samast kirjeldusest selgub, et ta tegi seda aastaid hiljem. Arvan, et jutuajamine toimus 1880ndate lõpus, 90date alguses, kui Bucke hakkas aktiivsemalt tegelema KT teooriaga, kuna C.P. juhtumi kirjeldusest ilmneb, et Bucke pöördus tema poole seoses KT teooriaga.¹⁰¹ Bucke mainib kirjelduses, et ta kõneles ka J.H.J., J.B, Edward Carpenteri, T.S.R, C.M.C ja M.C.L-ga. Kuna ka nende juhtumid moodustavad osa KT juhtumitest, siis on võimalik, et sarnaselt C.P.-ga leidis nendega suhtlus aset alles 1880ndate lõpus, 1890ndate alguses.

Eelnevat arvesse võttes, on põhjust eeldada, et Bucke'i kogemuse kirjelduse puhul ei pruugi olla tegu toorkogemusega vaid see võib sisaldada endas ka suuremal või vähemal määral interpretatsiooni. Kogemuse ja interpretatsiooni eristamise olulisusest järgnevalt juttu tulebki.

1.3. Kogemus vs. kirjeldus

Stace väidab, et täiesti interpretatsioonivabu kogemusi ei eksisteeri¹⁰², ning et ka müstilise kogemuse puhul on oluline vahet teha kogemusel endal ning sellele antaval kontseptuaalsel interpretatsioonil.¹⁰³ Samas Stace tõdeb, et kuigi interpretatsioon ja kogemus on eristatavad, “ei ole nad siiski täielikult üksteisest lahutatavad”.¹⁰⁴ Interpretatsiooni all mõistab Stace kõike, “mida kontseptuaalne intellekt kogemuse juurde lisab, et sellest aru saada, olgu siis

¹⁰⁰ Vt **Braud**, lk 146

¹⁰¹ **Bucke**, lk 247

¹⁰² **Stace**, lk 32

¹⁰³ **Op. cit.**, lk 31

¹⁰⁴ **Op. cit.**, lk. 31

liisanduse puhul tegu pelgalt klassifikatoorseste üldistuste (ingl *classificatory concepts*), loogilise tuletuse või seletava hüpoteesiga”¹⁰⁵.

Püüd aru saada, mis on kogemuse puhul kogemus ise ning mis interpretatsioon, ei ole kerge ülesanne. Stace toob oma teoses välja igikestva vaidluse teemal, kas mittemüstikul on üldse mõtet proovida müstilist kogemust uurida, tuues välja osade arvamuse, et inimestel, kes ei ole ise müstilist kogemust kogenud, ei ole mõtet müstilist kogemust uurida, (ja seda isegi siis kui nad on müstilise kogemuse suhtes positiivselt meelestatud -N. D), kuna nad lihtsalt ei saaks sellest aru.¹⁰⁶ Stace toob selle näitlikustamiseks Muhamedi arvamuse, kes oli võrrelnud müstitsismi uurivat õpetlast või filosoofi, kes pole ise müstilist kogemust kogenud, eesliga, kes kannab seljas suurt koormat raamatuid.¹⁰⁷

Kas eelnev tähendab seda, et uurijad, kes ise ei ole müstilist kogemust kogenud, peaksid lihtsalt nõustuma müstikute kirjeldustega? James sellega ei nõustu, väites, et “neil, kellele nad osaks ei saa, ei ole mingit kohustust neid ilmutusi kriitikavabalt tunnistaada.”¹⁰⁸ Nõustun Jamesiga, sest alati, kui on tegu inimesega, on võimalus eksida. See ei tähenda seda, et eksimatuid inimesi ei saaks eksisteerida, kuna aga inimesel ei ole teadaolevaid vahendeid seda väitmaks ega kontrollimaks, siis on alati targem kahelda. Seega on parem jääda Stace’ga samale seisukohale, et kuna müstikud on inimesed ning inimesed võivad eksida, siis võivad ka müstikud eksida.¹⁰⁹ See ei tähenda, et peaksime kahtlema selles, kas nad üldse midagi kogesid, vaid selles, mida nad täpselt kogesid, ning miks nad kirjeldavad kogemust just nii nagu nad seda kirjeldavad. Järgnevalt toon ülevaate sellest, kuidas erinevad koolkonnad on müstilisele kogemusele lähenenud, keskendudes kontekstualismile.

Erinevad uurijad on lähenenud müstilisele kogemusele erinevalt. Marshall eristab kolme erinevat lähenemisviisi: transpersonaalne, kontekstuaalne ning intrapersonaalne lähenemine.¹¹⁰ Kontekstuaalse lähenemise põhiarusaamaks on, et “müstilise kogemuse ilmumise, tunnuste, kirjelduse ning interpretatsiooni juures mängib olulist rolli müstikute religioosne ja kultuuriline taust, omandatud uskumused ja praktikad”¹¹¹. Intrapersonaalse lähenemise tuumaks on see, tavakogemust mõjutavad loomuomased bioloogilised ja psühholoogilised protsessid võivad mõjutada ka müstilist kogemust. Transpersonaalne lähenemine käsitleb indiviidi võimet jõuda personaalsusest kaugemale viisidel, “mida ei hõlma loodusteadustes tunnustatud taju-, bioloogilised, psühholoogilised ja sotsiaalsed

¹⁰⁵ **Op. cit.**, lk 37

¹⁰⁶ **Stace**, lk 18

¹⁰⁷ **Op.cit.**, lk 18

¹⁰⁸ **James**, lk 433

¹⁰⁹ **Stace**, lk 18

¹¹⁰ **Marshall**, lk 2

¹¹¹ **Marshall**, lk 5-6

protsessid”¹¹².

1970ndate lõpust sai tuule tiibadesse kontekstuaalne lähenemisviis. Sellest ajast peale on enamik müstilise kogemuse uurijatest omaks võtnud neokantiaanliku epistemoloogia, mille arusaamaks on, et teadvus on oma olemuselt “fundamentaalselt lingvistiline ja kontseptuaalne”, ning et “kogemus defineeritakse tingimata subjekti kontekstis”¹¹³. Kontekstuaalse lähenemise üks kuulsamaid esindajaid Steven T. Katz, et “ei eksisteeri puhtaid ehk mitte vahendatud kogemusi”¹¹⁴. Sellest järeldub, et “iga kogemus on mõjutatud ja kujundatud eelnevate kogemuste, ootuste ja teiste konteksti elementide poolt”¹¹⁵ - kõik kogemused on läbi töödeldud ning organiseeritud¹¹⁶. Katz on oma vaatenurgas veendunud, kuna ta arvab, et kontekstuaalsus on inimese sisse kirjutatud¹¹⁷. Kommenteerides Katzi, toob Marshall välja selle, et kuigi Katz kasutab psühholoogilisi termineid, siis ei käsitle ta oma teoorias ei sisemisi kognitiivseid ega bioloogilisi faktoreid, rõhutades ainult kontekstuaalset osa.¹¹⁸

Kuna Katz usub, et pole põhjust arvata, et müstiline kogemus erineks teistest, tavalistest kogemusest,¹¹⁹ siis põhjendab ta ka müstilist konstruktsiooni peamiselt omandatud ning kontekstuaalsete faktoritega¹²⁰. Katzi meelest on müstilised kogemused vastavuses nende “religioosete traditsioonide algelementidega”, millest nad välja võrsuvad¹²¹. Sellega viitab Blumi väitel Katz sellele, et erinevatest religioonidest võrsuvad müstilised kogemused erinevad üksteisest, ning samades religioonides on kogemused sarnanevad üksteisega.¹²²

Kontekstuaalne lähenemine, nagu iga teinegi püüd maailma mõtestamist raamistada, ei ole vaba puudustest. Esimese probleemina toob Marshall välja selle, et on täheldatav sarnaste müstiliste kogemuste ilmumine erinevates kontekstides¹²³, mis näitab seda, et kultuurilistel ja religioossetel taustadel ei ole kogemuse üle absoluutne võim, nagu seda üritavad väita kontekstualistid. Teise probleemina toob Marshall välja erinevuse kogemuse ja konteksti vahel. Kui eeldada, et müstilised kogemused on lihtsalt “omandatud ideede lihtsad konstruktsioonid”, siis peaksid müstikud ju nõustuma nende ideedega. Marshall toob välja aga selle, et on aga teada, et väljasuunatud müstilised kogemused võivad olla vastuolus eelnevate teadmistega, arusaamadega, ning võivad viia suurte emotsionaalsete kui intellektuaalsete

¹¹² **Marshall**, lk 6

¹¹³ **Blum**, lk 150-151

¹¹⁴ **Steven T. Katz**. *Language, Epistemology, and Mysticism*. - Katz. *Mysticism and Philosophical Analysis*. New York: Oxford University Press, 1978, lk 26 (viidatud läbi Marshall, lk. 185)

¹¹⁵ **Blum**, lk 153

¹¹⁶ Katzi rõhk. **Katz**, lk 26 (viidatud läbi **Marshall**, lk 185)

¹¹⁷ **Katz**, lk. 26, 59 (viidatud läbi **Marshall**, lk 186)

¹¹⁸ **Marshall**, lk. 187

¹¹⁹ **Katz**, lk 62-3 (viidatud läbi **Marshall**, lk 186)

¹²⁰ **Marshall**, lk 187

¹²¹ **Katz** 1983: 29

¹²² **Blum**, lk. 153

¹²³ **Marshall**, lk 191

muutusteni¹²⁴. Marshall viitab ka sellele, et paljud müstilised kogemused asetsevad väljaspool doktriine ja praktikaid, leides aset mittereligioossetes tingimustes.¹²⁵

Kolmanda kontekstuaalse lähenemise probleemina toob Blum välja diskursiivse ja kontseptuaalse poole ülerõhutamise. Viidates Taylori 2010. aasta tehtud uurimusele,¹²⁶ toob Blum välja, et üleliigne teadvuse kontseptuaalse ja lingvistilise loomuse tähtsustamine võib toimida reduktsionismiga, “mis hägustab inimkogemuse olulisi dimensioone nagu näiteks tunnetatud kvaliteedid, emotsioonid, füüsilised aistingud ja intuitsioonid”¹²⁷.

Vaatamata puudujääkidele Katzi kontekstuaalses lähenemises, ei saa inimese puhul siiski alahinnata konteksti mõju. Sellest tulenevalt võib väita, et kuna lõppude lõpuks on inimene see, kes kogemust kogeb, siis ei saa ka müstilise kogemuse puhul konteksti kahe silma vahele jätta. Nii ei eita ka käesolev töö müstilise kogemuse analüüsimisel konteksti rolli. Pehmendades Katzi vaadet olen aga seisukohal, et kuigi alati ei saa öelda, et iga kogemus *ise* (minu rõhutus) on mõjutatud ja kujundatud eelnevate kogemuste, ootuste ja teiste konteksti elementide poolt, siis saab seda siiski suhteliselt kindlalt öelda kogemuse *kirjelduse* kohta. Konteksti all pean ma silmas kõiki kogejast ning keskkonnast tingitud faktoreid, mis võivad mõjutada müstilise kogemuse tekkimist ning interpreteerimist. Nii hõlmab kontekst enda all seda, kuidas inimene maailmaga suhestub, ehk siis maailmas funktsioneerimisega seotud teadvustatud ning mitteteadvustatud vajadusi, soove, hirme ning teadmisi. Järgnevalt uurin, missugune oli kontekst, mis võis mõjutada Bucke'i kogemuse tekkimist ning selle interpreteerimist. Kuna Bucke'i kogemuse tunnuste loetelu puhul on kahtlusi, et mitmed tunnused võivad olla hoopis interpretatsiooni tulemus, siis võib anda kontekst vihjeid ka interpretatsiooni allikate kohta - see, mis võis mõjutada kogemuse tekkimist võis mõjutada ka selle interpreteerimist. Selleks on esmalt vajalik avada kogemuse laiem taust.

1.4. Bucke'i kogemuse kontekst

1.4.1. Bucke'i biograafiline taust

Richard Maurice Bucke sündis 18. mail 1837. aastal Methwoldis, Inglismaal, reverend Horatio Walpole Bucke'i ning Clarissa Bucke'i perre. Horatio Walpole Bucke oli lõpetanud Cambridge'i Trinity College'i ning läks pärast lõpetamist vaimulikuna tööle Methwoldi.

¹²⁴ **Op. cit.**, lk 192

¹²⁵ **Op. cit.**, lk 191

¹²⁶ **Eugene Taylor.** William James on a Phenomenological Psychology of Immediate Experience: The True Foundation for a Science of Consciousness? - *History of the Human Sciences* 23/3, lk 119–130

¹²⁷ **Op.cit.**, lk 172 (viidatud läbi **Blum**, lk 155)

Horatio Walpole kuulus kuulsasse suguvõssa - tema vanaisa oli Inglismaa peaminister Sir Robert Walpole ning sugulane Horace Walpole inglise kirjanik ning kunstiajaloolane.¹²⁸

1838. aastal, siis kui Bucke oli ühe aastane, lahkus Horatio oma naise ja seitsme lapsega Inglismaalt ning suundus Põhja-Kanadasse, Londonisse¹²⁹. 21. juunil 1838. aastal ostis Horatio 100-aakrilise farmi, mida hiljem hakati kutsuma Creek Farmiks. Kanadas olles sündis Horatio ja Clarissa perre tütar ning kaksikutest pojad¹³⁰.

Reverend Bucke oli Inglismaalt kaasa toonud mitmetuhandeköitelise raamatukogu, mis sisaldas muuhulgas heebrea, kreeka, ladina, prantsuse, itaalia ja hispaania keelseid raamatuid¹³¹. Reverend Bucke'i erudeeritus ning hiilgav raamatukogu võimaldas tal lapsi kodus õpetada. Nii on teada, et Bucke ei käinud kunagi koolis vaid õppis kodus¹³². Oma poegade õpetamisel rakendas reverend Bucke vabakasvatust - olles õpetanud oma poegadele selgeks paar võõrkeelt, jättis ta nad ise tarkust raamatukokku koguma. Igaüks oli iseenda kooliõpetajaks. Kuna Bucke'i sõnutsi oli tal ja ta vendadel suur teadmistekirg, siis ei pidanud reverend neis pettuma - poegadest kolmest said arstid, ühest jurist ning üks astus Kanada tsiviilteenistusse¹³³.

Bucke tunnistab, et ta oli loomult väga uudishimulik. Ta meenutab, et 10. aastaselt soovis ta surra, et "saada teada teispoolsuse saladustest."¹³⁴ Bucke mainib ka ärevust ja agooniat, mis teda mõnedel hetketel tabasid. Näiteks meenutab Bucke, kuidas ta tundis Fausti viimaseid lehekülgi lugedes sellist õudu, et pidi sellest taastumiseks välja, päikese kätte minema.¹³⁵

Bucke väidab, et juba lapsepõlves tundis ta huvi nii filosoofia kui ka teaduse vastu¹³⁶. Nii juurdles Bucke Jumala, Jeesuse, Kristuse, surematuse ja igavese kannatuse peale¹³⁷. Kahtlemata mängis siin ka rolli see, et Bucke'i isa puhul oli tegu teoloogiga.

25. jaanuaril 1845. aastal suri Clarissa. Bucke oli siis 7 aastane. 1846. aastal abiellus reverend Bucke Elizabeth O'Reilly'ga¹³⁸, kes suri aga juba 1847. aastal¹³⁹. Sellele järgnesid mitmed kurameerimised¹⁴⁰.

1853. aastal müüs reverend Bucke'i vanim poeg, George Walpole, Creek Farmi maha ning ostis farmi 60 miili eemale, Moore Township, Sarnia lähedal. Temaga läks kaasa terve

¹²⁸ Coyne, lk 11

¹²⁹ Op.cit, lk 11

¹³⁰ Op.cit, lk 12

¹³¹ Rechnitzer, lk 13

¹³² Coyne, lk 14

¹³³ Coyne, lk 13

¹³⁴ Op.cit, lk.15

¹³⁵ Op.cit,

¹³⁶ Op.cit,

¹³⁷ Op.cit, lk. 14

¹³⁸ Rechnitzer, lk. 13

¹³⁹ Op.cit, lk. 15

¹⁴⁰ Vt. op.cit, lk. 13-16

pere, välja arvatud Bucke, kes oli juba juunis, 1853. aastal, 16. aastaselt lahkunud kodust ning alustanud oma viie aasta pikkust rännakut¹⁴¹. Bucke on rääkinud, et ta isa suri enne tema ära minekut 1853. aastal. On aga teada, et Bucke'i isa suri 1856. aastal. See võib Rechnitzeri meelest viidata sellele, et sümboolselt suri Bucke'i isa juba 1853. aastal, siis kui Bucke kodust lahkus.¹⁴² Lahkumise põhjust täpselt ei teata, aga selleks on pakutud Bucke'i süvenenud kurvameelsust¹⁴³ ning rahulolematust koduse korraga¹⁴⁴.

Ületades Lake Erie-i, elas Bucke kolm aastat Ohio ja Mississipi orus, võttes vastu pea iga pakutava tööotsa¹⁴⁵ - "Colombuses töötas ta aednikuna, Cincinnati lähedal oli ta abikäeks farmis ning töötas ka raudteel, Louisiana soodes oli tema tööks tünnilaudade tegemine, ning Mississipi ja Ohio jõgedel sõitvatel auralevadel töötas Bucke kütja ja tekimadrusena"¹⁴⁶. Mingi hetk ta aga tüdines aurulaevadel töötamisest ning otsustas minna läände¹⁴⁷. Nii sattus ta 25 dollari eest kuus tööle rongi peale ning sõitis Salt Lake Citysse. Bucke'l ei olnud aga ka mahti pikemalt Salt Lake Citys peatuda ning otsustas koos seltsilistega minna Californiasse¹⁴⁸. Teel Californiasse sattusid nad aga šošonite indiaanhõimu rünnaku ohvriks¹⁴⁹. Bucke'l õnnestus sellest aga eluga pääseda.

Bucke'i järgmiseks ametiks oli kullaekaevur Gold Canyonis.¹⁵⁰ Seal töötades sai ta tuttavaks vendade Allen ja Hose Groshiga¹⁵¹. Bucke väidab, et kui "vendade avalikuks eesmärgiks oli kullakaevandamine, siis tegelikkuses otsisid nad hõbedat, et kindlustada enda eelnevad avastused"¹⁵². Groshidega tutvumine viis Bucke'i tema kõige hädaohtlikumale seiklusele. Nimelt suri Alleni vend Hosea 1857. aastal, ning Allen jäi hõbedat plaanidega üksi¹⁵³. Allen ja Hosea olid alati veetnud oma talved Californias. Nüüd, kui üks vendadest oli surnud, otsis Allen endale kaaslast, kellega võtta ette pikk rännak üle Sierra Nevada mägede. Kuna Bucke oli aidanud teda venna matustega, siis langeski valik temale¹⁵⁴. Nad alustasid rännakuga 1857. aasta novembris¹⁵⁵.

Ma ei hakka siinpuhul kirjeldama seda kuulsusrikast rännakut, millest Bucke nii palju

¹⁴¹ **Op.cit**, lk. 16

¹⁴² **Op.cit**, lk. 17

¹⁴³ **Op.cit**, lk. 16

¹⁴⁴ **Rechnitser**, lk. 17

¹⁴⁵ **Coyne**, lk 16

¹⁴⁶ **Coyne**, lk 16

¹⁴⁷ **Rechnitser**, lk 20

¹⁴⁸ **Op.cit**, lk 20

¹⁴⁹ **Op.cit**, lk 21

¹⁵⁰ **Coyne**, lk 20

¹⁵¹ **Coyne**, lk 22

¹⁵² **Op.cit**

¹⁵³ **Op.cit**, lk 23

¹⁵⁴ **Op.cit**

¹⁵⁵ **Op.cit**, lk 24

kirjutanud on¹⁵⁶. Toon ainult ära selle, et sellest kujunes 25 - päevane retk, kus Bucke ja Allen pidid trotsima lumetorme, külmumist ja nälga. 7. detsembril 1857. aastal jõudsid nad kurnatutena Little Duncani. Allen suri kurnatusse, Bucke jäi küll ellu, aga üheksa päeva hiljem amputeeriti tal osa paremast ning vasakust jalast.¹⁵⁷

1858. aastal, pärast viit aastat Ameerikas ringirändamist, astus Bucke Montrealis asuvasse McGill'i arstikooli. Rechnitzer väidab, et seal veedetud neljast aastast ei ole Bucke'i kohta peaaegu üldse märkmeid¹⁵⁸, teada on aga see, et 1862. aastal sai Bucke Kuberneri auhinna oma M.D CM väitekirja "The Correlation of Physical and Vital Forces" eest.¹⁵⁹ Kuna Bucke otsustas spetsialiseeruda psühhiaatriale, siis läks ta edasi õppima Londonis asuvasse University College Hospital-i¹⁶⁰. 1859. aastal tutvus Bucke oma tulevase naise Jessiega¹⁶¹, kellega ta abiellus 6 aastat hiljem, 7. detsembril 1865. aastal¹⁶². Üks aasta varem, 1864. aastal oli Bucke avanud oma praksise Moore's, Sarnias¹⁶³. 1866. aastal sündinud tütar sureb 10 kuud hiljem, 21. novembril 1868 sündis Jessie ja Bucke'i perre nende esimene poeg Maurice.¹⁶⁴

Bucke'i 1859. aastal kirjutatud kiri Jessiele annab aimu küsimustest, mille üle Bucke tol ajal juurdles. Nimelt kirjutab ta, et veedab tihtipeale üksi olles aega mõtlemisele, mis põhjustel ning kuidas on maailma tekkinud kannatus. Tema kirjas väljendub aga lootus, et ükskord saadakse selle põhjustele ka jälile¹⁶⁵.

See, missuguste küsimuste üle Bucke juurdles, annab aimu ka 1878. aastal välja antud "Man's Moral Nature" eessõna. Bucke tõdeb, et ta on aastaid juurelnud küsimuste üle, "mis puudutasid hea ja halva olemust, õnne ja kurbuse põhjust ning nende omavahelist proportsiooni, seda, kas inimkond muutub paremaks või halvemaks, mis on patu ja voores tähendus ning kas looduses eksisteerib autasusid ja karistusi, ja kui jah, siis mis on nende põhjus"¹⁶⁶.

Vastuseid antud küsimustele otsis Bucke erinevatest allikatest. S.E.D. Shortt on peamiste Bucke'i mõjutanud teguritena toonud välja univeralismi, evolutsionismi, Comte'i positivismi ning pühendumuse Walt Whitmanile¹⁶⁷. Oluline on ära märkida ka Bucke'i huvi "ida pühade

¹⁵⁶ **Richard Maurice Bucke.** Twenty-five Years Ago. - *Overland Monthly*, 1883, vol 1, nr 6, (viidatud läbi **Greenland & Colombo**, lk 12-17)

¹⁵⁷ **Rechnitzer**, lk 29

¹⁵⁸ **Rechnitzer**, lk 33

¹⁵⁹ **Op.cit**, lk 35

¹⁶⁰ **Glenn F. Chesnut.** Richard Maurice Bucke and the idea of Cosmic Consciousness, lk 2

¹⁶¹ **Rechnitzer**, lk 33

¹⁶² **Op.cit**, lk 51

¹⁶³ **Op.cit**, lk 43

¹⁶⁴ **Op.cit**, lk 52

¹⁶⁵ 19. november, 1859. (Viidatud läbi **Rechnitzer**, lk. 34)

¹⁶⁶ Man's Moral Nature, IX

¹⁶⁷ **S. E. D. Shortt.** Victorian Lunacy. Richard M. Bucke and the Practice of Late Nineteenth-Century

raamatute” vastu¹⁶⁸.

Peale huvi Whitmani vastu on oluline märkida ära Bucke'i üleüldist kirjanduslikku huvi. Coyle väidab, et Bucke nautis luulet ning luuletas ka ise¹⁶⁹, tuues ühe Bucke'i kirjandusliku huvi põhjuseks tema kirjandusliku püüdi¹⁷⁰. Mäletatavasti oli Bucke'i sugulane, Horace Walpole kirjanik. Bucke'i vanaisa vend, Charles Bucke, on aga kirjandusajalukku läinud teostega “Beauties of Nature” ja “Ruins of Ancient Cities”¹⁷¹. Rechnitzer too välja selle, et 1860ndatel tutvus Bucke romantilise stiili esindajate luulega nagu näiteks Wordsworth, Coleridge, Browning, Keats ja Shelley, kusjuures viimane oli tema lemmikluuletaja kuni Whitmanini.¹⁷²

Teaduslikult poolelt mõjutasid Bucke kõige rohkem evolutsionismi käsitlevad teosed ning Comte'i positivism. Evolutsiooni käsitlevad teostest oli Bucke tutvunud Robert Chambers'i vastuolulise evolutsiooni käsitleva tööga “Vestiges of the natural history of creation”¹⁷³ ning Herbert Spenceri teosega “Genesis of Science”¹⁷⁴. 1863. aasta kevadel tutvus Bucke põhjalikult Auguste Comte'i teostega “Catechisme Positiviste”, “Politique Positiviste” ning “Cours de Philosophie de positiviste”¹⁷⁵. Kuna Comte'i ideed mängisid hiljem olulist rolli Bucke'i teadustöös, k.a. teoses “Man's Moral Nature” ning 1901. aastal avaldatud teoses “Cosmic Consciousness,” siis tuleb Comte's pikemalt juttu 2. peatükis, kus ma käsitlen Bucke'i teadustööd täpsemalt.

Ma ei hakka siinpuhul lähemalt käsitlema Bucke'i tollaseid psühhiaatria- ja meditsiinilaseid vaateid, kuna see osa neist, mis võis mõjutada Bucke'i kogemuse hilisemat interpreteerimist, on suuremal või vähemal määral esindatud ka “Man's Moral Nature's” ning KT-s ning seega ei ole mõtet neid eraldi vaatluse alla võtta.

Ratsionalism, materialism ei suutnud rahuldavalt vastata Bucke'i eksistentsiaalsetele küsimustele. Rechnitzer väidab, et murranguks Bucke'i senisele materialistlikule maailmapildile sai 1869. aastal Ameerika luuletaja Walt Whitmani loominguga tutvumine. Rechnitzer on väitnud, et just Whitmani mõjul kadus Comte'i empirism¹⁷⁶, nagu aga hiljem näha, siis mingi osa Comte'i ideedest jäi siiski saatma Bucke'i teooriad.

1870-1871 hakkas Bucke mõtlema oma moraalse teooria peale¹⁷⁷. Bucke kirjutab sellest

Psychiatry. Cambridge: Cambridge University Press, 1986, lk 115-123. (Viidatud läbi Marshalli, lk 115)

¹⁶⁸ Coyne, lk 43

¹⁶⁹ Coyne, lk 31

¹⁷⁰ Coyne, lk.12

¹⁷¹ Coyne, lk 11-12

¹⁷² Rechnitzer, lk. 41

¹⁷³ Dictionary of Canadian Biography URL http://www.biographi.ca/en/bio/bucke_richard_maurice_13E.html

¹⁷⁴ Rechnitzer, lk 40

¹⁷⁵ Op.cit, lk. 39

¹⁷⁶ Op.cit, lk. 56

¹⁷⁷ Rechnitzer, lk 58

oma sõbrale, kirjastajale ja bibliofiilile, Henry Formanile 1871.aastal nii: “see ei saa olema midagi vähemat kui uus teooria kõige kunsti ja religiooni kohta, ning ma olen kindel, et õige. See loob terve, põhjaliku (ing *sound*) baasi poeesia ja muu kunsti kritiseerimiseks /---/ ta varustab uue teooriaga universumi kohta ning on sama positiivne kui positivism varustades meid rohkema/suurema usuga inimkonda, ning ei sule inimese (ingl in the *known and present*) inimese võimeid viisil, nagu seda teeb positivism.”¹⁷⁸

Kannatuste peale mõtlemine ei tekkinud tühjast kohast. Kui meenutada Bucke'i elulugu, siis peab tõdema, et Bucke oli elus pidanud mitmel korral kannatustega silmitisi seisma. Nii võtab M. Robertson Bucke'i nooruspõlve kokku järgmiselt: “Richard Maurice Bucke - jäänud orvuks ja sandiks enne kui ta jõudis täiskasvanuikka, vaevatud noorena vaimuhaigusest - oli kogenud enda valu sellel täiel kujul.¹⁷⁹ Kannatused ei jätnud Bucke'i ka täiskasvanuna. Hullumajas töötamine tegi kannatustega tegelemise Bucke'i igapäeva tööks. Teada on ka, et töö kurnas Bucke'i, ja seda osalt põhjusel, et see oli liiga monotoonne. Nii kirjutab Bucke 4. märtsil 1866 päevikusse, et töö on nii monotoonne, et kõik päevad on ühesugused ning seega ei ole mõtet enam pidada ka päevikut¹⁸⁰. 1870. aasta lõpuks oli Bucke täiesti kurnatud magamatusest, mida põhjustasid pidevad öised väljakutsed. Bucke'i tervis taastus ajutiselt reisil Inglismaale 1871. aasta veebruaris. Mai lõpuks aga kui ta tagasi tööle naases, tabasid teda jälle ületöötamisest tingitud probleemid, nii et juulis halvenes ta tervis uuesti. Niisiis otsustas Bucke uuesti sõita tervist ravima Inglismaale.¹⁸¹

Eelnevat kokku võttes, võib tõdeda, et Bucke tundis sügavat isiklikku huvi eksistentsiaalsete küsimuste vastu - teda vaebasid küsimused inimkonna kannatustest ning inimese ja inimkonna arengu võimalikkusest. Olles korduvalt teadvustanud elu kaduvust, otsis Bucke lahendusi, kuidas nende teemadega tegeleda. Maised (materialistlikud, ratsionalistlikud, empiirilised) teooriad ei olnud aga suutelised Bucke'i jaoks rahuldavalt tegelema eksistentsiaalsuse probleemidega. Seetõttu ei jäänud Bucke'l muud üle, kui proovida ise luua selline teooria, mis aitaks tal korrastada teadmisi inimkonna ja selle suhete kohta maailmaga, ning kinnitada usku positiivsesse arengusse, et siis seeläbi leevendada eksistentsiaalseid hirne. Selleks oli aga vajalik teooriasse sisse tuua Universumi mõõde, sest ainult nii oli Bucke'l võimalik aru saada Tervikust, et läbi inimkonna integreerimise Tervikusse anda sellele eesmärk ja tähendus. Oluline on tähele panna seda, et juba 1871. aastal, aasta *enne* kogemust Bucke räägib sellest, et inimene on võimeline teadvustama palju enam.

Kuna töö üksluisus, füüsiline ja mentaalne kurnatus ning töö psühhiaatrina võisid

¹⁷⁸ 11. detsember 1871. (Viidatud läbi Rechnitzeri, lk 58)

¹⁷⁹ **Michael Robertson**. *Worshipping Walt: The Whitman Disciples*. Princeton: Princeton University Press, 2008, lk. 136

¹⁸⁰ Viidatud läbi **Rechnitzeri**, lk. 52

¹⁸¹ **Rechnitzer**, lk. 58

suurendada elu kaduvuse ning kannatuste peale mõtlemist ning kasutuse tunnet, siis ei pruugi olla kokkusattumus, et uue teooria väljatöötamine (al. 1870/1871) sattus samale ajale, mil Bucke'i tervis oli halvenenud. See, milliseks täpsemalt kujunes Bucke'i teooria loomise protsess, tuleb juttu 2. peatükis. Hetkel aga, olles toonud ära laiema konteksti, siirdun tagasi Bucke'i kogemuse juurde, et uurida, missugused kontekstist võrsunud tegurid võisid Bucke'i kogemust mõjutada.

1.4.2. Bucke'i kogemust mõjutanud tegurid

Mitmed uurimused on keskendunud müstilist kogemust käivitavatele teguritele. Taoliste uurimuste puhul on aga oluline rõhutada, et teguri seos müstilise kogemuse tekkimisega ei tähenda veel seda, et mingist tegurist ainuüksi piisaks müstilise kogemuse esile kerkimiseks. Vale oleks aga ka võimalikke tegurid tähelepanuta jätta. Seega, nii kaua, kuni ei ole selge, miks inimesed müstilisi kogemusi kogevad, on targem arvestada müstilise kogemuse uurimisel ka nende tekkimist mõjutavate teguritega.

Greeley (1975) uurimusest selgus, et kõige rohkem mõjutas müstilise kogemuse tekkimist muusika (49%), siis palve (48%) ning looduse ilu (45%)¹⁸². Hood jt. (2009) toovad oma uuringus välja peamiste müstilise kogemuse käivitajatena ootamatu stressi, religioosse eelhäälestuse, psühhodeelsed ained, palve, meditatsiooni, üksinduse (eriti looduses), sensoorse deprivatsiooni, seksi ja muusika¹⁸³. Spilka and McIntosh (1995) uurimusest selgus, et paljud, kes kogesid müstilist kogemust, olid eelnevalt mingit sorti distressis nagu näiteks depressioon, hirm, õud/kartus, patutunne või tähenduse kriisis.¹⁸⁴ Vastukaaluks Hoodi ning Spilka ja McIntoshi uurimustele, ei leidnud Argyle ja Hills seost psühholoogilise distressi ning müstilise kogemuse vahel¹⁸⁵.

Bucke'i kogemuse hetkest ning seda mõjutanud võimalikest teguritest on suhteliselt vähe teada, ning see vähene, mis teada on, põhineb Bucke'i enda sõnadel. Bucke väidab, et ta koges kogemust 1872. aasta varakevadel. Kogemus tabas teda siis, kui ta oli teel koju ühelt meeolukalt koosviibimiselt, kus ta oli sõpradega lugenud Wordsworthi, Shelleyt, Keatsi,

¹⁸² **Greeley, A. M.** (1975). *Sociology of the paranormal: A reconnaissance*. Sage Research Papers in the Social Sciences: 1975, vol. 3, Series No. 90-023. Studies in Religion and Ethnicity Series) London: SAGE. (viidatud läbi **Michael Argyle & Peter Hills**. Religious Experiences and Their Relations With Happiness and Personality. - *The International Journal for the Psychology of Religion*, 10(3), lk 159

¹⁸³ **Hood, R. W., Jr., Hill, P. C., & Spilka, B.** The psychology of religion: An empirical approach (4th ed.) New York, NY: Guilford, 2009. (viidatud läbi **Pehr Granqvist** jt. Disorganized Attachment Promotes Mystical Experiences via a Propensity for Alterations in Consciousness (Absorption). - *The International Journal for the Psychology of Religion*, 2012, 22, lk 182

¹⁸⁴ **Spilka, B., & McIntosh, D.** Attribution theory and religion experience. In R. W. Hood (koost.), *Handbook of religious experience*, Birmingham, AL: Religious Education Press 1995, lk. 621–665.(viidatud läbi **Argyle**, lk 158)

¹⁸⁵ **Argyle** jt, lk 170-171

Browningut ning eriti Whitmani. Bucke ütleb, et tema “mõte oli sügavalt mõjutatud õhtul loetud ning vestluse käigus tekkinud ideedest, kujutlustest ja emotsioonidest, /---/Ta tundis rahulikku, peaaegu passiivset naudingut.”¹⁸⁶ Sellest, ning Bucke’i üleüldisest huvist luule vastu, võib järeldada, et luule võis mängida rolli kogemuse tekkimisel.

1.4.2.1. Luule kui võimalik kogemuse käivitaja

Nagu juba eelnevalt sai mainitud, siis oli kogemuse õhtul loetud luule autorite puhul tegu romantilise stiili esindajatega. Romantilise stiili puhul on täheldatav müstiline varjund. Marshall toob oma teoses välja selle, et 18. sajandil Euroopas ja Ameerikas levima hakanud romantiline filosoofia kui ka kirjandus levitasid ideid loodusest ja tajust, kus märksõnaks oli ühtsus - “subjekti ja objekti ühtsus, Mina ja maailma ühtsus, /---/ ning looduse orgaaniline ühtsus, mille osa on ka inimkond.”¹⁸⁷ Nii väidabki Marshall, et just romantiline liikumine edendas avatust looduse kui spirituaalse uuesti sünni suunas.¹⁸⁸ Nii omas romantiline luule olulist rolli müstilise idee edasikandmisel. Kuna üheks elemendiks, mis romantilises luules müstilisust kannab, on loodusega suhestumine, siis käsitlen lühidalt looduse ja transtsendentaalsuse suhet.

Looduse sidet transtsendentaalsete kogemustega on täheldanud nii W. James, W.T. Stace kui ka Abraham Maslow¹⁸⁹. Seost kinnitab ka Fredricksoni ja Andersoni uuring. Uuringust selgus, et looduses kipuvad inimesed juurdlema elu sügavamate küsimuste üle, näiteks “Mis on mu elu mõte praegu ja siis kui ma olen vanem?”, “Mis on elus tõeliselt oluline?”, “Mida ma hakkan ülejäänud eluga pihta?”¹⁹⁰ Mitmed uuringus osalenud väitsid, et nad tundsid looduses olemise ajal spirituaalseid kogemusi. Tihtipeale ei suutnud nad aga oma kogemust täielikult sõnadesse panna, nende jaoks oli see midagi sõnadeülest.¹⁹¹ Mõned katseisikud tõid välja selle, et “metsiku looduse laiuvus ning sellesse täielik sukeldumine meenutas neile universumi ja kosmose tohutut suurust ning enda kohta selles”¹⁹². Sellest järeldavad Fredrickson ja Anderson, et metsikus looduses olemine aitab inimestel saavutada transtsendentaalsust, tehes neid vastuvõtlikumaks kontakti saavutamisele pühaliku jõuga¹⁹³ ning et looduses olemine annab võimaluse spirituaalseks arenguks¹⁹⁴.

Bucke’i armastus romantiliste luuletajate Keatsi, Wordsworthi ja Shelley’i vastu võib

¹⁸⁶ Bucke, lk 7

¹⁸⁷ Marshall, lk 39

¹⁸⁸ Op.cit, lk 38

¹⁸⁹ Stace, lk 80; James, lk 402; Marshall, lk 7-8

¹⁹⁰ Laura M. Fredrickson & Dorothy Anderson. A qualitative exploration of the Wilderness Experience as a Source of Spiritual Inspiration.- *Journal of Environmental Psychology*, 1999, 19, lk. 31

¹⁹¹ Op.cit, lk 34

¹⁹² Op.cit, lk 37

¹⁹³ Op.cit

¹⁹⁴ Op.cit, lk 38

osalt põhjendatud olla tema suhtega loodusesse. Bucke'i kokkupuude metsiku loodusega oli isiklik nii positiivses kui ka negatiivses mõttes. Viie Ameerikas ringi rännatud aasta jooksul sattus Bucke mitmel korral eluohtlikesse olukordadesse, millest viimase, Sierra Nevada seikluse, tulemusena amputeeriti tal osa nii paremast kui ka vasakust jalast. Võib aga ainult ette kujutada, millised võimsad loodusvaated Bucke'i tema rännakutel saatsid. Tutvudes Bucke'i materjalidega, ei märganud ma, et Bucke oleks kusagil maininud oma hirme või negatiivseid emotsioone seoses metsiku loodusega. Vastupidi, pea igast reast avaldub Bucke'i armastus ning ülim ihalus Ameerika võimsa looduse vastu. Olgu selle näitena toodud ära salm 1858. aastal kirjutatud luuletusest Sierra Nevada kohta.

Great gift is to those who thus may stand
On ancient mounts whose peaks untrod by men
Look o'er that wild and solitary land
That prospect vast of varied hill and glen
Well might he wish to stand there once again
He who that glorious vision once doth see
Forgets it not again; or if so then
Together sinks his life with memory
Of what while life did last could ne'er forgotten be.¹⁹⁵

Seega võib järeldada, et romantilise luule võime anda edasi ühtsust mina ja ümbritseva vahel ning isiklik positiivne suhtumine loodusesse, võis mängida rolli Bucke'i kogemuse tekkimisele. Vaatamata aga Bucke'i headele suhetele romantilise luulega, peetakse siiski peamiseks võimalikuks kogemuse tekitajaks Walt Whitmani luulet.

Whitmani luule

Rechnitzer on väitnud, et just Walt Whitmani luule lugemine valmistas Bucke'i ette 1872. aasta kogemuseks¹⁹⁶. Selleks, et jõuda lähemale antud väite tuumale, on esmalt vajalik heita pilk Whitmani luulele ning Bucke'i suhtumisele sellesse.

Bucke kuulis Walt Whitmanist esimest korda talvel 1867-68¹⁹⁷ ning 1869. aastal luges ta esimest korda Whitmani teost "Rohulehed"¹⁹⁸. Bucke sattus Whitmanist kiiresti vaimustusse. 19. veebruaril 1869. aastal kirjutatud kirjas Formanile peab Bucke Whitmani tänapäeva luuletajaks, väites, et "nii, nagu Goethe oli Saksamaa kirjanduse rajaja, on Whitman Ameerika kirjanduse rajaja"¹⁹⁹. Kaks kuud hiljem, 11. aprillil 1869. aastal kirjutas Bucke Formanile nii: "aga siin on mees, kes võtab vastu spirituaalseid ja materiaalseid elemente,

¹⁹⁵ **Rechnitzer**, lk 32

¹⁹⁶ **Op.cit**, lk 53

¹⁹⁷ **Op.cit**, lk 52

¹⁹⁸ **Op.cit**

¹⁹⁹ Viidatud läbi **Rechnitseri**, lk 55

ning annab neid edasi, mõtlemata, mida maailm sellest arvab, ning kuidas maailmale tema väljendusviis meeldib/---/'²⁰⁰. Bucke oli arvamusel, et kõik Whitmani luuletused on meistriteosed, ja kui see nii ei peaks kellelegi tunduma, siis ei ole Whitmani luulet loetud õige meelsusega²⁰¹.

Samas tõdeb Bucke, et "Rohulehtede" näol on tegu teosega, millest isegi intelligentsel lugejal on raske aru saada²⁰². Bucke tunnistab, et kui ta esimest korda "Rohulehti" luges, siis mitu kuud ei pidanud ta sellest lugu, ning päris mitmel korral oli ta veendunud, et "Rohulehtedes" ei ole mitte midagi²⁰³. Ometi püüdis Bucke edasi. Tema püüdlused said tasutud. Bucke kirjeldab seda järgmiselt: "Ja siis, aeg ajalt, hakkasid esile kerkima mõned read siin ja seal, mis olid täis ilu ja sugestiivsust. Järk-järgult muutusid need erksad kohad aina suuremaks, arvukamaks ning hiilgavamaks, kuni viimaks kõik leheküljed olid mattunud silmipimestavasse ilusse"²⁰⁴. Nii väidabki Bucke, et põhjus, miks ta ei suutnud "Rohulehti" sinnapaika jätta, oli see, et "Rohulehed" kiirgasid endast mingit kummalist magnetismi²⁰⁵.

Teise põhjusena võib tuua välja Bucke'i veendumuse, et "Rohulehtedes" oli talle sõnum, mida ta aga ei suutnud enda jaoks lahti mõtestada²⁰⁶. Põhjus, miks "Rohulehed" Bucke'i veetles ning sügavalt kõnetas, peitub nii Whitmani luule sisus kui ka selle vormis. Sellest järgnevalt juttu tulebki.

Afshan Syed on väitnud, et Whitmani luule tuumaks on "ühtsuse ning üksiolemise intuiitiivne tunnetamine"²⁰⁷ ning sellega käsikäes käib "kõikehõlmava harmoonia ja armastus, optimism ning rõõm /---/'²⁰⁸. Tutvudes Whitmani luule ja seda käsitletud autorite töödega, ei saa tähelepanuta jätta ka Whitmani usku surematusesse²⁰⁹ ning üleüldist, "inimeste võrdsust ning sotsiaalset õiglust pooldavat hoiakut"²¹⁰.

Syed väidab aga, et erinevalt traditsioonilisest müstilises, iseloomustab Whitmani müstilisust "tugev materialism ning enda Mina kinnitamine (ingl *assertion*)"²¹¹. Nii toob Syed välja selle, et Whitman püüdis alati leida spirituaalsust läbi materiaalse. "Whitman ei hülga füüsilist, kuna ainult läbi füüsilise saame omada ideed, taju spirituaalsest ning ainult läbi

²⁰⁰ **Op.cit**, lk 55-56

²⁰¹ **Op.cit**, lk 57

²⁰² **Richard Maurice Bucke** (koost). Walt Whitman. 1883, peatükk III "Analys of Poems, Continues". (viidatud läbi Greenland, Colombo, lk. 116)

²⁰³ **Op.cit**, lk 116-117

²⁰⁴ **Op.cit**, lk 117

²⁰⁵ **Op.cit**

²⁰⁶ Viidatud läbi **Rechnitzer**, lk. 232-233

²⁰⁷ **Afshan Syed**. Mysticism in Walt Whitman's Poetry.- *International Journal of English Language, Literature and Humanities*, 2014, vol 2, nr 6, lk 134

²⁰⁸ **Syed**, lk. 135

²⁰⁹ **Ernest Smith**. Restless Explorations: Whitman's Evolving Spiritual Vision in "Leaves of Grass." *Papers on Language & Literature*, 2007, Vol 43, nr 3, lk 230

²¹⁰ **Smith**, lk 239

²¹¹ **Syed**, lk 135

füüsilise saab antud ideed edasi anda”²¹². Syed pöörab tähelepanu Whitmani usule, et selle maailma lõplikud asjad on sama reaalsed kui inimhing. “Kuna Jumal lõi mõlemad, nii keha kui hinge, siis on nad mõlemad võrdselt väärtuslikud ja olulised.” Materiaalsuse, spirituaalsuse ning Mina väärtustamine teeb Whitmanist “keha ja hinge” luuletaja, kelle luules “käib keha pühitsemine käsikäes müstilise kogemusega”²¹³.

Niisiis kõigub Whitman müstitsismi ja mitte müstitsimi vahel. Seda iseloomustab kõige paremini Whitmani suhtumine Minasse. Nii toob Smith välja selle, et Mina üle juurdlemine mängib Whitmani luules olulist rolli. Whitman juurdleb nii Mina olemuse kui selle üle, kuidas mina suhestub välisega.²¹⁴ Tutvudes erinevate materjalidega, paistab silma Minasse suhtumise varieeruvus - kord mõistab Whitman Mina hukka²¹⁵, ei tähtsusta ega hinda seda²¹⁶, kutsub üles Mina lahustumisele²¹⁷, ning laseb Minal sulanduda loodusega²¹⁸; teine kord aga kuulutab suurelt ja laialt Mina tähtsust²¹⁹. Seega, nagu tõdeb ka Smith, ei jõua Whitman Mina suhtes lõplike lahendusteni, ning et pigem näitlikustab Minaga tegelemine osa tema kestva spirituaalsest arengust²²⁰. Seega võib nõustuda Syediga, et kuigi Whitmani luulest õhkub müstitsismi, siis on selle puhul täheldatavad mitmed vastuolud²²¹.

Vastuolulisus võis olla aga meelega taotletud. Nimelt võis vastuolulisus ning vastuste mitteandmine osalt olla põhjustatud asjaolust, et “Whitmani eesmärgiks oli lugejaid suunata ise mõtlema elu sügavamate küsimuste üle²²². Selleks kasutab Whitman erinevaid vahendeid, milledeks üheks on Smithi väitel “ajaliste, ruumiliste ning ka isikuliste piiride kaotamine”²²³. Et seda saavutada, keskendub Whitman hetkele, rõhutab inimkonna ajalisi-ruumilisi piire ületavat ühtsust ning kõnetab lugejat “sinana”.²²⁴ Nii kirjutab ta luuletuses “Laul Iseenesest”: “ja mida tõeks pean, pead sinagi tõeks pidama / sest iga osake minus on võrdselt ka sinu.”²²⁵ Teise olulise vahendina toob Snyder välja küsimuste küsimise, mida oli näha ka Mina üle juurdlemise puhul. Näiteks luuletuses “Laul iseendast” küsib Whitman lugeja käest: “Mis on

²¹² Syed, lk 134

²¹³ Op. cit, lk 134

²¹⁴ Smith, lk 245

²¹⁵ Charles Hamilton Morgan. A New Look at Whitman’s Crisis. - South Atlantic Bulletin, 1971, vol 36, nr.2 , lk 42

²¹⁶ Morgan, lk 47

²¹⁷ Smith, lk 234

²¹⁸ Op.cit, lk 231

²¹⁹ Op.cit

²²⁰ Smith, lk 246

²²¹ Syed, lk 132

²²² Sarah Snyder. Transcendentalism and Mysticism in Walt Whitman’s Leaves of Grass, lk 26 URL https://www.academia.edu/3282503/Transcendentalism_and_Mysticism_in_Walt_Whitmans_Leaves_of_Grass (kasutatud 7. mai 2015), lk 26

²²³ Smith, lk 230

²²⁴ Op.cit, lk 230

²²⁵ Walt Whitman. Laul iseendast.- Rohulehed, lk. 17, salm 1

üleüldse inimene?” “Mis ma olen?” “Ja mis oled sina?”²²⁶

Whitmani spirituaalne areng ning soov kõnetada, ei pruukinud olla ainukesed põhjused, miks tema luules puuduvad vastused ning peituvad vastuolud. Syed on väitnud, et Whitman võttis luulelistel eesmärkidel omaks mitmeid müstilisi stiile²²⁷. On teada, et Whitman tundis huvi mitmete 19. sajandil Ameerikas ringelnud müstilist ideed levitavate religioosete ja filosoofilistest voolude suhtes. Whitman kuulus koos Emersoni ja Henry David Thoreauga Ameerika Transsendentalistide liikumisse²²⁸, mida iseloomustas “pühendumine iidsetele ning universaalsetele ideedele seoses kosmose olemusliku ühtsuse ning spirituaalsega, mis oli tugevalt ühendatud uskumusega inimese ülimast headusest ja intuiitivse mõtte ülemuslikkusega ratsionaalse mõtlemise üle”²²⁹. Peale selle toob Reynolds välja ka Whitmani sügava huvi spiritualismi, Swedenborgianismi ja harmonialismi (ingl *harmonialism*) vastu²³⁰. Märkimata ei saa jätta ka Whitmani huvi Ida religioonide suhtes. Whitman on rääkinud, kuidas ta “Rohulehtede” ettevalmistamisel “imendus” läbi iidsetest hinduismi luuletustest, nagu ka Lääne kultuuri põhitekstidest (Homerose, Sophokles, Dante, Shakespeare).²³¹

Stace viitab oma teoses sellele, et müstilist luulet kirjutavad luuletajad ei pruugi alati olla müstilist kogemust ise kogenud. On täiesti võimalik, et müstilised ideed on nendeni jõudnud läbi ajaloo ja kirjanduse ideede voo. Stace väidab, et tundlikud inimesed (mida luuletajad kahtlemata on. - N. D) võivad müstikute ideid ka lihtsalt omandada, tunda nende suhtes sümpaatiat ning mõnikord isegi looduse kohalolekul tunda müstikutega sarnaseid tundeid.²³² Stace’st lähtudes võib öelda, et Whitman võis lihtsalt tunda müstiliste ideede suhtes sümpaatiat, olemata ise kunagi müstilist kogemust tundnud. Ka Whitmani luulet uurinud Stephen Black on arvamusel, et “Rohulehtede” olemuslik müstilisus on kaheldav. Ta väidab, et “Rohulehtedes,” kus “luuletaja Mina on vastamisi seatud dilemmaga valimaks müstiline, transsendentaalne arusaam maailmast või siis personaalne, isiklik psühholoogiline vaatenurk, on luuletaja võimetu tegema valikut. Lõpuks luuletus ei lahene ei kokkuvõtte ega resolutsiooni suunas vaid kasvavalt aina selgema ja täpsema dilemma formuleeringu suunas.” Black on arvamusel, et just seetõttu Whitmani püüe jõuda müstilise kogemuse tasandile

²²⁶ Snyder, lk 11 URL

https://www.academia.edu/3282503/Transcendentalism_and_Mysticism_in_Walt_Whitmans_Leaves_of_Grass (kasutatud 7. mai 2015)

²²⁷ Syed, lk 132

²²⁸ Harry Oldmeadow. Journeys East: 20th century Western Encounters with Eastern Religious Traditions. World Wisdom, inc, 2004, lk 25

²²⁹ J.J. Clarke. Oriental Enlightenment: The Encounters Between Asian and Western Thought, 1997 (viidatud läbi Harry Oldmeadow. Journeys East: 20th century Western Encounters with Eastern Religious Traditions. World Wisdom, inc, 2004, lk 25)

²³⁰ Smith, lk 237

²³¹ Oldmeadow, lk 27

²³² Stace, lk. 81

nurjub.²³³

Lähtudes Stace'ist ja Marshallist, võib siiski väita, et Whitman võis kogeda väljasuunatud müstilist kogemust. Samas ei ole ei Stace ega Marshall oma teostes Whitmani käsitlenud näitena väljasuunatud kogemusest. See võib olla põhjustatud asjaolust, et Whitmani kui luuletaja puhul ei ole kerge määrata, kust läheb piir kunstiliste taotluste ning kogemusest saadud teadmiste vahel. Kuna käesoleva töö maht ning minu kompetents Whitmani luule osas ei lase pikemalt antud teemal peatuda, siis jään arvamusele, et kuigi ei saa kindel olla, et Whitmani puhul oli tegu müstikuga, siis kandis ta oma luules siiski edasi müstilist ideed.

Müstilise idee edasi kandmisest piisas selleks, et "Rohulehed" Bucke'i kõnetaksid. Nimelt otsis Bucke vastuseid nendele samadele küsimustele, mille üle Whitman ka oma luules juurdles. Kuna Whitmani luule omaduseks on vahetu kontakti saavutamine lugeja ja loetu vahel, siis suurendas see Bucke'i arvamust, et "Rohulehtedes" peitub just talle sõnum. Kui Bucke'i huvi eksistentsiaalsete küsimuste vastu ei oleks olnud isiklikku laadi, siis ei oleks ta arvatavasti sattunud niivõrd vaimustusse "Rohulehtedest." Seega väidan, et eksistentsiaalsete küsimustega tegelemine ja vastuvõtlikkus müstilisele ideele oli eelduseks sellele, et Whitmani luule võis Bucke'le mõjuda müstilise kogemuse käivitajana.

1.4.2.2. Töö ja kurnatus

Olgu viimasena lühidalt ära mainitud ka võimalik seos Bucke'i mentaalse seisundi ning 1872. aasta kogemuse tekkimise vahel. Nii Hoodi kui ka Argyle'i uurimusest selgus, et vaimne stress võib olla üheks müstilist kogemust käivitavaks teguriks. Drazenovich ja Kourie toovad välja tõsiasja, et inimeseks olemine hõlmab soovi tähenduse, lootuse ja eesmärgi suunas. Inimestel on kaasasündinud vajadus olla integreeritud. Teine pool inimeseks olemisest on aga psühholoogiline distress ja võõrandumine endast ja kogukonnast (ingl *community*).²³⁴ Sellest lähtuvalt väidab Howard M. Siglag, et müstilised seisundid peegeldada viisi, "kuidas inimesed reageerivad äärmuslikule stressi olukorrale või vajadusele tunnustada enda elusid"²³⁵.

Eelnevalt sai kirjeldatud kurnatust, mida põhjustas Bucke'le tema üksluine ja kurnav töö. Mainitud sai ka seda, et ta kannatas nooruspõlves vaimsete häirete all. Seega võis disintegreerituse tunne panna Bucke'i sisimas otsima seda Miskit, mis näitaks talle suunda,

²³³ **Juan A. Herrero Brasas.** Walt Whitman's Mystical Ethics of Comradeship: Homosexuality and the Marginality of Friendship at the Crossroads of Modernity, State University of New York Press, 2010, lk 51

²³⁴ **Howard M. Siglag** Schizophrenia and Mystical Experience: Similarities and Differences. Detroit: University of Detroit, 1986

(Viidatud läbi **George Drazenovich & Celia Kourie.** An Exploration of the Value of the Mystical Experience in Mental Health: Mysticism and Mental Health . - *The International Journal of Interdisciplinary Social Sciences*, 20102, vol 5, nr, 7, lk137)

²³⁵ **Op.cit**, lk 139

annaks lootuse ja eesmärgi. Seega ei pruugi olla kokkusattumus, et kogemus sattus samale ajale, mil Bucke'i tervis oli jälle halvenenud. Kuna aga puuduvad täpsed andmed Bucke'i tervisest ning müstilise kogemuse seos depressiooniga on siiski vaieldav, ei keskendu ma pikemalt antud seostele.

Käeolevas peatükis käsitlesin Bucke'i kogemust, konteksti ning kogemuse võimalikke kävitajaid. Nende käsitlemine andis ainult kahtluseid ja vihjeid, mitte vastuseid selle kohta, mil määral võis Bucke'i kogemuse kirjelduse puhul tegu olla interpretatsiooniga. Selleks, et antud küsimusele lähemale jõuda, on vaja konteksti sisse tuua ka Bucke'i teoreetilised spekulatsioonid inimese ning terviku kohta ning seda mõjutanud tegurid. See ongi järgmise peatüki eesmärgiks.

2. PEATÜKK: BUCKE'I KT KONTSEPTSIOON NING SELLE KUJUNEMIST MÕJUTANUD TEGURID

1870/1871. aastale järgnenud kahte aastakümnet võib pidada perioodiks, mil Bucke püüdis luua teooriat, mis suudaks vastata tema jaoks olulistele eksistentsiaalsetele küsimustele. Teooria otsingute periood lõppes 1890ndate alguses, mil Bucke tutvustas esmakordselt teadusringkonnale oma KT kontseptsiooni²³⁶. Antud peatüki eesmärgiks on uurida, missugused tegurid võisid mõjutada KT kontseptsiooni loomist, ning missugust rolli mängis selle juures Bucke'i kogemus.

2.1. KT kujunemist mõjutanud tegurid

2.1.1. "Man's Moral Nature"

Bucke'i esimene katse iseloomustada inimkonna ning Terviku suhet, kajastub tema 1878. aastal avaldatud teoses "Man's Moral Nature" (edaspidi MMN). Teose alguses mainib Bucke, et kõik asjad (ingl *things*), inimene kaasa arvatud, on osa ühest suurest Tervikust - universumist²³⁷. Inimene reageerib Universumile läbi oma kolme loomuse, milledeks on aktiivne loomus, intellektuaalne loomus ja moraalne loomus²³⁸. Nendest kolmest loomusest satub Bucke'i tähelepanu alla just moraalne loomuse. Lokaliseerides moraalset loomuse autonoomse närvisüsteemi osana, väidab Bucke, et moraalne loomus omab kahte poolt: positiivset ja negatiivset²³⁹ - kui positiivse loomuse osaks on armastus ja usk, siis negatiivse osaks viha ja hirm.²⁴⁰ Järgnevalt selgitab Bucke oma teoses, kuidas moodustuvad põhiemotsioonid usk, armastus, viha ja hirm ning kompleksed emotsioonid nagu näiteks rõõm, triumfitunne jne²⁴¹. Kuna emotsioonide kujunemine ei ole antud töö raames niivõrd oluline, siis ma pikemalt antud teemal ei keskendu, ning jätkan moraalset loomuse dünaamikaga.

Bucke väidab, et moraalne loomus ei ole midagi kindlat, fikseeritud. Nimelt ei arene positiivse ja negatiivse moraalset loomuse osa emotsioonid sünkroonselt - kui hirm ja viha arenevad suhteliselt varajases staadiumis, siis usk ja armastus kujunevad välja hiljem. Mida aeg edasi, seda suuremaks on muutunud usu ja armastuse osakaal, nii et tänapäeva inimese

²³⁶ Bucke pidas kosmilist teadvust tutvustava ettekande 18. mail 1894. aastal Philadelphias, American Medico-Psychological Associationis ettekande. Vt **Greenland**, lk 153

²³⁷ Man's Moral Nature, lk 3

²³⁸ **Op.cit**

²³⁹ **May**, lk 10

²⁴⁰ Man's moral nature, lk 13

²⁴¹ Vt Man's Moral Nature, lk. 19-22

moraalne loomus on märgatavalt kõrgem tema algsest staadiumist.²⁴²

Seega, viimase kahe tuhande aasta jooksul, on skaala pöördunud ning usk on saavutanud inimese mõistuses ülekaalu hirmu ees²⁴³. Bucke'i väide tugineb eelnevalt mainitud seisukohale, et emotsioonid ei ole kindla fikseeritud suurusega ning ei arene sünkroonselt. Seega hirm ei saa suurenedagi kui armastus ei vähene, usk ei saa suurenedagi kui hirm ei vähene, ning hirm ei saa suurenedagi kui usk ei vähene. Kuna armastus ja usk on üksteisega sooses, siis üks neist ei saa suurenedagi, kui ka teine ei suurene. Sama kehtib ka viha ja hirmu puhul.²⁴⁴

Tuginedes eelnevale, väidab Bucke, et kõik viitab sellele, et edasine areng toimub usu ja armastuse kasvamise suunas. Bucke'i argumendiks on see, et kuna hirm ja viha on taandumas, siis tähendab see seda, et miski ei volita universumis hirmu ja viha, seega on igavene usk ja armastus õigustatud. See näitab, et Universumi tegelik loomus volitab meie poolt piiramatut armastust ja absoluutset usaldust. Sellest tingituna küsib Bucke, et "Miks peaksime maailmas, kus kõik on hea ja ilus, ning kus kõikvõimas ja igavesti heatahtlik ettenägelikkus (ingl *providence*) hoiab meid kaitstuna läbi elu ja surma, tundma hirmu?"²⁴⁵

Bucke'i järeldus on, et kõrgem moraalne loomus on lähemal tõe²⁴⁶. Selle tõestuseks toob Bucke näiteid sellest, kuidas mõnede inimeste moraalne loomus on kõrgemalt arenenud tavainimese omast. Nendeks isikuteks on Bucke'i meelest religioonide rajajad ja uuendajad ning kunstidega tegelevad inimesed. Bucke väidab, et esimeste puhul on tegu inimestega, kelles "usk on silmapaistvalt arenenud, armastus on usuga võrreldes pea samal tasemel ning ka intelligents on arvatavasti väga kõrgel tasemel."²⁴⁷ Kunstidega tegelevaid inimesi - luuletajaid, näitlejaid, kõnemehei - kutsus Bucke inimkonna ülesmpreestriteks (ingl *high priests of humanity*). Kõige olulisem tunnus, mis eristab neid teistest inimestest, on Bucke'i meelest see, et "nad armastavad rohkem, intensiivsemalt ning omavad rohkem usku kui teised". Bucke väidab, et nende armastus ulatub kõrgemale tasandile ning hõlmab võrreldes teiste inimestega suuremat pinda - "Neil on rohkem usku, rohkem usaldust Jumalasse, loodusesse ning meeste, naiste ja enda olemuslikku headusesse." Seega Bucke'i meelest nad vihkavad vähem ja kardavad vähem.²⁴⁸

MMN teooria jätkuks tegeles Bucke 1881-1883. aastatel surematuse filosoofiaga. Tuginedes MMN-s väljatoodud seisukohale, et kuna inimene on muutunud aina rohkem ja rohkem tsiviliseeritumaks, ning armastus ja usk on viha ja hirmu arvelt suurenenud, väidab Bucke oma mitteavaldatud essees "The Question of a Future Life", et usu arengu tulemusena

²⁴² **Op. cit.**, lk 156

²⁴³ **Op. cit.**, lk 139

²⁴⁴ **Op. cit.**, lk 133

²⁴⁵ **Op. cit.**, lk 199

²⁴⁶ **Op. cit.**, lk 200

²⁴⁷ Man's Moral Nature, lk 179

²⁴⁸ **Op.cit.**, lk 169

tsiviliseeritud inimeses on suurenenud usk surmajärgsesse ellu.²⁴⁹ Inimesele ei ole enam hirmu tundmine vajalik, mistõttu suureneb usk surmajärgsesse ellu²⁵⁰.

MMN-i puhul ei ole tegu üdini originaalse teooriaga. May väidab, et Bucke kombineeris teoorias tolleaegselt füsioloogiast, filosoofiast, teoloogiast ja psühholoogiast saadud teadmisi ajaloofaktide ning enda tähelepanekutega elust enesest²⁵¹. Nii näiteks kasutab ta oma vaadete toetuseks evolutsiooniteooriat ning Ernst Haeckeli poolt populariseeritud hüpoteesi, mis väidab, et inimrass areneb kollektiivselt sarnaselt lapse täiskasvanuks saamise protsessiga²⁵². Bucke'i evolutsiooniline teadvuse areng oli mõjutatud ka Comte's, kes uskus, et inimese mõistus areng toimib läbi kolme etapi - teoloogiline, metafüüsiline ning teaduslik ehk positiivne staadium²⁵³. See aga, et Bucke redutseerib religiooni ja kunsti aluse närvisüsteemi primitiivsele autonoomsele tunnusele, on May arvates kooskõlas tollal valitsenud materialistliku lähenemisega²⁵⁴.

Originaalne MMN-i juures on Bucke'i väide, et negatiivsed emotsioonid nagu hirm ja viha surevad välja ning armastus ja usk saavutavad ülemvõimu. Evolutsiooniline areng on ainult üks osa põhjendusest. Teine oluline osa peitub Bucke'i arvamuses, et universum on healoomuline ning volitab meie poolt piiramatut armastust ja usku. Mäletatavasti oli arusaam, et universum on ehitatud ja korraldatud nii, et ilma ühegi kahtluseta kõik töötab kõigi heaks, et maailma alusprintsipiiks on armastus, ning et igapäevane õnn on pikemaks perspektiivis täielikult kindlustatud, ka Bucke'i 1872. aasta kogemuse kirjelduse tunnuseks. Kas armastuse ja headuse mainimine Universumi olemusena viitab sellele, et Bucke kasutab kogemuses saadud teadmist ära oma teoorias? Miks aga Bucke ei lisa juurde, et Universum ei ole surnud materia vaid "elav Olevik"? Kas Bucke'i väide, et kõikvõimas ja igavesti heatahtlik ettenägelikkus (ingl *providence*) hoiab meid igavesti kaitstuna nii elus kui surmas, näitab seda, et ta peab Universumi elavaks? Peale selle, miks Bucke ei ütle MMN-s, et hing on surematu, vaid lihtsalt väidab, et hirm surma ees ei ole õigustatud? Kas sellest võib järeldada, et Bucke tundis kogemuse ajal küll Universumi headust, aga Universum kui "elav Olevik" ning hinge surematus on hilisemad edasiarendused (millele viitab ka 1880ndatel arendatud surematuse teooria)?

Enne kui nendele küsimustele vastata, tuleb veel rohkem süüvida Bucke'i konteksti. Olgu aga siin puhul mainitud Bucke'i väide, et "kõik asjad (ingl *things*), inimene kaasa

²⁴⁹ **Rechnitzer**, lk 84

²⁵⁰ **Op.cit**, lk 85

²⁵¹ **May**, lk 9

²⁵² Biography at the Dictionary of Canadian Biography Online

URL http://www.biographi.ca/en/bio.php?id_nbr=6588 (kasutatud 7. mai 2015)

²⁵³ **Rechnitzer**, lk 40

²⁵⁴ **May**, lk. 10

arvatud, on osa ühest suurest Tervikust - universumist²⁵⁵. Nii mõnigi võib seda võtta märgina, kuidas kogemusest saadud teadmine Ühtsusest avaldub teoorias. See oleks aga liiga ennatlik järeldus. Mäletatavasti kirjutas Bucke Formanile 1871. aastal ehk üks aasta enne kogemust, et tema uus teooria universumi kohta on sama positiivne kui positivism, varustab suurema usuga inimkonda ning ei sule inimese võimeid hoomamaks teadaolevat ja olevikku (ingl in the *known and present*) viisil, nagu seda teeb positivism. Selleks, et varustada inimkonda usuga, oli Bucke'l oma teoriasse vaja tuua sisse Tervik ning panna see seostuma inimkonnaga, sest kuidas muidu luua seos Universumi healoomulisuse ja inimkonna vahel. Võrreldes Bucke'i kogemuse kirjeldust ning teooriat, jääb mulje, et Bucke ei ole MMN-s nii kategooriline kui oma kogemuse kirjelduses. Teada on aga, et müstilise kogemuse ajal kogetut võetakse Tõena. Kui Bucke koges seda kõike, mida ta väitis end kogunud olevat, ning võttis seda Tõena, nagu ta väitis, siis peaks see kajastuma ka MMN-s. Põhjus, miks Bucke oma teorias nii kategooriline ei ole, võib peituda selles, et Bucke ei osanud kogetut veel piisavalt hästi põhjendada ning oma teoriasse põimida. Sellele viitab Bucke ka oma kogemuse kirjelduses, kus ta ütleb, et läks kaua aega enne kui kontseptsioon sai rahuldavalt välja töötatud.

Selle kõrval ei saa aga tähelepanuta jätta Bucke'i kogemuse sarnasust Whitmani "Rohulehtedes" kirjeldatud ideedega. Mäletatavasti ütles Bucke kogemuse kirjelduses, et kogemuse tulemusena avaldus talle "Whitmani transtsendentaalse suuruse saladus." Kas sarnasus "Rohulehtedega" ning viitamine enda kogemuse puhul Whitmanile võib viidata sellele, et Bucke võis kasutada "Rohulehti" kogemusest aru saamiseks ning kirjelduse täpsemaks, tähendusrikkamaks ning mõjusamaks muutmiseks?

2.1.2. Whitman kui Bucke'i kogemuse võimalik interpreteerimise allikas

Bucke on kirjutanud oma 1878. aastal avaldatud MMN-i pühenduses nii: "Ma pühendan raamatu inimesele, kes inspireeris seda - inimesele, kes kõigist mulle teada olevatest inimestest, nii enne kui ka praegu, omab kõige kõrgemalt arenenud moraalset loomust - WALT WHITMANILE".²⁵⁶

Whitmanile teose pühendamine on kooskõlas Bucke'i MMN teooriaga, mis väitis, et luuletajate moraalne loomus on kõrgem tavalise inimese omast, ning et kõrge moraalne loomus on lähemal tõele. Sellest avaldub, et Bucke ei pidanud mitte ainult Whitmani moraalselt kõrgemaks vaid ka tõele lähemal asuvaks. Üheks põhjuseks oli kindlasti Whitmani

²⁵⁵ Man's Moral Nature, lk 3

²⁵⁶ Vt. Man's Moral Nature'i pühendus

luule, mis kandis endas müstilist ideed võrdsusest, kõikehõlmavast armastusest ja headusest, ning viitas sellele, kui oluline on, et inimesed mõtleksid antud eksistentsiaalsete küsimuste üle. Oluline on aga meelde tuletada, et Whitman ei avaldanud luules Tõde, ta ei toonud lõplikke vastuseid, ei võtnud vastu lõplikke otsuseid. See jättis lugejale piisavalt laia tõlgendamise raamistikku. Nagu juba eelnevalt mainitud sai, ei pruukinud “Rohulehtede” puhul olla tegu müstilise kogemuse tulemusena saadud ideedega, vaid lihtsalt ideedevoost saadud mõtete kunstilise peegeldusega. Ehk siis Whitmani puhul võib kehtida pigem Stace'i väide, et luules ei avaldu mingit uut tüüpi tõde, vaid et luulevorm lisab filosoofilisele probleemile²⁵⁷ tundelise sügavuse, kujundlikkuse ja sõnalise väljenduse ilu, esitades tihitpeale lihtsalt “mingit fakti ülimalt lihtsast tõest”²⁵⁸.

Bucke ei suhtunud “Rohulehtedesse” kui eklektilisse müstiliste ideede kunstilisse peegeldusse, vaid kui Tõesse, sakraalsesse teksti. 1880. aasta East Middlesex Teachers' Associationis peetud ettekandes kuulutas Bucke Whitmani prohvetiks, kelle missiooniks oli toota moraalne tasand, mis oleks ülim olemasolevast.²⁵⁹ Moraalse tasandi aitas uuele kõrgusele tõsta “Rohulehed.” Nimelt väitis Bucke, et ““Rohulehed” aitab sellel, kes loeb “Rohulehti” avatud meelel ning võtab seda kui emotsionaalset, mitte intellektuaalset kogemust, edendada enda moraalset arengut”²⁶⁰.

Jumaldavas suhtumises oli oma roll mängida ka Bucke'i isikul. Nimelt on Rechnitzer toonud välja selle, et Bucke'il oli vajadus absoluutide, usutunnistuse²⁶¹ järgi ning kalduvus kinnisideedele²⁶². Tema vajadus selguse järgi ei olnud midagi üllatavat tema lähedastele - Rechnitzer väidab, et Bucke'i vajadus absoluutide järgi viis isegi Whitmani mõnikord marru²⁶³. Kinnisideed avalduvad Bucke'i puhul ka KT teooria loomise juures, millest tuleb juttu hiljem. Kuna Bucke otsis teooriat, mis annaks vastuseid talle olulistele küsimustele, ning Whitmani luule oma temaatika ja vormi poolest omas potentsiaali neid vastuseid anda, siis võis Bucke'l tekkida kinnisidee, et Whitmani luules peitubki tõde.

Suhtumises Whitmanisse kui moraalsuse ning tõe kehastusse, oli suur roll mängida ka Whitmani ning Bucke'i tutvumisel. Seda kohtumist on Rechnitzer pidanud üheks “kriitiliseks momendiks” seoses Whitmaniga²⁶⁴.

19. detsembril 1870. aastal kirjutas Bucke Whitmanile kirja, kus ta avaldas soovi tellida

²⁵⁷ Stace, lk. 187

²⁵⁸ Op.cit, lk. 189

²⁵⁹ Rechnitzer, lk. 78

²⁶⁰ Op.cit, lk. 92

²⁶¹ Op.cit, lk. 232

²⁶² Op.cit, lk. 112

²⁶³ Op.cit, lk. 144

²⁶⁴ Op.cit, lk. 66

tema käest kaks “Rohulehtede” koopiat ning veel paar luuletust²⁶⁵. Samas kirjas avaldas Bucke soovi ka luuletajaga kohtuda.²⁶⁶ Tookord jäi kohtumine ära, küll aga toimus kohtumine 7 aastat hiljem, 1877. aasta oktoobris. Bucke kirjutas sellest kohtumisest paar päeva hiljem Formanile. Bucke räägib, et ta ei ole kunagi näinud kedagi Whitmani sarnast. Kuigi Whitman paistis Bucke’ile enam kui inimene, oli ta siiski Bucke’i arvates nii oma välimuselt kui ka viisilt tavapärane. Bucke väidab kirjas, et ta tundis Whitmani puhul ebaharilikku magnetismi, ning tal oli tunne, et selle lühikese jutuajamise käigus Whitman “muutis tema moraalse loomuse suhtumist absoluutselt kõigesse”.²⁶⁷

Whitmaniga tutvumine andis Bucke’le nüüd võimaluse ülistada ka Whitmani füüsilist poolt. 1882/1880 kirjutab Bucke, et Whitmani nägu on kaunim kõikidest nägudest, mida ta kunagi näinud on, ning et mitte ükski kirjeldus ei suuda anda edasi ideed selle mehe ebatavalisest füüsilisest atraktiivsusest²⁶⁸. Niisiis andis tutvumine Whitmaniga Bucke’le võimaluse luua Whitmanist kõikehaarav pilt, mille tulemuseks oli see, et Bucke jumaldas Whitmani puhul kõike. Teisiti ei olnudki võimalik, kuna nagu Bucke ütleb - tema keha, tema suhestumine ümbritsevasse, spirituaalne olemus ning luule - kõik oli üks²⁶⁹.

Kohtumise mõju on raske alahinnata - see mitte ainult ei kinnitanud Bucke’i jumaldavat suhtumist Whitmanisse vaid isegi suurendas seda. Kohtumist võib pidada ka Bucke’i enda loodava teooria kinnituseks (nii MMN-i kui KT). Nimelt, kuna Bucke sai Whitmaniga tutvumise tagajärjel juurdepääsu Whitmani isikule (välimus, olemus, kõne jne), siis andis see Bucke’le rohkem materjali, et oma teooriat kinnitada nii endale kui ka teistele. Teistmoodi ei saanudki olla - selleks, et MMN oleks valiidne, oli vaja luua ja säilitada peakangelasest vastav kuvand. Sama on näha hiljem ka KT puhul.

Võttes arvesse Bucke’i suhtumist Whitmani ja “Rohulehtedesse,” võib eeldada, et Bucke võis kasutada oma 1872. aasta kogemuse interpreteerimisel “Rohulehtede” abi. Olgu selle tõestuseks toodud võrdlused Whitmani “Rohulehtede” ridadest, Bucke’i kahest kogemuse kirjeldusest (1901. aastal avaldatu ning brošüür) ning MMN-st.

Universum kui elav Olevik

Bucke: Ta nägi ja teadis, et Kosmos ei ole surnud mateeria vaid “Elav Olevik.”²⁷⁰

Whitman: *“We use you, and do not cast you aside-we plant you permanently within us/We fathom you not-we love you-there is perfection in you also/ You furnish your parts*

²⁶⁵ Viidatud läbi **Rechnitzer**, lk. 64

²⁶⁶ **Rechnitzer**, lk. 64

²⁶⁷ **Rechnitzer**, lk. 65-66

²⁶⁸ **Greenland & Colombo**, lk. 90

²⁶⁹ **Op. cit.**, lk. 91

²⁷⁰ **Bucke**, lk. 8

toward eternity/Great or small, you furnish your parts toward the Soul.”²⁷¹ Morgani väitel ütleb Whitman siin, et orgaanilises universumis on materia kindlalt hinge kehastus.²⁷²

“To limn with absolute faith the mighty living present.”²⁷³

“Because having look'd at the objects of the universe, I find there/ is no one nor any particle of one but has reference to the soul.”²⁷⁴

Universumi kord ja heatahtlikkus

Bucke (1901): “universum on nii ehitatud ja korraldatud nii, et ilma ühegi kahtluse varjundita kõik töötab kõigi heaks /---/et igäühe õnn on pikemaks perspektiivis täielikult kindlustatud.”

Bucke (brošüür): “/---/kosmiline kord on selline, kus kõik asjad koos toimivad igäühe ja kõigi hüvanguks/---/”²⁷⁵

Whitman: “/---/ma tean, et asjad on kooskõlas, on sihikindlad /---/”²⁷⁶ “See pole ei kaos, ei surm, see on vorm, seos, plaan -/ see on igavene elu - see on õnn”²⁷⁷.

“No specification is necessary, all that a male or female does, that is vigorous, benevolent, clean, is so much profit to him or her / In the unshakable order of the universe and through the whole scope of it forever”²⁷⁸.

“Universum tervikuna tõestab, et ta on hea/ minevik ja olevik tõestab, et ta on hea.”²⁷⁹

MMN: “Miks peaksime maailmas, kus kõik on hea ja ilus, ning kus kõikvõimas ja igavesti heatahtlik ettenägelikkus (ingl *providence*) hoiab meid igavesti kaitstuna läbi elu ja surma, tundma hirmu?”²⁸⁰

Armastus kui maailma alusprintsip

Bucke (1901): “Maailma alusprintsipiiks on armastus”

Whitman: “/---/loomise selgroog on armastus/---/”²⁸¹

MMN: Universumi tegelik loomus/olemus volitab meie poolt piiramatut armastust ja absoluutset usaldust.

²⁷¹ **Whitman.** Brooklyn ferry. - “Leaves of Grass”, salm 9

²⁷² **Morgan,** lk. 51

²⁷³ **Walt Whitman.** Thou Mother with Thy Equal Brood .- Leaves of Grass, salm 3

²⁷⁴ **Walt Whitman.** Starting from Paumanok .- Leaves of Grass, salm 12

²⁷⁵ **James,** lk. 408

²⁷⁶ **Whitman.** Laul iseendast, lk 19, salm 3

²⁷⁷ **Op.cit,** lk. 62, salm 50

²⁷⁸ Song of Prudence.- “Leaves of Grass”

²⁷⁹ To Think of Time, salm 8. “The whole universe indicates that it is good/The past and the present indicate that it is good.”

²⁸⁰ Man's moral nature, lk. 199

²⁸¹ Laul iseendast, lk. 21, salm 5

Inimese surematus

Bucke (1901): “inimese hing on surematu”

Bucke (brošüür): “Ma tundsin igavest elu iseendas. Ma mitte ei uskunud, et see saab mul kunagi olema, vaid tundsin, et mu elu juba ongi igavene.”²⁸²

Whitman: “/---/ olen inimeste seast ja nende seltsimees, ja nad on/surematud ja mõõtmatud kui minagi/ (nad ei teagi, kuivõrd surematud, kuid mina tean).”²⁸³ “Tean, et olen surematu, /---/”²⁸⁴

Nagu näha, on “Rohulehtedes” käsitletud ideede, Bucke’i kogemuse kirjelduse ning MMN-i vahel sarnasus. Võttes arvesse seda, et surematus, universumi heatahtlikkus ning teadmine, et igaühe õnn on garanteeritud, ei ole tavalised tunnused müstilise kogemuse puhul, küll aga on nad Whitmani luules läbivateks märksõnadeks²⁸⁵, siis võib sarnasuse põhjuseks olla see, et Bucke kasutas “Rohulehti”, kas oma kogemuse interpreteerimises või selle kirjelduses. See selgitaks ka seda, miks Bucke’i kogemuses puudub piiride kadumine Mina ja Terviku vahel, sulandumine Tervikusse. Mäletatavasti ei suutnud ka Whitman “Rohulehtedes” maha jätta personaalset, isiklikku psühholoogilist vaatekohta, ega öelda lahti vanast eneseteadlikkusest Minast. Nii nagu hiljem selgub, siis kiidab Bucke Mina säilitamise Whitmani puhul heaks, väites isegi, et see teeb ta paremaks Budast ja Püha Paulusest.

Eelnev selgitaks ka Bucke’i kogemuse kirjelduse tonaalsust ja täpsust. Nagu juba 1. peatükis mainitud sai, siis tundub Bucke’i kogemuse kirjeldus pigem kuiva ning tunnuste loeteluna kui püüdega enda raskestisõnastavat kogemust kirjeldada. Lisades nüüd juurde kogemuse sarnasuse Whitmani luulega, tekib mulje, et Bucke’i kogemus oli konspekt, ülestähendus Whitmani luulest.

Kuigi eelnev annab põhjust väita, et Bucke kasutas oma kogemuse kirjelduses “Rohulehtede” ideid, siis täiesti kindlalt ei saa midagi öelda. On aga võimalik proovida veel rohkem süüvida antud probleemi. Selleks tuleb uurida seda, kuidas Bucke oma kogemuse kirjeldust hiljem ära kasutas.

2.2. Bucke’i kosmilise teadvuse kontseptsioon

Nagu juba ennist öeldud sai, siis tutvustas Bucke KT teooriat avalikkuse ees esimest korda 1894. aastal. R. M. May teosest selgub, et teos valmis tegelikult juba 1898. aastaks, aga kuna

²⁸² James, lk 408

²⁸³ Laul iseendast, lk. 23, salm 7

²⁸⁴ Op.cit, lk. 33, salm 20

²⁸⁵ Vt ka Walt Whitman. Rohulehed. Tallinn, 1962

Bucke ei leidnud kirjastajat, siis lükkus teose ilmumine 1901. aastasse.²⁸⁶ Seega laiema avalikkuse ette jõudis kontseptsioon hiljemalt 1901. aastal, kui ilmus Bucke'i kosmilist teadvust käsitlev teos. See võis toimuda aga paar aastat varem (brošüür). Käesoleva alapeatüki eesmärgiks on esiteks iseloomustada KT teooriat ning kogemust, et siis hiljem uurida, missugused tegurid kontseptsiooni võisid mõjutada ning kuidas Bucke KT loomisele lähenes.

2.2.1. KT teooria ja KT kogemuse iseloomustus

Jätkates MMN-i evolutsioonilist optimismi, väidab Bucke KT teoorias, et evolutsiooniline areng on mõjutanud ka teadvust²⁸⁷. Ma ei hakka siinpuhul süüvima nendesse neuro-bioloogilistesse teguritesse, mille kaudu Bucke teadvuse arengut selgitas, vaid jätkan järeldustega, mida ta nendest tegi. Bucke väitis, et inimese mõistuses (ingl *mind*) kerkivad aeg-ajalt esile uued võimed (ingl *faculties*)²⁸⁸. Üheks selliseks uueks tähtsaks võimeks on ka kosmiline teadvus²⁸⁹ ehk teadvus kosmosest. Bucke peab kosmilist teadvust viimaseks ning evolutsiooniliselt kõige kõrgemaks etapiks teadvuse kolmeastmelises arengus, mille esimeseks etapiks on teadvus, mida omavad loomad (ingl *the simple consciousness of animals*), sellele järgneb inimkonna eneseteadvus (*the self-consciousness of the mass of humanity*) ning siis kosmiline teadvus (*cosmic consciousness*).²⁹⁰ Seega ei ole Bucke'i teooria järgi kosmiline teadvus midagi paranormaalset või üleloomulikku vaid loogiline osa evolutsioonist.²⁹¹

Bucke ütleb, et inimkond tervikuna on hetkel veel eneseteadvuse etapis, samas on ta täiesti kindel, et vajalik samm astumaks järgmisesse, kosmilise teadvuse etappi, on juba tegemisel²⁹². Selle tõestuseks toob Bucke selle, et inimesed on juba KT-d kogenud ning mõned on isegi KT saavutanud²⁹³. See, et osa on KT kogenud, teised aga saavutanud, näitab seda, et kõik KT juhtumid ei ole ühesugused. KT varieeruvuse põhjusena toob Bucke välja selle, et kuna eneseteadvuse varieeruvus on palju suurem kui loomade teadvuse puhul, siis peab KT varieeruvus oma määralt ja kujult olema suurem kui eneseteadvusel²⁹⁴. Bucke'i arvates toimub KT areng samamoodi nagu eneseteadvuse areng - see ilmneb esmalt kõige

²⁸⁶ May, lk 16

²⁸⁷ Op. cit, lk 51

²⁸⁸ Op. cit

²⁸⁹ Op. cit

²⁹⁰ Op. cit lk 3

²⁹¹ Op. cit lk 9

²⁹² Op. cit lk 3

²⁹³ Op. cit lk 60

²⁹⁴ Op. cit, lk 55

parematel, üksikute juhtudena keskeas²⁹⁵.

Seega saavutavad KT rassi kõige parimateks oma kõige parimatel aastatel.²⁹⁶ Bucke mainib KT saavutanuteks ära järgmised isikud: Buda, Jeesus, püha Paulus, Plotinus, Muhamed, Dante, Las Casast, Risti Johannes, Francis Baconi, Jakob Böhme, William Blake, Balzac, Walt Whitman ja Edward Carpenteri²⁹⁷.

Kõige rohkem väljakujunenud KT juhtumiks peab Bucke Walt Whitmani: “Walt Whitman on parim, kõige perfektsem näide kosmilisest teadvusest, mida maailm siiani on näinud, esiteks seetõttu, et ta on inimene, kelles uus võime on kõige perfektsemalt välja arenenud, ning eriti seetõttu, et ta on mees, kes nüüdisajal on kirjutanud eristatavalt just KT vaatepunktist, ning kes on teistest rohkem viidanud selle faktidele ja fenomenile selgemalt ja täielikumalt kui mõni teine ammune või nüüdisaegne kirjanik.”²⁹⁸

Peale suurte KT juhtude eksisteerib Bucke'i arvates ka hulganisti vähem välja kujunenud juhtumeid. Nende juhtumitena toob Bucke välja järgmised isikud: Mooses, Gideon, Jesaja, Li R, Sokrates, Roger Bacon, Pascal, Benedict Spinoza, James Gardiner, Swedenborg, William Wordsworth, Charles G. Finney, Aleksander Puškin, Emerson, Tennyson, H.D. Thoreau, Ramakrisana Paramahansa, Richard Jeffreys, J. William Lloyd, Horace Traubel ning Paul Tyner. Bucke väidab, et nii nagu on aga eneseteadvust omav inimene kvalitatiivselt kõrgemal *simple consciousness*'i omavast loomast, on ka igäüks, kes on saavutanud kosmilise teadvuse, “kõrgem ja üllam sellest, kellel on ainult eneseteadvus”. Seega on Bucke kindel, et isegi need, kes on kogenud KT-d ainult mõne hetke, ei lange kunagi tagasi eneseteadvuse tasemele - ka 20-30 aastat hiljem tunnevad nad ikka veel selle “jumaliku ilmutuse puhastavat, jõudu andvat ja ülendavat mõju” ning paljud märkavad, et nende spirituaalne aste on tavalisest inimesest kõrgem.²⁹⁹

Tuginedes sellele, et KT eellane, eneseteadvus, ilmnes esmalt kõige parematel, üksikute juhtudena keskeas, ning muutus siis üha enam ja enam universaalsemaks kuni lõpuks arenes välja igal arenenud indiviidil kolme aastasena,³⁰⁰ väidab Bucke, et ka KT areng toimub analoogselt eneseteadvuse tekkimise ja arenemisega - mida aeg edasi, seda sagedasemaks KT muutub, kuni lõpuks muutub nii universaalseks, et kerkib esile juba imikueas.³⁰¹ Selle tõestuseks, et KT muutub aina sagedasemaks, toob Bucke välja KT juhtumite sageduse. Nii näiteks väidab ta, et kui Gautamast Danteni oli 1800 aastat, mille jooksul on teada viis juhtumit, siis Dantest Bucke'i kaasajani oli 600 aastat, ning selle aja jooksul on teada kaheksa

²⁹⁵ **Op. cit**

²⁹⁶ **Op. cit**, lk 54

²⁹⁷ **Op. cit**, lk 56

²⁹⁸ **Bucke**, lk 186

²⁹⁹ **Op. cit**, lk 56

³⁰⁰ **Op. cit**, lk 55

³⁰¹ **Op. cit**

juhtumit. Tehes matemaatilise tehte saab Bucke tulemuseks, et kui Dantele eelnenud perioodil oli üks juhtum iga 360 aasta peale, siis hiljem üks juhtum 75 aasta peale. Sellele toetudes väidab ta, et kosmiline teadvus on viimase perioodi vältel olnud 4,8 korda sagedasem kui esimesel perioodil. Enne Gautamat ei ole Bucke'i meelest olnud ühtegi, või siis ainult mõni üksik ja mitte täielikult väljaarenenud juhtum.³⁰²

Olles toonud ära KT teooria kirjelduse, kirjeldan järgnevalt KT kogemust ning lühidalt ka selle toimumise eeltingimusi.

Kuna KT kogemuse puhul ei ole tegu tavapärase kogemusega, siis väidab Bucke, et peaaegu igäiks, kes kogeb KT-d, mõtleb, kas tegu ei ole äkki "hullumeelsuse väljendusega"³⁰³. Bucke on aga kindel, et KT puhul ei saa olla tegu hullumeelsusega. Selle tõestuseks toob ta välja näiteks järgmised põhjused. Esiteks, KT erineb vaimsetest häiretest selle poolest, et vaimsed häired on amoraalsed või isegi ebamoraalsed, samas kui KT on vägagi moraalne.³⁰⁴ Teiseks, kui kõikides hullumeelsuse vormides on seesmised piirangud tugevalt vähenenud või isegi kadunud, siis KT-s on piirangud just suurenenud³⁰⁵.

KT kogemuse tunnused võib jaotada kolmeks - kogemuse ajal kogetav, kogemuse mõju ning eeltingimused. Toon järgnevalt, osaliselt enda sõnadega, KT karakteristiku.

- "Indiviid tunneb äkitselt, ilma igasuguse hoiatuseta, et ta mässitakse leeki või roosavärvilisse pilve, või siis on see pigem tunne, et ta mõistus on täidetud hägusa pilvemassiga"³⁰⁶.

- ülevoolav rõõmu, kindlus-, triumfi-, pääsemise tunne³⁰⁷

- "Tema teadvusele avaneb selge kontseptsioon, visioon universumi tähendusest ja kulgemisest/---/ Ta ei hakka seda pelgalt uskuma; ta näeb ja teab, et kosmos, mis eneseteadvust omavale mõistusele tundub koosnevat surnud mateeriast/elutust mateeriast, on tegelikkuses elav Olevik/---/ Ta näeb, et inimese elu on igavene, et kogu elu on igavene; et inimese hing on sama igavene kui Jumal; et universum on nii ehitatud ja seatud nii, et kõik töötab koos igäihe ja kõige heaks; et maailma alusprintsibiiks on armastus, ning iga indiviidi õnn on pikemas perspektiivis kindlustatud. Inimene, kes kogemust kogeb, õpib paari minuti, või hetkega rohkem, kui kuude pikkuste õpingute jooksul, ning ta õpib midagi sellist, mida üks teine teadus talle ei õpeta või ei suuda õpetada. Eriti saavutab ta teadmise "Tervikust" (ingl *Whole*)/---/mis teeb vanad püüded universumi ja tema tähendust mentaalselt hoomata

³⁰² Op. cit, lk 56

³⁰³ Op. cit, lk 58

³⁰⁴ Op. cit, lk 58-59

³⁰⁵ Op. cit, lk 59

³⁰⁶ Op. cit, lk 60

³⁰⁷ Op. cit

tähtsusetuks või isegi naeruväärseks/---/”³⁰⁸

● “Moraalse elevatsiooni ning intellektuaalse ilmutusega /---/ saabub surematuse tunne /---/ see ei ole intellektuaalne veendumus /---/ vaid midagi lihtsamat ja elementaarsemat, mis kuulubki juba inimese juurde /---/.”³⁰⁹

● Valgustusega kaob surmahirm,³¹⁰

● kaob hirm patu ees. “See ei tähenda, et inimene pääseb patu eest vaid et ta lihtsalt ei näe enam, et maailmas eksisteeriks kõikehõlmav patt, mille eest tuleks põgeneda”³¹¹

● “Valgustuse äkilisus on kogemuse kõige silmapaistvamaid tunnuseid /---/”³¹².

● Kogēja eelnev isiksus on oluline. Bucke väidab, et need, kes on KT saavutanud või KT-d kogunud, erinevad teistest. Nad kuuluvad eneseteadvuse kõige kõrgemasse kihti. “Neil on väga hea füüsis ja tervis, kõrgemalt arenenud moraal ning osavõtlikkus, soe süda, nad on julged ning omavad tugevat ja siirast religioosset tunnetust”³¹³

● Oluline on ka vanus, millal valgustus aset leiab. Bucke väitis, et peaks olema skeptiline nende juhtumite puhul, kus väidetakse, et inimene koges KT-d 20 aastasel;³¹⁴ Bucke, et sagedamini kogevad KT-d mehed vanuses 30-40.³¹⁵

● kosmilise teadvuse kogemusega lisandub inimesele teatav võlu, sarm;

● KT kogemusega kaasnevalt toimub kogejas muudatus.³¹⁶

Bucke väidab, et teated neilt, kes on omanud KT-d, ühtivad kõiges olulises teineteisega, kuigi detailides lähevad nad rohkemal või vähemal määral lahku, ehk siis Bucke'i sõnusti ei ole teada ühtegi juhtumit KT-d kogunud inimestest, kes eitavad või on astunud diskussiooni teiste KT-d koganutega³¹⁷. Kuna Bucke'i meelest on tegu vägagi eripalgelise nähtusega, siis võivad tema meelest antud tunnused mõne juhtumi puhul rohkem või vähem paika pidada³¹⁸.

Kogemuse kirjelduse analüüsimisel selgub, et KT tunnuste loetelu sarnaneb suuresti Bucke'i 1872. aasta kogemuse kirjeldusega, olles, tõsi küll, mahukam ja spetsiifilisem. Järgneva eesmärgiks on esmalt uurida, kuivõrd võisid lisanduste ja täpsustuste taga olla Bucke'i enda veendumused, et siis hiljem analüüsida seda, kuivõrd võis KT kirjeldus olla mõjutatud KT teooria raames tutvutud isikute juhtumitega.

³⁰⁸ Op. cit, lk 61

³⁰⁹ Op. cit, lk 62

³¹⁰ Op. cit

³¹¹ Op. cit

³¹² Op.cit, lk 60

³¹³ Op. cit

³¹⁴ Op. cit, lk 62

³¹⁵ Op. cit, lk 55

³¹⁶ Op. cit, lk 62

³¹⁷ Op. cit, lk 59

³¹⁸ Op. cit, lk 60

Nii KT karakteristikku kui terminoloogia puhul on märgata ida religioonide, eriti budismi mõjutusi. See avaldub näiteks kogemuse nimetamises kosmilise teadvuse kogemuseks. Kommenteerides KT nime ning budistlikku terminit “põhjuslikkuse ahel (ingl *the chain of causation*), on Bucke öelnud, et “see on nägemus universumi korrast /---/, mis on viinud käesoleva autori võtma kasutusele nime kosmiline teadvus - teadvus kosmosest”³¹⁹.

Bucke'i Ida mõjutused, siinkohal hinduismi omad, olid märgata juba ka tema enda kogemuse kirjelduses, kus ta väitis, et kogemuse alguses voolas tema ajju “brahmilise sulniduse piksevõlgatus, mis on sellest ajast saati valgustanud ta elu; tema südamele langes üks tilk brahmilist õndsust”.³²⁰

Mäletatavasti kasutas Bucke brošüüri kirjelduses mõisteid “teadvus” ja “kosmiline kord”. See võib olla viide sellele, et kogemuse kirjeldus võis sündida eeskätt KT huvisid silmas pidades. Midagi kindlat aga antud juhul ei saa väita.

KT karakteristikus esineb tunnuseid, mida ei olnud Bucke'i kogemuse kirjelduses. Nendeks on kindlus-ja pääsemise tunne, hirmu kadumine patu ees, terviku kontseptsioon, kogemusega kaasnev muutatus kogejas, lisanduv võlu ja sarm ning eeltingimused KT kogemiseks. Täpsustatud on ka surematusega kaasnevat. Mõnede tunnuste puhul on loogiline, miks Bucke neid enda kogemuse kirjelduses ei maini. Ilmselgelt oleks enda isikule võlu ja sarmi lisandumise mainimine tundunud natukene liiga ülepakutuna, samas väidab Bucke, et muudatused toimusid ka temas.

Teiste tunnuste lisandumise põhjustena on märgata erinevaid mõjutusi, tähelepanuta ei saa ka jätta Bucke enda teaduslikku tööd.

Bucke peab kogemuse saamise keskmiseks vanuseks 35. eluaastat ning kogemuse saamise tavapäraseks aastaajaks kevadet. Selle põhjenduseks toob Bucke väite, et 30-40. aasta vanuselt saavutatakse vaimne küpsus, mil spirituaalne tõhusus on kõige kõrgem³²¹.

See vastab Bucke'i arusaamale, et KT areng toimub vastavuses eneseteadvuse arenguga³²². Sama arusaama peegeldus ka tema 1897. aastal peetud ettekandes “An Address delivered at the opening of the section of Psychology at the Annual Meetings of the British Medical Association at Montreal”³²³, kus ta väidab, et inimene saavutab täisküpsuse (keskmiselt) 35. eluaastaks³²⁴. Põhjus, miks Bucke väidab, et valgustus toimub tavaliselt kevadel või varasuvel, on sarnane vanusega. Nimelt väidab Bucke, et nagu inimene on täies küpsuses 35. eluaastal, siis on ka loodus täielikult elujõuline just kevadel ja varasuvel. Looduse ülim elujõulisus on

³¹⁹ Bucke, lk 114

³²⁰ Op.cit, lk 8

³²² Bucke, lk 312

³²³ Greenland & Colombo, lk 148

³²⁴ Op.cit, lk 150

oluline KT saavutamiseks.³²⁵

Kindluse- ja pääsemise tunne, hirmu kadumine patu ees ning lõpuks saabuv õnn, viitab Bucke'i sümpaatiale Universalismi vastu. Nimelt väidab Shortt, et Bucke oli juba nooruses olnud huvitatud Universalistlikest õpetustest ning see arvatavasti mõjutas tema arusaama kosmilises teadvusest³²⁶. Universalistid usuvad nimelt universaalsesse lunastusse, heatahtlikkusse Jumalasse, kes annab lootust kõigile³²⁷. Bucke on väitnud, et juba nooruses olid talle kristliku kiriku dogmad vastuvõtmatud³²⁸. Hirmu kadumise tunne võis olla mõjutatud ka Bucke'i kursis olemisest budistliku materjaliga. Näiteks nimetab 19. sajandi paali keele õpetlane William Rhys Davids, keda Bucke enda teoses tsiteerib, Nirvaanat patust vabaks meeleseisundiks (ingl *state of mind*),³²⁹ kus puudub kannatus³³⁰.

KT kogemise eeltingimuste all peab Bucke silmas kõrgemat moraalsust, mis on kooskõlas tema 1878. aasta MMN-i teooriaga, kus ta väidab, et need, kes on kõrge moraaliga, on lähemal tõe.

Eelneva eesmärgiks oli näidata, et ka KT karakteristikust paistavad suuresti läbi Bucke'i enda veendumused. Järgnev on selle tõestuseks, et Bucke pigem otsis oma veendumustele kinnitusi, kui lasi enda seisukohale vastukäivast informatsioonist mõjutada.

2.2.2. Juhtumite analüüs

Marshall väidab, et "kuigi Bucke tegi kiiduväärt pingutuse koguda kokku ning analüüsida juhtumeid, oli ta juhuslik juhtumite valikus, ning luges neid enda kogemuse valguses"³³¹. Nõustudes küll Marshalliga, teeksin siiski pisikese täpsustuse - kuna on kahtlus, et Bucke'i kogemuse kirjelduse puhul ei ole tegu pelgalt toorkogemusega, siis oleks parem öelda, et Bucke analüüsis juhtumeid enda kogemuse *kirjelduse* valguses.

Hakates juhtumeid analüüsima, oli Bucke'l kõige esimesena vaja kindlaks teha, kas midagi uuritavas isikus, tema kohta ja/või tema poolt kirjapandus, viitas sellele, et ta võis olnud kogenud KT-d. Selleks, et väita, kas indiviid on KT-d kogenud, oli esimeseks ülesandeks leida, et inimesega oli toimunud, tihtipeale järsk, muutus, mille tagajärjel oli ta saavutanud uue teadmise. See on ka põhjus, miks Bucke nimetab subjektiivset valgustust oma KT tunnuste loetelus kõige silmapaistvamaks tunnuseks - need on kõige silmatorkavamaks märgiks leidmaks, et inimesega on toimunud muutus. KT keeli tähendas see seda, et ta pidi

³²⁵ **Bucke**, lk 313

³²⁶ **Shortt**, 64–6. (viidatud läbi Marshall, lk 68)

³²⁷ Universalismi selgitav lehekülg <http://www.theopedia.com/Universalism#note-1> (URL 7. mai 2015)

³²⁸ **Bucke**, lk 6

³²⁹ **Op.cit**, lk 76

³³⁰ **Op.cit**, lk 75

³³¹ **Marshall**, lk 50

olema saanud intellektuaalse valgustuse osaliseks ehk siis saavutanud teadmise Universumist. Selleks pöördus Bucke esmalt MMN-i järgi tõele kõige lähemal olevate isikute ehk religioonitrajajate, filosoofide ja luuletajate poole.

Bucke'i juhtumite analüüs algab Buda ning Jeesuse juhtumitega. Ei ole raske leida Buda ja Jeesuse kohta käivast materjalist märke selle kohta, et nende teadmine inimkonna ning Terviku suhtest oli tavainimesest erinev, ning et see oli toimunud peale ilmutust³³². Nii Buda kui ka Jeesus ei olnud aga mitte ainult kogenud KT-d, vaid nad olid jõudnud ka uuele teadmise tasandile ehk KT tasandile. Selle tõestuseks, et Buda ja Jeesus olid KT tasandile jõudnud, toob Bucke näiteid selles, kuidas nad rääkisid ning tegutsesid uue teadmise valguses, k.a. see, et mõlemad püüdsid inimestele saadud teadmisi edasi anda, olles enda isiku ning sõnadega juhtideks teekonnal, mille sihtpunktiks oli Buda õpetussõnade järgi Nirvaana ning Jeesusel Jumala kuningriik³³³.

Bucke'le ei olnud oluline näidata aga mitte ainult seda, et Buda ja Jeesus olid kvalitatiivselt uue teadmise osaliseks saanud, ning et nende sõnad ja teod olid sellest mõjutatud, vaid et selleks tasandiks oli just KT tasand. Selle olukorra lahendas Bucke nii, et ta võrdsustas Nirvaana ja Jumala kuningriigi kosmilise teadvuse tasandiga. Ehk siis iga kord, kui Jeesus või Buda kasutavad vastavalt Jumala kuningriigi või Nirvaana mõistet, räägivad nad Bucke'i sõnutsi KT-st.³³⁴ Olgu selle tõestuseks toodud mõned näited.

“Õndsad on need, kes on vaimus vaesed, sest nende päralt on taevariik”.³³⁵ Bucke'i kommentaar: “On väga ebatõenäoline, et uhke inimene omandab kosmilise teadvuse³³⁶”.

“Taas ma ütlen teile, et hõlpsam on kaamelil minna läbi nõelasilma kui rikkal minna Jumala riiki”.³³⁷ Bucke'i kommentaar: “kirjutaja (Bucke - N.D) ei ole leidnud ühtegi juhtumit, kus inimene, kes on tegelenud äriaga, on sisenenud KT-sse”³³⁸.

“Taevariik on põllusse peidetud aarde sarnane, mille inimene leidis ja peitis jälle. Ta läks rõõmuga ja müüs ära kõik, mis tal oli, ning ostis selle põllu”³³⁹. Bucke'i kommentaar: “Inimesed, kes on saavutanud KT, annavad selle jaoks ära kõik, mis neil on - terve käesolev teos on selle tunnistuseks”³⁴⁰.

Selle tõestuseks, et Jeesus räägib KT-st, kui mingist sisemisest kvaliteedist toob Bucke näiteks Jeesuse ütluse, et Taevariik asub inimeses endas: ”Aga kui variserid Jeesuselt küsisid,

³³² Buda ilmutus - **Bucke**, lk 69-70, Jeesuse ilmutus - **Op.cit**, lk 82-83

³³³ Buda õpetused - **Bucke**, lk 71-73, Jeesuse õpetus - **Op.cit**, lk 86-92

³³⁴ Bucke jätkab sama võrdsustamise skeemi ka teiste KT saavutanute puhul: Püha Pauli jaoks on KT-ks Kristus, Dantel Beatrice, Jakob Böhmel Kristus

³³⁵ Mt 5, 3 URL <http://piibel.net/>

³³⁶ **Bucke**, lk 86

³³⁷ Mt 19, 24

³³⁸ **Bucke**, lk 88

³³⁹ Mt 13, 44

³⁴⁰ **Bucke**, lk 87

millal tuleb Jumala riik, siis vastas ta neile: „Jumala riik ei tule ettearvatavalt 21 ega öelda: „Ennäe, siin!” või „Seal!”, sest ennäe, Jumala riikon teie seas!”³⁴¹ Bucke'i paralleel: see ei ole väljaspool vaid meie sees. See on osa vaimust (ingl *mind*)”.³⁴²

“Jeesus vastas talle: „Tõesti, tõesti, ma ütlen sulle, kes ei sünni ülalt, ei või näha Jumala riiki.” Nikodeemos ütles talle: „Kuidas saab inimene sündida, kui ta on vana? Ega ta saa ju minna tagasi oma ema üska ja teist korda sündida?””³⁴³ Bucke'i kommentaar: “see lõik ei vaja kommenteerimist. See on selgemates selgem et kosmilise teadvuse tulek on uuesti sündmine uude ellu.”³⁴⁴

Taoline võrdsustamine tekitab küsimuse, et kui Buda ja Jeesus mõtlesidki vastavalt Nirvaana ja Taevariigi all KT-d, siis miks nad ei kutsunud seda KT-ks? Buda puhul on kergem aru saada KT paralleelist, kuna Nirvaana tähistab mingit teatud seisundit, mille saavutamine ei sõltu niivõrd välistest põhjustest kui just inimesest endast. Taevariik eeldab siiski aga seda, et eksisteerib Jumal, kes on maailma ontoloogiliseks aluseks. Mis jääb kristlusest järgi siis, kui võtta ära Jumal?

Bucke väidab, et põhjus, miks Buda ja Jeesus ei kasuta KT mõistet on see, et kuigi nad tahtsid rääkida sellest, mis nad nägid, siis olid nad kohustatud kasutama eneseteadvuse keelt. Seda seetõttu, et kuna need, kellele nad kõnelesid ei omanud kosmilist teadvust ja seega ei oleks KT-st aru saanud³⁴⁵. Ehk siis nii Buda kui ka Jeesus olid teadlikud KT-st, aga kuna inimesed olid eneseteadvuse tasandil, siis kasutasid Buda ja Jeesus eneseteadvuse keelt, rääkides KT asemel Nirvaanast ja Taevariigist.

Õelda, et nii Buda kui Jeesus rääkisid tegelikult ühest ja samast asjast, võis peegeldada tollal levinud arusaama “inimkonna ühtsest Jumalast”. Oldmeadow toob välja selle, et “mõned romantikud, Blake ja Novalis nende seas, lootust “inimkonna ühtsest Jumalast”, ning universaalsest olemusest, mida leiab kõikidest suurtest mütoloogilistest ja religioossetest traditsioonidest, tees, mis sai hiljem tuntuks perenniaalse filosoofiana”³⁴⁶. Samas see, et Bucke väidab, et kosmiline teadvus näitab, et “kosmos on täielikult mittemateriaalne, spirituaalne ja elav /---/ universum on Jumal ja Jumal on universum”³⁴⁷, võib olla viide hoopis panteislikule lähenemisele (seda on väitnud ka Marshall).³⁴⁸ Nagu aga eelnevalt mainitud, siis ei ütle Bucke, kuidas ta mõistab kosmoses mittemateriaalsust, spirituaalsust, seega ei ole selge,

³⁴¹ Lk 17, 20

³⁴² **Bucke**, lk 91

³⁴³ Jh 3, 3-4

³⁴⁴ **Bucke**, lk 91

³⁴⁵ **Op.cit**, lk. 316

³⁴⁶ **Oldmeadow**, lk 22

³⁴⁷ **Bucke**, lk 14

³⁴⁸ **Marshall**, lk 116

kuidas Bucke täpsemalt mõistis selle spirituaalset olemust/loomust³⁴⁹. Niisiis ei saa midagi kindlat väita Bucke'i suhte kohta Jumalaga. Kui aga lähtuda Bucke'i arusaamast, et enamus inimkonnast on eneseteadvuse staadiumis, siis võis ta Jumala võrdluse tuua puhtalt seetõttu sisse, et eneseteadvuse tasemel olevad inimesed mõistaksid tema kui KT-d kogenu sõnu. Nii nagu Jeesus oli rääkinud Taevariigist, toob Bucke KT võrdlusena Jumala.

Vaatamata aga sellele, kuidas Bucke spirituaalsust mõistis, ning miks ta Jumalast rääkis, on selge see, et Bucke'ile on oluline suruda läbi enda versiooni KTst kui fenomenist, eirates või jättes märkamata sellele vastukäivat informatsiooni. See avaldub Terviku mõistes. Marshall väidab, et kuigi Bucke räägib Terviku intellektuaalsest teadvustamisest, siis ei räägi ta ühtsusest Tervikuga, "mis on oluline väljajätmine, võttes arvesse seda, kui tihti müstilise kogemuse juhtumites sulandmine Tervikuga on esindatud"³⁵⁰.

Marshall on toonud välja ühe põhjusena, miks Bucke ei maini Ühtsust selle, et Bucke'i juhtumite "kollektsioon" hõlmas endas väga vähe ekstravertseid juhtumeid, seega ei olnud antud tunnus esileküündiv, kuigi sellele on vihjeid näiteks Carpenteri kirjutistes, mida Bucke töös kasutas³⁵¹. Tõsi see on, et Bucke'i juhtumites ei ole eriti esindatud Ühtsuse tundmist Tervikuga. Samas vähemasti 10 juhtumi puhul on märgata Ühtsuse käsitlemist, mis läheb kaugemale pelgast Terviku tunnistamisest või kontseptsioonist Terviku kohta. Nendeks juhtumiteks on C.M.C, M.C.L, Whitman, C.Y.E, Wordsworth, Emerson, Thoreau, Tyner, Traubel, Jeffries, Böhme, Ramakrishna Paramahansa. Ma ei hakka siinpuhul tooma ära kõiki näiteid, vaid piirdun kolmega.

C.M.C: "Maailmad, süsteemid, kõik sulandusid üheks harmooniliseks tervikuks"³⁵².

M.C.L: "See suurenes minus niikaua, kuni ma leidsin end tõusmas ja laienemas Igavikku, sinna hajudes ja kadudes, ning minu vaim (ingl *mind*) ja keha keerlesid (ingl *reeled*)"³⁵³.

C.Y.E: "Ning siis üks hääl sositas minu hinges: Jumal on kõik. Ta ei ole kaugel taevas; ta on siin. Muru, sinu jalge all, on Tema; see külluslik saak, see sinine taevas, need roosid sinu käes - sina ise oled temaga üks."³⁵⁴

Tekib küsimus, kas Bucke nimme eiras Ühtsuse mainimist? Võttes aluseks Marshalli väite, et Bucke oli valimatu juhtumite valikus, siis kas võis olla, et Ühtsuse juhtumeid oli teisi, aga ta lihtsalt ei lisanud neid oma juhtumite hulka? Miks ei käsitletud Bucke näiteks kuulsat müstikut Eckharti, kes on oma kogemust kirjeldades öelnud: "kõik, mida inimene omab väliselt paljususes, on loomuomaselt Üks. Siin kõik mõõgaterad, puit ja kivi, kõik on Üks. See

³⁴⁹ Marshall, lk 116

³⁵⁰ Op.cit, lk 53

³⁵¹ Op.cit, lk 53

³⁵² Bucke, lk 270

³⁵³ Op.cit, lk 274

³⁵⁴ Op.cit, lk 295

on sügavaim sügavus.”³⁵⁵

Üheks põhjuseks, miks Bucke ei lisanud Ühtsust tunnustesse, võis olla ka see, et talle oli oluline säilitada kindlapiiriline, piiritletud Mina. See avaldub selles, kuidas ta kirjeldab eneseteadvuse ning kosmilise teadvuse suhet.

Bucke väidab, et “need, kes siamaani on jõudnud KT tasandile, on peaaegu kõik allunud KT-le”³⁵⁶. Ta süüdistab Budat ja Paulust selles, et pahed, mille all inimkond on kannatanud ja kannatab, on olnud põhjustatud nende kahe eksinud vaadetes, et inimene peab põlgama ihu (ingl *flesh*); et kui ühte poolt endast tuleks arendada ja kasvatada, siis teise, lihaliku poole peaks endast välja juurima, ning kui see ei ole võimalik, siis peitma. Samas väidab Bucke, et Buda ja Paulus ei ole munkluses ainukesena süüdi.³⁵⁷ Vaatamata sellele, ei saa keegi Bucke’i meelest eitada seda, et just nemad olid need, kes propageerist “eneseteadvust kõrvale lükkamist KT ees”³⁵⁸.

Bucke väidab, et Whitmani puhul võib olla tegu esimese inimesega, kes, saavutanud KT, astus meelega vastu sellele, et uus võime teda enda alla allutaks. Whitman tegi KTst, nagu ka eneseteadvusest ning ülejäänust, individuaalsest Minast, enda teenija.³⁵⁹

Seega, nagu näha, on Bucke’le oluline säilitada enda Mina. Mina säilitamisega paralleelselt suunab Bucke tähelepanu ka Mina surematusele. Näiteks püüab Bucke ka Nirvaanat (täpsemalt öeldes paali keele õpetlase William Rhys Davidsi, orientalistide Eugène Burnoufi ning Max Mülleri tõlgendusi sellest) tõlgendades jätta seal koht Minale, väites, et inimene, kes on sisenenud Nirvaanasse omab igavest elu - iga surm, mis juhtub, on millegi sellise surm, mida enam ei vajata.³⁶⁰ Huvitav on ka see, et just Buda juhtumi puhul mainib Bucke esimest korda sulandumist kõiksusega. Nimelt kommenteerides Davidsi väljatoodud mõtet, et Nirvaana viitab individuaalse eksistentsi lakkamisele, väidab Bucke, et Nirvaana ei viita lakkamisele vaid pigem indiviidi allaneelamist universaalsesse olemusse.³⁶¹ Kuna ta aga ei too siinpuhul paralleeli KT-ga, mida ta tavaliselt alati teeb, siis võib eeldada, et talle ei meeldi see mõte ning ta püüdis lihtsalt Davidsi seisukohta veidi leevendada.

Üleüldiselt võib aga öelda, et Bucke’i arusaam Nirvaanast on näide sellest, kuidas 19. sajandi lääne inimene püüdis hoomata midagi sellest, mis tegelikkuses oli talle täiesti mõistmatu ja kas mitte pole see mõistetamatu siamaani?

Võttes arvesse eelnevat ning juhtumeid üleüldiselt, siis on märgata, et Bucke peab mõningaid tunnuseid olulisemaks ära märkida kui teisi. Üks tunnus, mida Bucke peaaegu

³⁵⁵ Viidatud läbi **Stace**, lk 61

³⁵⁶ **Bucke**, lk 190

³⁵⁷ **Op.cit**, lk 191

³⁵⁸ **Op.cit**

³⁵⁹ **Op.cit**, lk 192

³⁶⁰ **Op.cit**, lk 78

³⁶¹ **Op.cit**, lk 76

kunagi kahe silma vahele ei jäta, ning mida ta peaaegu igas juhtumis esile toob, on surematuse. Näiteks Whitmani puhul toob ta igavese elu välja lausa trükitähtedes: “Aga Whitmani puhul (nagu ka Balzaci) kirjutised, mis ei omanud mingit väärtust, *koheselt* järgnesid /---/lehekülgedega, üle mille eeterliku tule tähtedega on kirjutatud IGAVENE ELU /---/”³⁶².

Kui juhtumis surematuse esindatud ei ole, siis püüab Bucke kuidagi teist moodi tõestada või siis oletada, et surematuse oli siiski kogemuse osa. Kommenteerides Risti Johannest, ütleb Bucke, et “Tema surematuse tunne on nii ideaalne, et talle ei tule isegi pähe seda arutada eraldi küsimusena. Ta on saanud Jumalaks, Jumalaks, või osaks Jumalast, ning tal ei ole enam vajadust aurtleda oma surematuse üle rohkem kui Jumala surematuse üle.”³⁶³ Blake’i puhul väidab Bucke, et “Tundub, et ta tundis surematust, mis kuulub KT juurde”³⁶⁴.

Peatun hetkeks veel surematuse ning Mina teemal. Stace on toonud välja, et “Lääne mõistes tähendab surematuse eraldi seisva, piiritletud indiviidi jätkumist, kestmist läbi kõikide aegade (ingl *throughout all future time*)”³⁶⁵. Stace väidab aga, et “müstiline kogemus ei anna selgeid tõestusi sellest Mina kestmisest peale surma. /---/ Pigem räägib müstiline kogemus tavaliselt vastu taolisele surematusele. Olulisem on individuaalsuse ehk Mina lahustumine igavikku”. See tähendab seda, et Mina lõpetab eksisteerimise.³⁶⁶ Kõige selle raames tundub aina müstilisemana see, et Bucke järjekindlalt toonitab Mina kestmisest lähtuvat surematust. Mingis mõttes võib ju uskuda, et ta ise kogeski surematust ning Mina eksistentsi jätkamist, aga see ei põhjenda, miks ta poogib Mina kesksuse külge pea kõikidele juhtumitele, tehes sellest KT karakterisiku ühe olulisima tunnuse. Järjest rohkem hakkab mulle tunduma, et “elava Oleviku” mainimine täidab endas pelgalt indiviidi surematuse valideerimise eesmärgi.

Peatumata hetkel pikemalt surematuse ja Mina teemal, jätkan oletamise käsitlemisega, mis on Bucke’i töös valdav. Olgu selle kinnituseks toodud mõned näited.

“Kinnitus sellele, et Balzac oli KT juhtum, tugineb sellel, et ta täpselt defineeris ja kirjeldas antud vaimset seisundit, mida ta ei oleks osanud kirjeldada, kui ta ei oleks seda olnud kogenud”³⁶⁷.

“Meile küll ei räägita eriti palju sellest, aga see tundub olevat selge, et taolisel vaimsel tasandil, mis kogemusele järgnes, ei saa olla patutunnet”³⁶⁸.

Kahtlust äratav ka see, kuidas Bucke on arvutanud välja KT juhtumite esinemise sagedust, mille puhul ei tundu Bucke üldse arvesse võtma erinevatest aegadest tingitud tegureid, mis võisid siis kas takistada või soodustada antud juhtumitest rääkimist ning nende jäädvustamist.

³⁶² **Op.cit**, lk 187

³⁶³ **Op.cit**, lk 127

³⁶⁴ **Op.cit**, lk 164

³⁶⁵ **Stace**, lk 312

³⁶⁶ **Op.cit**, lk 310

³⁶⁷ **Bucke**, lk 178

³⁶⁸ **Op.cit**, lk 298

Kuigi Bucke tunnistab, et 2500 aasta jooksul võis eksisteerida suurel määral KT juhtumeid, siis võttes arvesse evolutsiooni teooriat, k.a tema enda teooriat, paralleeli eneseteadvuse arenguga, väidab ta, et ei saa eirata fakti, et KT muutub aina unviertsaalsemaks, mis on omakorda tõestuseks sellest, ka sagedamaks³⁶⁹.

Huvitav on ka see, kuidas Bucke jõuab lõpuks arusaamale, et enamike juhtumite puhul kogesid isikud KT-d kevadel või varasuvel. Nimelt väidab Bucke, et 43 KT juhul saab 20 juhtumi puhul olla rohkem või vähem kindel kogemuse toimumise aja suhtes, ning et 20ne puhul 151 korral leidis see aset aasta esimese kuue kuu jooksul.³⁷⁰

Teiseks viisiks, kuidas Bucke püüab KT-d tõestada, on see, et ta toob isiku juhtumi kõrvale võrdluseks katkeid teistest tema arvates KT-d kogunud juhtumitest, milledest osade puhul on ta juba asendunud originaalis oldud mõisted kosmilise teadvuse mõistega. Näiteks kommenteerides Risti Johannest toob Bucke paralleeli Balzaciga: “Seega Balzac ütleb, et eneseteadvus, olles küll hiilgav selle tõttu, mida ta on teinud, on samal ajal hukatuslik, kuna ta takistab inimesel sisenemast kosmilise teadvuse ellu, mis viib lõpmatusse - mis üksinda suudab seletada Jumalat”³⁷¹. “KT on viimne otsustaja hea ja halva vahel. Tundub, et Jeesus tahtis luua koolkonna või sekti liikmetele, mille liikmed omaksid KT-d.”³⁷²

Peale võrdsustamise ja oletamise on Bucke'i puhul täheldatav ka faktide eiramine või kujundamine oma teooria raames. See avaldub nii Whitmani kui Baconi puhul. Nagu juba ennist märgitud sai, siis peab Bucke Whitmani KT kõige eredamaks näiteks. Rechnitzer väidab, et Whitman seevastu ei tunnistanud kunagi, et ta saavutas 30ndates kosmilise teadvuse, ning teada on, et see ärritas Bucke'i³⁷³. Mäletatavasti väitis Bucke, et uhke inimene suure tõenäosusega ei koge KTd. Whitmani puhul on aga põhjust eeldada, et tegu oli eneseimetlejaga. Näiteks väidab Rechnitzer, et Whitmanil olid vastakad tunded Bucke'i poolsele avalikule jumaldamisele - “osa temast teadis, et see oli ülemäärane, aga tema egotsentilisele poolele meeldis see.”³⁷⁴ Eneseimeteluse tõestuseks on ka see, et Whitmanil oli kombeks kirjutada enda luuletuste kohta anonüümseid positiivseid hinnanguid, mida ta lasi avaldada ajalehtedes ja oma teoste lisades.³⁷⁵ Rechnitzer väidab aga, et nendel juhtudel ei avaldanud Bucke aga kunagi oma pettumust³⁷⁶ ning et “Bucke ei osanud kunagi näha Whitmani teist - teatraalset ja häbematult ebaausat/siirast poolt”³⁷⁷. Ta ei lubanud endal näha

³⁶⁹ **Greenland & Colombo**, lk 158

³⁷⁰ **Bucke**, lk 139

³⁷¹ **Bucke**, lk 122

³⁷² **Op.cit**, lk 87

³⁷³ **Greenland & Colombo**, lk 159

³⁷⁴ **Rechnitzer**, lk 107

³⁷⁵ **Op.cit**, lk 93

³⁷⁶ **Op.cit**, lk 93-94

³⁷⁷ **Op.cit**, lk 56

ühtki negatiivset poolt Whitmanis.³⁷⁸

Veel suuremad küsimused tekivad seoses Baconiga. Nimelt, tuginedes Rechnitzerile, on Baconi puhul teada, et kuigi tal oli ärateenitult maine võimeka ja ausa kohtunikuna, siis süüdistati teda 1621. aastal korruptsioonis ning tunnistati Ülemkoja poolt süüdi. Ta saadeti parlamendist ja kõikidelt ametkohtadelt minema, pidi istuma kaks päeva Toweris ning maksma 40 000 naela.³⁷⁹

Kuna tegu oli kahtlemata ebamoraalse teoga Baconi poolt ning Bucke on veel eraldi toonud välja selle, et “ta ei leidnud ühtegi juhtumit, kus inimene, kes on olnud äri tegev, on sisenenud KT-sse”³⁸⁰, siis oleks pidanud Bucke pidanud Baconi süüasja vähemasti kommenteerima. Bucke ei maini seda Baconi juhtumist sõnakestki. Selle põhjuseks ei saanud olla teadmatus, kuna nagu on näha Baconile kulutatud leheküljeruumist ja eluloo kirjeldusest, siis oli Bucke vägagi kursis Baconi elulooga. Rechnitzer väidab, et Bucke ei saanud näidata oma Kangelases nr. 2 mingitki süüd³⁸¹”. Rechnitzeriga tuleb nõustuda. Samas on ühe koha puhul kahtlus, et Bucke siiski kaudselt mainib Baconi tegu. Nimelt Jeesuse juhtumil all, kommenteerides kiusatust, mida uus võime inimesele tekitab, ütleb Bucke, et ”nagu kõik teised, tundis ka Bacon kiusatus, ning, nii nagu teised on fallen, siis ka tema, mingis mõttes, langes/---/ Hiljem ta kibedalt kahetses tehtut.”³⁸² Huvitav, et Bucke kiusatusest just Jeesuse juhtumil juures räägib, sest Jeesuse puhul ei ole märgata mitte mingisugust kiusatust kasutada “uut võimet” halvasti ära. Kas Bucke püüdis Baconi patud pesta maha, käsitledes tema pattu Jeesuse juhtumil?

Püüdes mätsida kinni Baconi KT vastast ehk otseses mõttes ebamoraalset käitumist, eristab Bucke Baconi puhul erinevaid individuaalsuseid: “1) kosmiline teadvus, 2) kosmilise teadvuse Bacon, 3) kosmilise teadvuse tulem - näidendid ja “Sonetid”, 4) Bacon avalikkuse ees, ehk see, kuidas ta oli kohtus poliitikas, proosas, äris, jne”³⁸³. Need erinevad individuaalsused võivad kaudselt olla vabanduseks, miks Bacon alati KT-le omaselt ei kõnelenud ega käitunud.

Olgu Baconi puhul mainitud ära ka veel üks huvitav asjaolu, mis iseloomustab hästi Bucke'i kalduvust kinnisideedele. Nimelt oli Bucke'l tekkinud kinnisidee, et mitte Shakespeare, vaid hoopis Bacon kirjutas Shakespeare'i “Sonetid.” Rechnitzer toob välja selle, et kinnisidee oli nii tugev, et Bucke ei suutnud oma “avastust” jätta mainimata ka KT-s³⁸⁴, kulutades seejuures sonettide ära toomisele ja nende analüüsile pea 10 lehekülge juhtumil

³⁷⁸ **Op.cit**, lk 94

³⁷⁹ **Op.cit**, lk 211

³⁸⁰ **Bucke**, lk 88

³⁸¹ **Rechnitzer**, lk 212

³⁸² **Bucke**, lk 84

³⁸³ **Op.cit**, lk 128

³⁸⁴ **Rechnitzer**, lk 213

analüüsist (tavaliselt oli ühe juhtumi pikkus umbes 10-15 lehekülge), ning neli lehekülge põhjustele, miks ta arvab, et Bacon kirjutas Sonetid. Oma avastusest oli Bucke juba 1897. aastal avaldanud mitu artiklit³⁸⁵.

Rechnitzer toob õigustatult oma teoses välja selle, et kuigi Bucke väidab KT teoorias, et need, kes tegelevad äriaga, on KTd raskem saavutada, siis “Bucke suutis tegelikult ise väga hästi pendeldada kahe erineva viisi vahel³⁸⁶”. Kui Maurice proovis õnne äriaga, siis kirjutas Bucke talle nii: “Ma loodan, et sa õnnestud oma äritegevuses - kuna raha omamine (eriti siis, kui seda tehakse enda jaoks) omab suurt mõju inimese tugevdamisel. Raha on oma olemuselt hea asi, aga see, kuidas ta loomust mõjutab, on veel olulisem. Kui rahale valesti lähenda, siis neab see inimese ja on talle needuseks.”³⁸⁷ Teada on ka, et Bucke ise proovis õnne äriaga. Nimelt selgub Rechnitzeri teosesest, et Bucke'i valdavaks mõtteks ja tegevuseks oli 1888 aastal Gurd Water Meter Co arendamine ning müügikampaania tegemine.³⁸⁸

Viimase küsimusena juhtumite analüüsi puhul mainiksin üht aspekti nende isikute juhtumite puhul, kellega Bucke otseselt suhtles. Nimelt selgub paarist juhtumi kirjeldusest, et isikud olid enne oma kirjeldusest rääkimist teadlikud kosmilise teadvuse kontseptsioonist³⁸⁹. See tekitab küsimuse, kuivõrd võisid nad oma kogemusest rääkimisel kasutada kosmilise teadvuse ideestikku ja terminoloogiat?

Eelnevad näited juhtumite analüüsimisest iseloomustavad hästi seda, kuidas Bucke KT teooria loomisele lähenes. KT tõestamine meenutab ringiratast käimist: isik A koges arvatavasti surematust, kuna surematust on KT kogemuse osa. Isik B koges KT-d, kuna ta uskus surematusse, mis on KT osa. Isik A koges KT-d, kuna tema kogemus sarnaneb isik B omaga, kes koges KT-d, kuna ta koges surematust, mis on osa KT-st. Näited taolisest lähenemisest on piisavad selleks, et väita, et Bucke'i analüüsist kumab püüd fakte enda eesmärgi ehk KT tõestamise nimel kokku panna. Oletuslikust ning faktide eiramist ja muundamist on oma teostes tõdenud nii Marshall³⁹⁰ kui ka Rechnitzer.³⁹¹

³⁸⁵ **Op.cit**, lk 175

³⁸⁶ **Op.cit**, lk 155

³⁸⁷ **Op.cit**, lk 155

³⁸⁸ **Rechnitzer**, lk 109

³⁸⁹ Vt M.C.L juhtum, **Rechnitzer**, lk 273

³⁹⁰ **Marshall**, lk 52-53

³⁹¹ **Rechnitzer**, lk 210

Järeldused

Eelnevale tuginedes saab järeldada, et Bucke'i jaoks oli KT kogemuse tõestamine ning valideerimine olulisem kui KT kohta adekvaatse informatsiooni andmine. KT olulisuse põhjus lasus selles, et Bucke nägi KT teoorias võimet leevendada eksistentsiaalseid hirme seoses elu kaduvuse ja kasutusega. Võib öelda, et KT teooria suutis Bucke'le pakkuda mõlemat. Teooria kuulutas Mina kestvust, individuaalsust, kõikehõlmavat armastust ja headust, ning andis lootust arenguks. Hoides ära indiviidi ja Terviku ühtesulamise, andis KT teooria Bucke'le kontrolli uue võime üle ning ei lasknud tal muutuda selle orjaks. Oluline on aga meeles pidada, et KT aines tuli ikka suuresti Whitmanilt, kes oli nii KT allikaks, sisuks kui ka valideerijaks.

Teiseks andis KT teooria Bucke'ile sümboolse surematuse. Seda kasvõi seetõttu, et kirjutas ta teadusajalukku. Sümboolne surematuse ületas aga teadusemaastikku. Läbi KT teooria ning kogemuse seadis Bucke end ühele joonele selliste suurkujude nagu Buda, Jeesuse ja Whitmaniga - Bucke'st sai mees, kes oli tõele lähemale, kes oli surematu. KT-st sai seevastu sai teos, mis avaldus talle ilmutuse hetkel, nagu teistelegi suurtele KT juhtudele olid end ilmutanud õpetussõnad ja tarkused. Peale selle, väites, et eelnevad suurkujud on kõik rääkinud KT-st, aga on seda teinud eneseteadvuse keeles, et kuulajad aru saaksid, võttis Bucke endale KT avastaja ja kuulutaja rolli, kes omas nüüd sõnaõigust "suurtel teemadel".

Eelnevast tulenevalt võib tekkida küsimus, et kuidas on võimalik uskuda millessegi, mille sa oled ise kunstlikult loonud? Vastus peitub Whitmanis, tema luules ning Bucke'i vajadustes ja kinnisideedes. Bucke otsis rahuldavaid vastuseid teda piinavatele küsimustele. Whitman kuulutas oma luules surematust, headust, Mina tähtsust jne. Bucke'l olid kerged kinnisideed tekkima - tal tekkis Whitmanist idee kui Tõe kuulutajast ning "Rohulehtedest" kui tõe väljendusest. Kuna Whitman rääkis Tõde, siis pidi Tõde peituma ka teistes KT juhtumites. See, et Tõde seal paikneb, sai Bucke'i kinnisideeks. Tõde ei olnud aga alati nähtav. Bucke'i see ei häirinud - terve tema teooria ning elu on näide sellest, kui hästi ta vastuoludega toime tuli. Seega - natukene kohendamist et voilà- eksistentsiaalsetele küsimustele vastav teooria oligi valmis.

Võttes arvesse Bucke'i KT teooria eelistamist KT juhtumite adekvaatse kirjeldamise ees ning märgatavat interpretatsiooni varjundit Bucke'i enda kogemuses, tekib küsimus, kuivõrd tõenäoline see üldse oli, et Bucke müstilist kogemust koges?

Sellele ei ole käesoleva töö raames võimalik vastata. Üldse tekib küsimus, kuivõrd

võimalik on tagantjärele otsustada, kas keegi on müstilist kogemust kogunud või mitte. Eriti keeruline on see siis, kui kogemuse toimumisest on järele ainult kirjeldus ja ka see on võrreldes kogemuse toimumisega mitukümmend aastat hilisemast perioodist. Bucke on taolise olukorra hiilgav näide. Tema puhul lisandub aga teine oluline tegur ja see on KT teooria. Kuivõrd saab üldse Bucke'i kogemuse kirjeldust seostada tema enda, isikliku, väidetavalt 1872. aastal Inglismaal kogetud kogemusega? Ma ei liialda, kui ma ütlen, et KT kontekst on nii tugev, et see ei võimalda 1872. aasta kirjelduses näha Bucke'i enda kogemuse kirjeldust, vaid kokkuklopsitud kuiva ning kohati isegi kummalist kirjeldust, mis on suures osas konstrueeritud eesmärgiga kinnitada KT teooriat. Seda tundub toetama ka asjaolu, et kogemuse kirjeldus sisaldab selliseid termineid nagu "kosmiline kord" ja "teadvus", ning et ei ole säilinud ühtki märki kirjeldusest kogemusele vahetult järgnenud perioodist.

Ma ei tea, kas taoliseid seoseid oleks olnud võimalik avastada, kui ma ei oleks Bucke'i kogemusele ja kontseptsioonile lähenenud läbi kontekstuaalse prisma. Antud töö raames aitas see lähenemine väga hästi tuua kirjelduses välja interpretatsiooni ning selle võimalikud allikad.

Kokkuvõte

Käesoleva töö eesmärgiks oli uurida Richard Maurice Bucke'i väidetavalt 1872. aastal kogitud kogemuse ning tema 1890ndate lõpus loodud kosmilise teadvuse teooria loomist mõjutanud tegureid.

1872. aasta kogemuse kirjelduse lähemal uurimisel selgus, et selle puhul on täheldatavad mõned sellised aspektid, mis tekitavad kahtlust, kas tegu on ikka väljasuunatud müstilise kogemuse kirjeldusega. Nimelt ei maini Bucke kirjelduses ei Ühtsuse tajumist ega tundmist, samas on täheldatav tugeva seose toonitamine Mina ning surematuse tunde vahel. Kuna ei ole teada, et Bucke oleks pärast kogemuse kogemist sellest ülestähendusi teinud, ning kogemuse kogemise ja teooria avaldamise vahele jääb 20 aastat, siis tekkis kahtlus, et tegu ei pruugi olla toorkogemuse vaid interpretatsiooniga. See andis põhjuse kasutada kontekstualistlikku lähenemist, et uurida, mis võisid olla võimalikud interpreteermisallikad.

Võimalike interpreteermisallikate otsimiseks suundusin esiteks Bucke'i biograafilise tausta poole. Selgus, et Bucke'i oli juba lapsest saati huvitanud eksistentsiaalsed küsimused seoses elu kaduvuse, kannatuste ning inimkonna arengu võimalikkusega. Teiseks selgus, et kuna eelnevad teooriad ei suutnud Bucke'le rahuldavaid vastuseid pakkuda, püüdis ta luua teooria, mis vastaks neile küsimustele.

Tekkis küsimus, missugused tegurid võisid Bucke'i enda teooria loomist mõjutada. Bucke'i materjaliga tutvumisel selgus, et mitmed autorid on pidanud 19. sajandi Ameerika luuletajat Walt Whitmani üheks kõige suuremaks Bucke'i maailmavaate mõjutajaks - Bucke suhtus Whitmani kui prohvetisse ning tema luulekogusse "Rohulehed" kui tõe avaldusse. Whitmani luule lähemal uurimisel selgus, et küsimused, millele Bucke püüdis vastata, ning Whitmani luule ideed, omasid omavahel tugevaid sarnasusi - neid mõlemaid ühendas soov hoomata Universumi, kinnitada selle korda, universaalset harmooniat ja armastust. Seega tekkis küsimus, kuidas võis Bucke'i maailmavaadet tugevalt mõjutanud isik mõjutada ka tema kogemuse interpretatsiooni. Selle uurimiseks kõrvutasin Bucke'i 1872. aasta kogemuse kirjelduse, tema moraalse arengu teooria ning Whitmani "Rohulehed". Selgus, et Bucke'i kogemuse kirjelduse ning Whitmani luule puhul on täheldatavad nii ideelised kui ka terminoloogilised sarnasused. Sellega kaasnevalt selgus, et Bucke'i kogemuse kirjelduses esinevad tunnused, mis ei ole tüüpilisteks müstilise kogemuse tunnusteks, olid peamisteks ideedeks Whitmani luules. Leitud sarnasused ei tõestanud aga veel seda, et Bucke kasutas Whitmani luulet oma kogemuse interpreteerimiseks. Kuna Bucke'i jaoks oli oluline uus teooria inimkonna ja Terviku kohta, siis tekkis küsimus, kuidas on Whitmani mõju seal näha.

Selleks oli vaja uurida KT kontseptsiooni sisu kui Bucke'i lähenemist selle.

KT teooria tuumaks on KT kogemus. Lähemal uurimisel selgus, et Bucke seadis nii enda üldisemad veendumused kui 1872. aasta kogemuse kirjelduse tunnused KT kogemuse karakteristiku tuumaks. Peale selle ilmnes, et Bucke toonitas KT kogemuses just neid tunnuseid, mis ei ole müstilisele kogemusele iseloomulikud, aga samas olid sarnased Whitmani luulega - surematus, Mina kestvus. Sellega kaasnevalt ilmnes, et Bucke'i lähemist KT teooria loomisele iseloomustas KT kogemuse suhtes vastukäiva informatsiooni eiramine, mis avaldus nii KT kogemuse tunnuste toonitamises ning KT tunnuste leidmisel ka sealt, kus neid ei olnud (oletamine, võrdsustamine).

See näitab, et KT loomine oli Bucke'le tähtsam kui adekvaatse informatsiooni andmine nii KT juhtumite kui ka enda kogemuse kohta. Nimelt funktsioneeris Bucke'i kogemus KT teooria osana, ning on suur tõenäosus, et väga suur osa Bucke'i 1872. aasta kogemuse kirjeldusest on mitte tema enda isiklik, vaid KT valideerimiseks konstrueeritud kogemus.

Kasutatud kirjandus

Argyle, Michael & Hills, Peter. Religious Experiences and Their Relations With Happiness and Personality. - *The International Journal for the Psychology of Religion*, 10(3), lk 157-172

Brasas, Juan A. Herrero. Walt Whitman's Mystical Ethics of Comradeship: Homosexuality and the Marginality of Friendship at the Crossroads of Modernity, State University of New York Press, 2010

Braud, William G. Thoughts on the Ineffability of the Mystical Experience. - *The International Journal for the Psychology of Religion*, 72(3), lk 141-160

Bridgers, Lynn. The Head and the Heart: William James and Evelyn Underhill on Mysticism. - *William James Studies*, 2012, Vol 9, lk 27-36

Bucke, Richard Maurice. Cosmic Consciousness: A Study in the Evolution of the Human Mind, Innes & Sons, Philadelphia, 1905

Bucke, Richard Maurice. Man's Moral Nature. G.P. Putnam's Sons, 1879

Coyne, James H. Richard Maurice Bucke: A Sketch. Toronto: Henry S. Saunders, 1923

Cyril Greenland, Cyril & Colombo, John Robert. The New Consciousness. Selected Papers of Richard Maurice Bucke. Colombo & Company, 1997

Chesnut, Flenn F. Richard Maurice Bucke and the idea of Cosmic Consciousness

Drazenovich, George & Kourie, Celia. An Exploration of the Value of the Mystical Experience in Mental Health: Mysticism and Mental Health . - *The International Journal of*

Interdisciplinary Social Sciences, 20102, vol 5, nr, 7, lk. 137-149

Fredrickson, Laura M. & Anderson, Dorothy. A qualitative exploration of the Wilderness Experience as a Source of Spiritual Inspiration.- *Journal of Environmental Psychology*, 1999, 19, lk 21-39

Granqvist, Pehr jt. Disorganized Attachment Promotes Mystical Experiences via a Propensity for Alterations in Consciousness (Absorption). - *The International Journal for the Psychology of Religion*, 2012, 22, lk 180-197

Greeley, A. M. *Sociology of the paranormal: A reconnaissance.* Sage Research Papers in the Social Sciences: 1975, vol. 3, nr. 90-023. Studies in Religion and Ethnicity Series) London: SAGE

Hogan, Kevin. The Experience of Reality: Evelyn Underhill and Religious Pluralism.- *Anglican Theological Review*, 74, nr 3, 1992, lk 334-347

Lehtsaar, Tõnu. Sissejuhatus religioonipsühholoogiasse. Eesti Keele Sihtasutus, 2013

Marshall, Paul. Mystical Encounters with the Natural World: Experiences and Explanations. 2005

May, Robert M. Cosmic Consciousness Revisited. 1991

Katz, Steven T. Language, Epistemology, and Mysticism .- Katz. Mysticism and Philosophical Analysis. New York: Oxford University Press, 1978

Morgan, George Hamilton. A New Look at Whitman's Crisis. - South Atlantic Bulletin, 1971, vol 36, nr.2 , lk 42

Morneau, Robert.. Evelyn Underhill: More Than a Beacon or Bridge: An Artist.- *The Evelyn Underhill Association*, lk 1; URL http://www.evelynunderhill.org/articles/2009_bishop.pdf

Oldmeadow, Harry. Journeys East: 20th century Western Encounters with Eastern Religious Traditions. World Wisdom, inc, 2004, lk 25

Partridge, Christopher (toim). Eesti Entsüklopeediakirjastuse AS, 2006

Rechnitzer, Peter A. R. M. Bucke: Journey to Cosmic Consciousness. Toronto: Associated Medical Services, Inc /Fitcheny & Whitside, 1994 sarjast "Canadian Medical Lives" (koost) T. P. Moley

Robertson, Michael. Worshipping Walt: The Whitman Disciples. Princeton: Princeton University Press, 2008

Samuel Edward Dole Shortt. Victorian Lunacy: Richard M. Bucke and the Practice of Late Nineteenth-Century Psychiatry. Cambridge: Cambridge University Press, 1986

Smith, Ernest. Restless Explorations: Whitman's Evolving Spiritual Vision in "Leaves of Grass." *Papers on Language & Literature*, 2007, Vol 43, nr 3, lk 227-263

Snyder, Sarah. Transcendentalism and Mysticism in Walt Whitman's Leaves of Grass, lk 11 URL

https://www.academia.edu/3282503/Transcendentalism_and_Mysticism_in_Walt_Whitmans

Leaves of Grass (kasutatud 7. mai 2015)

Stace, Walter Terence. *Mysticism and Philosophy*. J.B. Lippincot Company, 1960

Syed, Afshan. *Mysticism in Walt Whitman's Poetry.* - *International Journal of English Language, Literature and Humanities*, 2014, vol 2, nr 6, lk 134

Taylor, Eugene. *William James on a Phenomenological Psychology of Immediate Experience: The True Foundation for a Science of Consciousness?'* - *History of the Human Sciences* 23/3, lk 119–130

Tortšinov, Jevgeni. *Mysticism and Its Cultural Expression: An Inquiry into the Description of Mystical Experience and Its Ontological and Epistemological Nature .-* *The International Journal of Transpersonal Studies*, 2003, Vol 22, lk 40-46

Underhill, Evelyn. *Mysticism: A Study of the Nature and Development of Man's Spiritual.* Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library (õppejõu poolt saadetud pdf)

Whitman, Walt. *Rohulehed.* Boris Kabur (tõlk), R. Sepp (toim). Eesti Riiklik Kirjastus. Tallinn, 1962

William, James. *Usulise kogemuse mitmekesisus. Uurimus inimloomusest.* Ilmamaa, 2013

Wulff, David M. *Psychology of Religion: Classic & Contemporary Views.* New York, NY: Wiley & Sons, 1997

Internetiallikad

<http://piibel.net/>

Academy of American Poets URL <http://www.poets.org/poetsorg/poet/walt-whitman>

Dictionary of Canadian Biography URL

http://www.biographi.ca/en/bio/bucke_richard_maurice_13E.html (kasutatud 7. mai 2015)

Gutenberg Project, 2008 URL <https://www.gutenberg.org/files/1322/1322-h/1322-h.htm>

Theopedia URL <http://www.theopedia.com/Universalism#note-1> (kasutatud 7. mai 2015)

Western Archive Finding Aid for Dr. Richard Maurice Bucke and Family Fonds. AFC 203

Summary

The aim of my thesis was to find out possible factors which influenced Richard Maurice Bucke's experience in 1872 and his *magnum opus* "Cosmic Consciousness: A Study in the Evolution of the Mind".

Many well-known researchers in the field of mysticism have stated that the experience which Bucke experienced in 1872 was an extrovertive experience. In their statements they rely on Bucke's description of his experience in his book of "Cosmic Consciousness". After giving a deep look on Bucke's experience, it turns out that many aspects of his experience are not common to an extrovertive mystical experience. F.eg. a characteristic, which according to W.T.Stace is the core characteristic of an extrovertive experience - the unifying vision that all things are one - is not visible in Bucke's description. On the other hand - asserting his own Self and immortality - which are not common characteristics and are in a way in contradiction with the common core, are very strongly visible. That made me ask why are characteristics which are not usual and even in a contradiction with an extrovertive mystical experience in Bucke's experience which is classified by many as an extrovertive experience.

Due to the fact that Bucke didn't talk about his experience with no one and he described it not until 20 years after his experience took place, made me think that maybe Bucke's experience was not a raw experience but an interpretation?

After acquainting myself with the context of Bucke's life, his interests and worldview, it turned out that he was very interested in existential questions dealing with suffering, mortality and possible development of human race. Another thing that became clear was that he was very strongly influenced by the 19th century American poet Walt Whitman. Bucke thought Whitman to be a prophet and he took his "leaves of Grass" as a Bible. In a closer look, it turned out that Bucke and Whitman both thought existential thoughts about suffering, immortality and human happiness. So an idea came to my mind that maybe Whitman was Bucke's basis of interpretation. To find out whether I was right I examined side by side Whitman's "Leaves of Grass", Bucke's experience and his theory of Man's Moral Nature. It turned out that they had outstanding similarities not only in the ideas but in the terminology too. The most crucial finding was that the characteristics which aren't thought to be common to an extrovertive experience, but were described in Bucke's experience, were strongly visible in Whitman's poetry. So partly it showed that Whitman might have been a basis for Bucke's interpretation for Bucke.

But it was not enough just to ascertain the similarities between Bucke's experience and

Whitman's poetry. My bigger goal was to find whether Whitman also had an influence on Bucke's theory of cosmic consciousness (CC). To test my hypothesis I analyzed the content of the theory, the characteristics of the experience of CC and the way Bucke approached to the theory. What I found out was that the core of CC-s characteristics was Bucke's own experience and that in his characteristics and theory Bucke emphasized the characteristics which are the most uncommon to an extrovertive mystical experience but visible in Bucke's experience - Immortality and Self. Another thing that turned out was that emphasizing his description for Bucke was more important than giving an adequate description of other cases he analyzed. One of the reasons might be that Bucke's priority was to create a worldview that could satisfy his needs about immortality and self-importance. Clearly CC succeeded in that.

So it seems, that creating the CC theory was more important for Bucke than giving an adequate description of his experience. It seems that the *description* of Bucke's experience functions as a part of the CC theory and that part of it was even *constructed* by him to carry the role of validating the CC theory.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Nele Dresen

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

“Richard Maurice Bucke’i 1872. aasta ja kosmilise teadvuse teooria kujunemisaamistik”

mille juhendaja on PhD Roland Karo

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace’i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 8. mail 2015